

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Ideové základy ruské zahraniční politiky a jejich
důsledky pro praxi**
Lucie Horáčková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Ideové základy ruské zahraniční politiky a jejich
důsledky pro praxi**

Lucie Horáčková

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Děkuji své vedoucí diplomové práce PhDr. Magdaléně Leichtové, Ph.D. za cenné rady, komentáře a čas, který této práci věnovala. Mé poděkování patří také všem, kteří mě při psaní práce podporovali.

OBSAH

1 ÚVOD	1
1.2 Stanovení hypotéz.....	3
1.3 Metodologická východiska	4
1.4 Reflexe literatury	5
1.5 Struktura práce.....	6
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	7
2.1 Teoretický rámec	7
2.2 Operacionalizace pojmů a postup práce	11
2.2.1 Národní identita	11
2.2.2 Ideový proud.....	12
2.2.3 Práce s oficiálními zahraničněpolitickými koncepcemi.....	15
2.2.4 Srovnání zahraničněpolitických koncepcí s praktickou politikou	16
3 ATLANTISMUS.....	18
3.1 Tradice zapadnictví.....	18
3.2 Atlantismus po rozpadu SSSR.....	20
3.3 Znaky atlantismu v Koncepcích zahraniční politiky Ruské federace	23
3.3.1 Shrnutí	29
3.4 Aplikace atlantismu v praktické zahraniční politice Ruska.....	31
3.4.1 Srovnání zahraničněpolitických koncepcí s ruskou praktickou politikou s ohledem na atlantismus.....	39
4 SLAVJANOFILSTVÍ	41
4.1 Tradice slavjanofilství	41
4.2 Slavjanofilství po rozpadu SSSR.....	43

4.3	Znaky slavjanofilství v Konceptcích zahraniční politiky Ruské federace ..	46
4.3.1	Shrnutí	49
4.4	Aplikace slavjanofilství v praktické zahraniční politice Ruska – Vztahy Ruska s Běloruskem a Ukrajinou	51
4.4.1	Vztahy Ruska a Běloruska	52
4.4.2	Vztahy Ruska a Ukrajiny	55
4.4.3	Srovnání zahraničněpolitických koncepcí s ruskou praktickou politikou s ohledem na slavjanofilství	57
5	EURASIANISMUS.....	61
5.1	Tradice eurasianismu	61
5.2	Eurasianismus po rozpadu SSSR.....	64
5.3	Znaky eurasianismu v Konceptcích zahraniční politiky Ruské federace	67
5.3.1	Shrnutí	73
5.4	Aplikace eurasianismu v praktické zahraniční politice Ruska – Koncept multivektorové zahraniční politiky.....	75
5.4.1	Srovnání multivektorové politiky a zahraničněpolitických koncepcí s ohledem na eurasianismus	80
6	ZÁVĚR.....	82
8	LITERATURA.....	92
8.1	Použité elektronické prameny	98
9	RESUMÉ.....	99

1 ÚVOD

Předkládaná diplomová práce se věnuje zahraniční politice Ruské federace, jejím ideovým proudům a jejich aplikaci v praxi v období od rozpadu Sovětského svazu do vydání aktuální koncepce zahraniční politiky Ruska¹. Práce se zaměřuje na jednotlivé ideové proudy, které jsou s ruskou společností a ruským zahraničněpolitickým myšlením historicky spjaté, konkrétně se jedná o atlantismus, slavjanofilství a eurasianismus. Každý z těchto myšlenkových proudů představuje specifickou vizi o roli Ruska a poskytuje návod, jak na jaké cíle se má v rámci zahraniční politiky dosáhnout a jak má vypadat jeho ideální postavení v mezinárodních vztazích.

V období po rozpadu Sovětského svazu a vzniku Ruské federace začala nová éra ruské zahraniční politiky. Rusko se na počátku 90. let potýkalo s celou řadou otázek, které formování zahraniční politiky ovlivňovaly – změna povahy mezinárodního systému, fragmentace politického spektra či ztráta sovětské identity.

S pádem komunistické ideologie a demokratizací ruské zahraniční politiky se do popředí dostala řada myšlenek a konceptů, které ovlivnily formování zahraničního směřování nového státu. Díky pluralitě názorových a myšlenkových proudů se tříštilo nejen politické spektrum, ale také veřejné mínění, což znesnadnilo jednotlivým ideovým proudům získat převahu a plně se prosadit jako jediný směr ruské zahraniční politiky.

Ideové směry, zkoumané v této práci, atlantismus, slavjanofilství a eurasianismus, soupeří o získání převahy v ruském zahraničněpolitickém myšlení. Jejich cílem je vytvořit jasný scénář, kudy se má Rusko ubírat – zda má být velmocí a jakým způsobem toho má dosáhnout, zda má udržet svou svébytnost či přijmout západní hodnoty. Scénáře jednotlivých ideových směrů mají být vyjádřením národních zájmů a ruské identity.

¹¹ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2013 byla vydána 18.2.2013.

Jako první se v postsovětské zahraniční politice Ruska začal etablovat atlantismus, navazující na myšlenky zapadnictví. Rusko se soustředilo na budování úzkých vztahů se Západem, zejména se Spojenými státy americkými, osvojování si západních vzorů a modelů fungování politiky, společnosti i ekonomiky. V ruské politice se také objevila další varianta, myšlenky inspirované slavjanofilstvím, které nabízely nové možnosti. V otázce zahraniční politiky tento směr upřednostňuje samostatné svébytné Rusko, které nepotřebuje inspiraci ze Západu, aby mohlo být významným aktérem mezinárodních vztahů. Na myšlenky slavjanofilství navazuje novodobý eurasianismus jako další ideový proud, snažící se získat důležitou roli v zahraničně politické orientaci Ruska. Eurasianismus klade důraz na geopolitiku a snaží se o budování strategických vztahů v Evropě i v Asii. Tato strategická partnerství mají vytvořit alternativu Spojeným státům americkým, jakožto nejsilnějšímu aktérovi mezinárodních vztahů a změnit tak rozložení moci v mezinárodním systému.

Každý z těchto ideových proudů v určitém období po rozpadu SSSR představoval dominantní zdroj myšlenek, podle kterého byla vytvářena ruská zahraniční politika. Všechny tři ideové směry jsou zakořeněné v ruském politickém myšlení, tvoří součást zahraničněpolitické debaty a ruské identity. My se zaměříme na hledání znaků a jejich významu pro současnou podobu zahraniční politiky Ruska.

Prezidentská období prezidenta Jelcina byla spojena se všemi třemi ideovými proudy zahraniční politiky. Během vlády Borise Jelcina, kdy Rusko hledalo svůj úděl ve světě a zdroje nové identity, myšlenkové proudy soupeřily o primární vliv na formování zahraniční politiky. Myšlenkové proudy také měnily důležitost v závislosti na osobě ministra zahraničních věcí. Andrej Kozyrev byl primárně spojován s atlantismem, přesto že po roce 1993 akceptoval i myšlenky slavjanofilství. Na druhé straně Jevgenij Primakov je tradičně spojován s myšlenkami eurasianismu.

Od roku 2000, kdy převzal prezidentský post Vladimir Putin, se nejvýraznějším myšlenkovým proudem zahraniční politiky Ruska stal eurasianismus, který lépe reflektoval postavení Ruska a jeho nově získané

sebevědomí Ruska. Díky tomu, že se eurasianismus prosadil, byla do velké míry překonána roztržičnost zahraniční politiky z 90. let. Vliv eurasianismu posílil svou roli v ruské zahraniční politice díky vlivu Alexandra Dugina na prezidenta Putina. Eurasianistické myšlenky souzněly s povahou pragmatické multivektorové zahraniční politiky, která má sloužit zájmům znovu rodící se velmoci.

Eurasianismus si udržel hlavní postavení mezi myšlenkami atlantismu a slavjanofilství i během vlády prezidenta Medveděva. Během jeho vlády však bylo možné pozorovat růst významu atlantismu. Po loňských volbách, kdy se Vladimir Putin vrátil na post prezidenta země, je pravděpodobné, že eurasianismus svou důležitost v zahraniční politice udrží.

Práce využívá oficiálních Konceptů zahraniční politiky Ruské federace z let 1993, 2000, 2008 a 2013, které analyzuje a hledá v nich rysy jednotlivých ideových proudů. V koncepcích zahraniční politiky se budeme soustředit na to, jakou roli si Rusko přisuzuje v současném světě, jaké jsou jeho priority a zájmy. Zahraničněpolitické koncepce Ruska budou následně porovnány praktickou zahraniční politikou.

1.2 Stanovení hypotéz

Práce si klade za cíl vyhodnotit vliv atlantismu, slavjanofilství a eurasianismu na vývoj a současnou podobu ruské zahraniční politiky, ověřit přítomnost ideových proudů v zahraničněpolitických koncepcích a zhodnotit dopady těchto ideových proudů na praktický výkon ruské zahraniční politiky. Pro naplnění cíle se budeme orientovat na ověřování hypotéz, *zda je současná ruská zahraniční politika syntézou všech tří analyzovaných myšlenkových proudů* a *zda zůstávají zájmy Ruska v koncepcích zahraniční politiky stejné i přes fakt, že se ideové proudy jako dominantní interpretace zahraniční politiky měnily*.

K prověření stanovených hypotéz nám pomůže zodpovězení následujících výzkumných otázek. Je možné v zahraničněpolitických koncepcích a praktické zahraniční politice možné najít prvky všech tří myšlenkových proudů? Vykazuje ZP formulovaná v oficiálních dokumentech a její praxe

výraznou tendenci k jednomu ze zkoumaných ideových směrů? Je možné v praktické zahraniční politice Ruska najít odchylky od oficiální linie a jak se projevují? Proměňují se zájmy Ruska v zahraničněpolitických koncepcích s ohledem na jednotlivé ideové proudy?

1.3 Metodologická východiska

Jako základní metodologický přístup je pro tuto práci použita analýza zahraniční politiky. Vycházet budeme z knihy Radky Drulákové a Petra Druláka: *Tvorba a analýza zahraniční politiky* (2007). Analýza zahraniční politiky nám umožní lépe porozumět chování Ruska v mezinárodních vztazích. Zaměříme se na charakteristiku Ruska a jeho zájmy.

Pro formování zahraniční politiky jsou určující vnitřní i vnější vlivy (Druláková – Drulák 2007: 9). Práce se bude věnovat oběma těmto faktorům, abychom mohli poskytnout komplexní náhled na zkoumanou problematiku. Vnitřní vlivy, jako výsledek jednání významných jedinců (prezidenta, ministrů zahraničních věcí) a institucí státu, i vnější faktory, postavení a jednání dalších aktérů, jsou hlavními faktory ovlivňující ruskou zahraniční politiku již od jejího vzniku v 90. letech.

Každý z ideových proudů, který ruskou zahraniční politiku ovlivňoval od počátku jejího formování, se soustředí na specifikaci zájmů a cílů, na které se má Rusko orientovat. V práci zaměříme na krátkodobé a střednědobé cíle každého z ideových proudů, tak jak je definuje Radka Druláková s Petrem Drulákem. Krátkodobé a střednědobé cíle jsou konkrétní úkoly, realizovatelné v krátkodobém popřípadě střednědobém časovém horizontu (2007: 22-23).

Ruská zahraniční politika je analyzována na dvou úrovních, a sice na úrovni státu a mezinárodního systému. Na úrovni mezinárodního systému se zaměříme na chování Ruska v rámci unipolárního systému, tedy zejména na jeho snahu o vytvoření multipolarity. Na úrovni státu se zaměříme na vnitřní charakteristiky Ruska, které formují podobu zahraniční politiky.

Druláková a Drulák ve své knize vytyčují atributy, které mají vliv na zahraniční politiku (2007: 56-57). My v práci budeme přihlížet k následujícím atributům - velikost státu, hospodářská vyspělost, politický systém, národní identita a geografická poloha.

1.4 Reflexe literatury

Předkládaná práce jako primární zdroj využívá zahraničněpolitické koncepce Ruské federace, dále pak odbornou knižní literaturu či články věnující se problematice ruské zahraniční politiky.

Oficiální zahraničněpolitické dokumenty byly získány z webových stránek ministerstva zahraničních věcí Ruské federace či z dostupných kompletů ruských oficiálních dokumentů. Odborné články byly převážně získány z elektronických databází a knihoven.

Česky psaná literatura zabývající se Ruskem a ruskou zahraniční politikou sice vzniká, např. Vladimír Baar, Jan Hodač – Petr Strejček, Petra Kuchyňková – Tomáš Šmíd, ale často nezachycuje nejnovější vývoj. Ve většině případů byla v práci použita anglicky psaná literatura, včetně anglických textů, nebo překladů ruských autorů. Mezi významné anglicky píšící autory, jejichž práce byly použity, patří Bobo Lo, Richard Sakwa, Andrew Kuchins či Jeffrey Mankoff. Důvod pro použití převážně anglicky psané literatury namísto ruské je její snazší dostupnost.

Při používání textů ruských autorů, píšících v anglickém jazyce, je důležité věnovat se jejich zázemí, tedy zda je jejich práce financována z ruských či zahraničních zdrojů. Práce využívá odborné knihy či články ruských autorů nejčastěji v anglickém jazyce, např.: Dmitri Trenin, Andrei Tsygankov, Andrei Arbatov apod. Vzhledem k omezené dostupnosti rusky psaných, jich práce využívá v menší míře, např. Alexandr Dugin, Natalija Morozova.

1.5 Struktura práce

Práce je rozdělena do šesti tematických kapitol. Kapitoly týkající se jednotlivých ideových proudů v ruské zahraniční politice budou rozděleny do tří částí větší části, první se vždy bude věnovat obecnému a historickému vymezení myšlenkového proudu, druhá část se zaměří na roli idejí myšlenkových proudů v zahraničněpolitických dokumentech Ruské federace, třetí část bude hodnotit praktický výkon ruské zahraniční politiky s ohledem na zkoumaný ideový proud.

První kapitola se bude věnovat teoretickým východiskům ke zkoumání ideových proudů ruské zahraniční politiky. Teoretické zázemí poskytne analytický rámec Judith Goldstein a Roberta Keohana, který se zabývá rolí idejí a jejich vlivu na zahraniční politiku. Teoretický základ práce nám poskytne návod, jak chápat roli idejí v ruské zahraniční politice. Kapitola se také zaměří na operacionalizaci pojmů, důležitých pro pochopení ruského smýšlení o zahraniční politice a užitečných pro náš výzkum.

Druhá kapitola se bude věnovat atlantismu v ruské zahraniční politice. Představíme historickou návaznost na zapadnictví. Podrobně se budeme věnovat atlantismu jako ideovému proudu, který se výrazně podílel na formování zahraničněpolitického směřování po rozpadu SSSR. Zabývat se budeme i jeho vlivem v současnosti. V neposlední řadě se kapitola zaměří na dopady atlantismu v praktické zahraniční politice Ruska.

Následující kapitola představí slavjanofilství jako další ideový proud, který má vliv na ruské smýšlení o zahraničních vztazích. V rámci zkoumání slavjanofilství, zmíníme jeho spojitost s nacionalistickým táborem. Analýza praxe v zahraniční politice se bude věnovat Ruskému vztahu vůči Bělorusku a Ukrajině.

V další části se zaměříme na poslední myšlenkový směr, vytyčený pro tuto práci, eurasianismus. Kapitola se zaměří na proměnu eurasianismu v průběhu času a jeho vliv na ruskou koncepční zahraniční politiku. V praktické politice se zaměříme na koncept multivektorové zahraniční politiky.

V závěru práce zhodnotíme vliv jednotlivých ideových proudů na podobu a vývoj ruské zahraniční politiky a zaměříme se na dopady myšlenkových směrů v koncepční i praktické zahraniční politice. Zaměříme se také na zodpovězení výzkumných otázek a ověření stanovené hypotézy.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

Následující kapitola načrtne teoretický rámec práce, ze kterého budeme vycházet. Jako teoretické východisko pro účely předkládané práce poslouží analytický rámec Judith Goldstein a Roberta Keohana, který pomůže vysvětlit roli idejí v zahraniční politice a jejich vliv na budování zahraničněpolitické identity. Další součástí kapitoly bude operacionalizace pojmů, která představí témata, která jsou pro práci klíčová. Vysvětlíme, jak práce chápe národní identitu, jak chápeme ideové proudy, kterými se práce zabývá, vytyčíme si rysy jednotlivých ideových proudů, které budeme sledovat v zahraničněpolitických koncepcích. Vyložíme, jak budeme pracovat se zahraničněpolitickými koncepcemi Ruské federace a jakým způsobem srovnáme zahraničněpolitické koncepce s praktickou zahraniční politikou.

2.1 Teoretický rámec

Teoretický rámec práce vychází z liberálního pojetí mezinárodních vztahů. Naším cílem je zkoumat ideje a jejich dopad na zahraniční politiku. Je proto potřeba zaměřit se na ideje a jejich roli v zahraniční politice. Idejím a jejich vlivu se věnují liberální teorie, které se soustředí na jednotlivce, ideje a ideály, které zastávají či jaké ideje formují politické instituce. Na rozdíl od realistických teorií se liberálové věnují chování a procesům odehrávajícím se uvnitř státu v domácí politice, které se promítají do zahraniční politiky. Liberální teorie v mezinárodních vztazích tedy předpokládají, že hodnoty a ideje mají vliv na domácí politiku a tím ovlivňují i politiku zahraniční.

Jako teoretický základ práce použijeme analytický rámec Judith Goldstein a Roberta Keohana publikovaný v knize *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institution, and Political Change*, který předpokládá, že ideje, definované jako

přesvědčení, která zastávají jednotlivci, mohou vysvětlit politické výstupy, a to zejména ty, které souvisejí se zahraniční politikou (1993: 3).

Ideje Goldstein a Keohane definují jako přesvědčení jednotlivců (1993: 3), pro naši práci můžeme využít i širší definici Roberta Jacksona, který za ideje považuje *...jistý soubor nákladů a přínosů, a zájmů, které jsou koncipovány v historicky specifickém myšlenkovém a normativním kontextu* (Jackson citováno v Tannenwald 2005: 18). V ruské zahraniční politice každý ideový proud, atlantismus, slavjanofilství i eurasianismus, představuje soubor idejí reprezentující zahraničněpolitické zájmy, které vznikly v ruském prostředí a odrážejí ruský kulturně-historický vývoj.²

Cílem autorů je dokázat, že ideje jsou často důležitými faktory, které ovlivňují vládní politiku. Autoři akceptují předpoklad racionality lidských bytostí, jejich jednání však záleží na kvalitě dostupných idejí, takové ideje pomáhají vyjasnit principy a koncepce kauzálních vztahů a koordinovat tak chování jednotlivce. Zároveň berou v úvahu také reflektivistickou kritiku racionální teorie a stejně jako reflektivisté zkoumají dopad idejí na přesvědčení jednotlivců na politiku (Goldstein – Keohane 1993: 3-5).

Goldstein a Keohane svým přístupem zpochybňují racionalistický i reflektivistický přístup a předpokládají, že ideje mají být zkoumány empirickými nástroji sociálních věd. Ve svém přístupu také Goldstein a Keohane k idejím přistupují jinak než psychologické přístupy. Místo psychologické interpretace reality se zaměřují na dopady široce rozšířených přesvědčení (Goldstein – Keohane 1993: 6).

² Za ideje jednotlivých myšlenkových proudů budeme považovat následující. Mezi ideje atlantismu patří: být normální velmocí, být rovným partnerem Západu, rychlá politická a ekonomická reforma, která ústí v demokratické zřízení a tržní ekonomiku. Mezi slavjanofilské ideje zahrnujeme ruskou unikátnost, zájem o ruskou diasporu, důraz na oblast postsovětského prostoru, snaha o získání prestiže či velmocenství. Mezi ideje eurasianismu řadíme otázku velmocenství, důraz na Eurasii jako primární oblast zájmu, ruskou unikátnost, specifickou misi Ruska.

Ideje tří myšlenkových proudů, atlantismu, slavjanofilství a eurasianismu, představují zájmy a priority v ruské zahraniční politice, jejich nositeli a reprezentanty jsou významné osobnosti politického či akademického života. Ideje jsou vybírány v návaznosti na přesvědčení, které zahraničněpolitickými aktéry sdílí a které jim umožňuje zajištění vlastních zájmů.

Analytický rámec Goldsteinové a Keohana obsahuje tři typy představ, které jsou formovány idejemi. První z nich jsou světonázory (*worldviews*), dále pak zásadní představy (*principled beliefs*) a kauzální představy (*causal beliefs*). Autoři vyvozují tři kauzální možnosti, skrze které ideje ovlivňují politiku – poskytují zásadní či kauzální návody (*road maps*), ovlivňují strategie, ve kterých neexistuje unikátní rovnováha (*unique equilibrium*) a stávají se zakořeněnými v institucích (Goldstein – Keohane 1993: 7-8).

Práce se věnuje idejím jednotlivých myšlenkových proudů a jejich roli od rozpadu SSSR do současnosti. Ideje, které působí na ruskou zahraniční politiku, chápeme jako návody (*road maps*), které ovlivňují chování zahraničněpolitických aktérů a tedy i konečnou podobu zahraniční politiky Ruska. Tyto návody (*road maps*) představují jednu interpretační ideu, která určuje preference zahraničněpolitických aktérů. Výběr jednoho návodu (*road map*) omezuje volbu mezi dalšími idejemi, protože zvolení jedné ideje vylučuje ostatní interpretace reality či je označuje jako nevhodné k výzkumu (Goldstein – Keohane 1993: 12). Návody (*Road maps*) tedy představují jednu interpretaci reality. Atlantismus, slavjanofilství a eurasianismus v ruské zahraniční politice také reprezentují jednu alternativu, která předurčuje zájmy a priority zahraničněpolitického směřování. V závislosti na výběru alternativy, jsou podnikány kroky k naplnění zájmů, které z ní vyplývají, tyto zájmy se mohou vylučovat s ostatními ideovými proudy.

Zásadové představy (*principled beliefs*) návody (*road maps*) definují jako způsob, který pomůže pochopit určitou situaci, určit její problémy a zahrnout je v souladu s tím, co je chápáno jako spravedlivé a dobré. Kauzální představy (*causal beliefs*) jsou představy o vztahu příčin a důsledků, které čerpají legitimitu ze sdíleného konsenzu uznávaných autorit (vědci, náboženští vůdci). Úspěch

těchto představ závisí na podpoře velkého množství lidí a na existenci sdílených představ. Kauzální představy naznačují strategie pro dosažení zájmů a cílů zahraničněpolitických aktérů (Goldstein – Keohane 1993: 8). Ideje, které formují ruské zahraničněpolitické zájmy, jsou v ruské politice představovány autoritami v rámci společnosti. Ruské zahraničněpolitické ideové proudy a jejich myšlenky tak získávají legitimitu od významných aktérů politického či akademického života. Atlantismus je spojen s Andrejem Kozyrevem či Borisem Jelcinem, slavjanofilství s Gennadijem Zjuganovem či Vladimírem Žirinovským a eurasianismus je v ruské zahraniční politice spojen s Alexandrem Duginem či Vladimírem Putinem. Tito aktéři zastávají ideje jednotlivých proudů a prosazují je v rámci společnosti, přičemž jejich cílem je naplnit zájmy, které z jednotlivých ideových proudů vyplývají.

Nové ideje mohou dle Goldsteinové a Keohana vést k podstatným změnám ve vytváření zájmů, tyto změny mohou přijít rychle, pokud je existující set idejí diskreditován okolnostmi nebo když nová idea získá velký počet přívrženců. Krize či války, mohou vést k novým idejím, v takových případech jsou nové normativní či kauzální představy akceptovány širokou veřejností (Goldstein – Keohane 1993: 16-17). Takové zvraty měly dopad také na formování ruské zahraniční politiky, na vliv jednotlivých ideových proudů a jejich reprezentantů. První velkou změnou byl rozpad SSSR, kdy se jako nová zahraničněpolitická cesta prosadil atlantistický proud. Krize atlantismu, na které se podepsala špatná ekonomická situace, vzniklá v důsledku rychlého přechodu na tržní ekonomiku, nesouhlas s postupem Západu na Balkáně, rozšiřování NATO či nezískání rovného postavení ve vztazích se Západem, měla za důsledek do velké míry znehodnocení atlantistických idejí a rychlý nástup dalších ideových proudů, slavjanofilství a eurasianismu.

Zahraněční politika je tedy ovlivňována idejemi, které sdílí politické elity a společnost. Tyto kolektivní ideje, definované jako sdílená očekávání v chování se orientují na státní zájmy a na způsob jejich dosažení. Sdílení idejí mezi aktéry vytvářející zahraničněpolitickou orientaci země. Zahraněční politika závisí na tom, do jaké míry její tvůrci sdílí podobné smýšlení o zájmech a metodách,

kterými jich chtějí dosáhnout (Thorun 2009: 22). Ideové proudy představují kolektivní ideje, které ovlivňují ruskou zahraniční politiku, ruské zájmy a pohled na způsoby jejich dosahování.

2.2 Operacionalizace pojmů a postup práce

2.2.1 Národní identita

Národní identita je souhrn idejí a myšlenek o tom, za co se lidé považují a cítí být (Čech, Rus). Identita představuje určité vzorce chování a smýšlení, které se formovaly v čase. Identitou chápeme sebeuvědomění člověka o tom, kdo je, jak se má chovat a jak má nahlížet na svět. Zdrojů národní identity existuje velké množství, může jím být jazyk, národnost, ideologie, náboženství, historie či geografická determinace. Zdroje, představy, názory a ideje nejsou jediné, které tvoří obsah identity, důležité jsou také aktivní a pasivní projevy sociálního chování (Pecka 2010: 95). Identita a její vytváření je spojeno s vymezením se vůči někomu druhému. Identita aktérů a jejich jednání je odvozeno od jednání ostatních aktérů. Národní identita je systém významů, které zahrnují emotivní, i rozumové zhodnocení svého postavení a to v porovnání s významnými druhými (Tsygankov 2010: 15).

Ruská národní identita je utvářena, jednak na základě vnímání sebe sama, ale také ve srovnání s ostatními aktéry v mezinárodní politice. Po rozpadu SSSR zavládl zmatek, neexistoval jednotný postoj ke vzniklé situaci a ruská identita se stala předmětem formování. Rusko dodnes pracuje na znovuoživení národní identity a není ji tedy možné pevně definovat.

Práce se zaměřuje na ideové proudy, které předkládají vize o roli Ruska, jejich myšlenky mají být vyjádřením ruské národní identity. Jednotlivé ideové proudy, atlantismus, slavjanofilství i eurasianismus jsou součástí ruské historie a myšlení. My se zaměříme na jednotlivé prvky zkoumaných ideových proudů, které mohou být chápány jako zdroj ruské národní identity.

2.2.2 Ideový proud

Za ideový proud jsou považovány myšlenkové směry, které sehrály významnou roli v ruské historii, vytvořily vize a představy, které jsou dodnes v ruském prostředí vnímány jako relevantní a promítají se do formování zahraniční politiky. Práce se věnuje třem ideovým proudům, atlantismu, slavjanofilství a eurasianismu, které mají tradici v ruské filosofii a které nejintenzivněji ovlivňovaly formování zahraniční politiky. Jsme si vědomy, že jednotlivé ideové proudy jsou vnitřně heterogenní a neexistuje pouze jedna linie, kterou by zastávaly. Práce se však bude soustředit na základní společné myšlenky, konkrétní cíle a vize, které ideové proudy představují jako správnou cestu, po které má Rusko na světové scéně kráčet.

Práce si neklade za cíl začlenit a analyzovat veškeré myšlenky a ideje, které formovaly ruskou zahraniční politiku. Tři vybrané a výše zmíněné ideové proudy autorka pokládá za významné v ruském myšlení, a proto za vhodné ke zkoumání jejich vlivu na zahraniční politiku.

Zapadnictví a slavjanofilství představují dva ústřední ideové protipóly, které se střetávají v ruském myšlení již od 19. století. Z domácí politiky se tyto proudy postupně přesunuly také do debaty o zahraniční politice. Eurasianismus má své kořeny ve 20. století, kdy se jím zabývali ruští emigranti, kteří navázali na myšlenky slavjanofilství. Právě tyto tři myšlenkové proudy sehrály po rozpadu SSSR důležitou roli při formování ruské zahraniční politiky a dodnes jsou významné při výkladu ruské zahraniční politiky. U těchto ideových proudů vymezíme základní rysy, kterými se vyznačují. Tyto znaky budeme sledovat v koncepcích zahraniční politiky a následně srovnávat s praktickou zahraniční politikou. Z tohoto postupu budeme schopni dovést, zda je zahraniční politika Ruské federace ovlivňována všemi těmito ideovými proudy a zda tedy představuje syntézu atlantismu, slavjanofilství a eurasianismu.

Prvním ideovým proudem, který je pro práci významný, je atlantismus. Atlantismus, navazující na zapadnictví a přináší myšlenky, které představují Západ jako významnějšího aktéra, který má být pro Rusko vzorem od kterého má

přejímat modely uspořádání a fungování. Rusko by podle zapadnických myšlenek odpoutat od myšlenky unikátnosti či specifického poslání, učit se od Západu, přebrat modely fungování společnosti i hospodářství, a projít tak všemi vývojovými etapami, kterými prošel i Západ. Díky tomuto procesu se z Ruska může stát součást civilizovaného světa, normální země³ a rovný partner Západu.

Základním zájmem atlantismu je orientace na Západ, který hraje v ruské zahraniční politice důležitou roli. Z atlantické orientace vyplývají priority, které je možné v zahraniční politice Ruska pozorovat. Tyto rysy atlantismu budeme hledat v zahraničněpolitických koncepcích. Mezi hlavní priority atlantismu patří snaha o budování strategického partnerství se Západem, zapojení se do civilizovaného světa, členství v západních finančních, bezpečnostních a politických institucích, důraz na svobodný trh, liberalizaci ekonomiky a demokratické reformy.

Atlantismus je pro analýzu ruské zahraniční politiky důležitý, vzhledem k tomu, že významně ovlivnil první zahraničněpolitické plány Ruské federace po rozpadu SSSR. Přesto, že atlantický ideový proud nedominoval ruské zahraniční politice dlouho, představuje jeden ze základních ideových proudů ovlivňující ruské myšlení a formující ruskou zahraniční politiku.

Také myšlenky ovlivněné slavjanofilstvím mají v ruském prostředí významnou tradici. Ač největší slávy se slavjanofilství, jako myšlenkovému proudu dostalo v 19. století, i po rozpadu SSSR hrál ve formování ruské zahraniční politiky významnou roli zejména ve spojení s nacionalistickým táborem. Myšlenky slavjanofilství obhajují ruskou svébytnost a kladou důraz na silné Rusko, které je založené na specifickém druhu kultury, která pramení z pravoslaví a výrazně se odlišuje od západních hodnot. Podle slavjanofilství tedy není cílem učit se od někoho jiného, ale naopak udržovat vlastní specifčnost a unikátnost, která Rusku poskytuje nejlepší možnou cestu k dosažení vlastních

³ V rámci atlantismu je normální země vyjádřením takového Ruska, který se smíří se svými hranicemi, odmítne trvat na své specifické misi a začlení se mezi ostatní země západního světa.

zájmů. Slavjanofilství poukázalo na velkou podobu Rusů a západních Slovanů (Voráček 2004: 57). Rusko představuje nejvýznamnějšího zástupce Slovanů

a jeho posláním je zajistit ochranu i Slovanům žijícím v sousedních zemích.

Hlavními rysy slavjanofilství, na které se zaměříme v ruských zahraničněpolitických koncepcích, jsou orientace na sousední slovanské země, důraz na silné svébytné Rusko, roli Ruska a jeho úlohu v postsovětském prostoru a v jeho slovanských částech.

Myšlenky slavjanofilství v ruské zahraniční politice byly nejaktuálnější v první polovině 90. let, kdy se Rusko snažilo aktivně nalézt spolupráci se slovanskými zeměmi bývalého Sovětského svazu. Postsovětskou zahraniční politiku ovlivnily slavjanofilské myšlenky zejména v ohledu na Bělorusko a Ukrajinu, jejichž vztahům s Ruskem se budeme věnovat jako projevu slavjanofilství v praktické zahraniční politice.

Dalším ideovým směrem, který je důležitý pro analýzu ruské zahraniční politiky, je eurasianismus. Myšlenky eurasianismu navazují na slavjanofilství a dále je rozvíjí. Přebírá slavjanofilské myšlenky o ruské výjimečnosti a jeho specifickém údělu. Eurasianismus se však na rozdíl od slavjanofilství vyhýbá tvrzení, že je Rusko výhradně slovanský národ, ale přiznává finsko-turkický původ Rusů, čímž eurasianismus zdůraznil asijský vliv na ruské dějiny (Voráček 2004: 56-63).

Eurasianismus představuje Rusko jako nejvýznamnější část Eurasie. Eurasianismus je ovlivněn geopolitickým myšlením, zejména teorií Heartlandu Halforda Mackindera. Geopolitický důraz na prostor je v eurasianismu viditelný zejména v definici Eurasie, kde Rusko zaujímá největší část, Eurasie není rozdělena mezi dva kontinenty, Evropu a Asii, ale představuje třetí nezávislý kontinent. Jednota Eurasie je daná jak geograficky, tak i kulturně a historicky (Voráček 2004: 98). Euroasie a Rusko jako její největší součást představuje jedno z nejdůležitějších center světa, které v sobě obsahuje to nejlepší ze Západu a Východu, aniž by to ohrožovalo jeho svébytnost. Právě tato pozice Rusko

předurčuje k posílení vlastní pozice v rámci mezinárodního systému a představuje možnost stát se velmocí.

Hlavními rysy eurasianismu, na které se zaměříme v rámci koncepcí zahraniční politiky Ruska, jsou ruské velmocenství a ruská role ve světě, důraz na multipolaritu, integrace v postsovětském prostoru a postavení Ruska v postsovětském prostoru.

Eurasianismus pro Rusko představuje významný zdroj myšlenek jak si zachovat sebevědomou tvář na mezinárodní scéně a ospravedlnit zahraničněpolitické aktivity. V zahraniční politice Ruska je eurasianismus viditelný od druhé poloviny 90. let, a je významně spjat s nástupem prezidenta Putina, který upevnil jeho roli v rámci zahraniční politiky. V analýze praktické zahraniční politiky Ruska se zaměříme na koncepci multivektorové zahraniční politiky.

Eurasianismus budeme využívat jako filosofický směr, který má tradici v ruském myšlení a který předkládá vizi o postavení Ruska, o jeho roli a motivech v zahraniční politice. Filosofický směr eurasianismu byl rozvinut do politické doktríny, kterou předložil Alexandr Dugin. Politická doktrína eurasianismu představuje konkrétní návod na dosažení krátkodobých cílů. V práci se nebudeme zabývat pouze konkrétními doporučeními, která jsou deklarována v politické doktríně eurasianismu, ale zaměříme se na eurasianismus a jeho hlubší myšlenkovou tradici. Tento přístup by nám měl poskytnout možnost širšího zkoumání, které nebere v úvahu pouze politický návod na nejvýhodnější postavení Ruska v současném mezinárodním systému.

2.2.3 Práce s oficiálními zahraničněpolitickými koncepcemi

Práce využívá Koncepci zahraniční politiky Ruské federace z let 1993, 2000, 2008 a 2013 k analýze ruské zahraniční politiky. Jednotlivé koncepcí zahraniční politiky nám umožní hledat myšlenky ideových proudů v oficiální linii zahraničněpolitického směřování Ruska. Soustředit se budeme zejména na to, jakou roli si Rusko přisuzuje v současném světě a jaké jsou jeho priority v budování vztahů s ostatními aktéry mezinárodních vztahů.

Kapitoly, které se věnují atlantismu, slavjanofilství a eurasianismu obsahují podkapitoly, ve které se zaměřujeme na hledání znaků jednotlivých ideových proudů v zahraničněpolitických koncepcích. Konkrétně se zabývá těmito aspekty: 1) vyskytují-li se znaky ideových proudů v těch částech koncepcí, které se soustředí na postavení a roli Ruské federace v soudobém světě a 2) zda stanovené priority a zájmy deklarované v koncepcích zahraniční politiky odpovídají cílům jednotlivých ideových proudů.

Studium zahraničněpolitických koncepcí umožní srovnání postojů, rétoriky, zájmů a priorit Ruské federace, tak jak se proměňovaly v čase. Analýza se pokusí postihnout proměny, které se v různých obdobích odehrály ve prospěch ideových proudů a poskytnout náhled na trvalost či proměnnost ruské zahraniční politiky. Zkoumání koncepcí zahraniční politiky považujeme pro účely práce za užitečné, ač někteří autoři argumentují, že představují jen základní rámec, který zobrazuje jen obecný rámec, které je výsledkem kompromisu a navíc podléhá různé interpretaci (Lo 2002: 66-68). Díky faktu, že v letošním roce byla vydána již čtvrtá zahraničněpolitická koncepce, je možné zachytit relativně dlouhé časové období a tedy i vývoj a změny v ruském smýšlení o prioritách, zájmech a vlastním postavení v rámci mezinárodního systému, a tedy i proměny ve využívání jednotlivých ideových proudů jako reakcí na objevující se výzvy.

V rámci každého ideového proudu se zaměříme na komparaci všech čtyř koncepcí zahraniční politiky, díky čemuž bychom měli být schopni analyzovat důležitost myšlenkových proudů a vliv jimi definovaných zájmů v průběhu času. Analýza zahraničněpolitických koncepcí pomůže zodpovědět výzkumné otázky a potvrdit či vyvrátit obě stanovené hypotézy.

2.2.4 Srovnání zahraničněpolitických koncepcí s praktickou politikou

Jedním z cílů práce je srovnat oficiální linii ruské zahraniční politiky s jejím praktickým výkonem a zodpovědět otázku, zda se dají nalézt nějaké odchylky v praxi od deklarované politiky v koncepcích zahraniční politiky.

V koncepcích zahraniční politiky Ruské federace se budeme soustředit podle výše popsaného postupu na to, jaké postavení má Rusko v současném světě

a jaké jsou jeho priority a zájmy. Praktický výkon zahraniční politiky budeme sledovat u každého z představovaných ideových proudů. Zaměříme se praktickou aplikaci atlantismu v ruské zahraniční politice, u slavjanofilského proudu se budeme soustředit na změnu kurzu v praktickém výkonu zahraniční politiky Ruska vůči slovanským zemím, konkrétně Ukrajině a Bělorusku. Naposledy se pak zaměříme na eurasianismus a jeho projev v praktické zahraniční politice ve formě konceptu multivektorové zahraniční politiky.

U praktické zahraniční politiky se budeme soustředit na to, zda Rusko podniká konkrétní zahraničněpolitické kroky k dosažení stanovených cílů a naplnění zájmů z koncepcí zahraniční politiky. V jednotlivých praktických krocích Ruska budeme sledovat návaznost na oficiální zahraničněpolitické dokumenty. Srovnávat budeme deklarované zájmy a priority s praktickými politikami Ruské federace. Vodítkem k nalezení souladu nebo rozporu mezi praktickou politikou a koncepcemi zahraniční politiky nám bude analýza praktických výstupů ruské zahraniční politiky.

Zajímat nás bude aplikace deklarovaných zájmů v praxi, úroveň adaptace na západní hodnoty, vývoj vzájemných vztahů, otvírání možností a nových platforem pro spolupráci a dialog Ruska s Běloruskem a Ukrajinou, podoba konceptu multivektorové zahraniční politiky a její význam v praktické zahraniční politice. Zaměříme se na proměny ve vnitropolitické situaci země, zvraty v praktické politice či zásahy vnějších faktorů.

Porovnáme stanovené cíle z koncepcí zahraniční politiky s praktickými výstupy v praktické zahraniční politice. Zaměříme se na to, zda deklarované zájmy mají hmatatelné praktické výsledky či zda praxi vznikají odchylky od koncepční zahraniční politiky. Pomocí sledování praktických zahraničněpolitických kroků bude možné zhodnotit, zda je viditelný pokrok Ruska při naplňování zájmů a priorit. To nám umožní posoudit, zda ideové základy mají skutečný vliv na zahraniční politiku či slouží jako pouhý rétorický rámeček.

3 ATLANTISMUS

Tato kapitola nám představí atlantismus jako ideový proud, který ovlivnil ruskou zahraniční politiku během prvních let po rozpadu SSSR. Atlantismus se jako zdroj myšlenek objevuje po rozpadu SSSR, jako následovník filosofického proudu zapadnictví. V první části se budeme věnovat historickému exkurzu a představíme roli, kterou hrál a hraje atlantismus v ruském zahraničněpolitickém myšlení. Další část kapitoly bude věnována rysům atlantismu v zahraničněpolitických koncepcích Ruska. Poslední část kapitoly se pak zaměří na aplikaci atlantismu v praktické zahraniční politice.

3.1 Tradice zapadnictví

Myšlenky zapadnictví má v ruském myšlení dlouhou historii, jejich cílem je vytvořit Rusko, které bude založeno na stejných politických, ekonomických a společenských základech jako západní země. Nejpozději doba Petra Velikého ukázala Západ jako významného aktéra, na kterého Rusko obracelo svou pozornost. Petr Veliký zavedl změny v politickém systému dle vzoru Západu, role státu a hromadění moci se staly ústředním tématem, přičemž náboženská autokracie byla vyměněna za sekulární stát (Tsygankov 2010: 2). Západ sloužil jako zdroj inspirace, vycházející z liberálních hodnot, ale také jako model nevhodného vývoje. Tyto pohledy na Západ se promítly do sporu dvou filosofických směrů 19. století, zapadnictví a slavjanofilství.

Zapadnictví jako filosofický proud se zrodil ve 30. a 40. letech 19. století jako nový pohled na úděl Ruska a jeho poslání ve světě. Zapadnictví obdivuje západní hodnoty, křesťanství, historické zkušenosti a myšlení. Zapadnictví nevidí Rusko jako součást Evropy, ale díky evropeizaci Ruska a přijetí západních hodnot se Rusko má Evropou stát. Díky přijetí západních hodnot Rusku otevře možnost začlenit se do západního světa (Milov-Cimbajev 2006: nestránkováno). Zapadníci odmítají dále navazovat na staré ruské tradice a usilovat o jejich udržování, chtějí se odpoutat od ruské minulosti a vyžadují přijetí zásad a výsledků západní evropské kultury.

Zapadníci přijali reformy Petra Velikého, které aplikoval na systém vlády. Budoucnost Ruska spatřovali v následnictví a učení se od Západu, což Rusku umožňovalo přijmout západní hodnoty, tradice, myšlenky, modely a společenské zřízení, které má západní Evropa (Berďajev 2003: 41-42). Díky tomuto učení a adaptaci na západní vzory mělo Rusko mít možnost vstoupit do Evropy jako plnohodnotný člen.

Ideový spor mezi zapadníky a slavjanofily z 19. století v ruském myšlení zakotvil a z domácí scény se postupně přesunul i do zahraničněpolitické debaty. Již během existence SSSR je možné v zahraniční politice pozorovat vliv těchto dvou proudů. Zapadnické myšlenky se objevovaly v sovětské zahraniční politice během úřadování Nikity Chruščova a poté v v myšlenkách Michaila Gorbačova. Gorbačov se zaměřil na Západ jako na partnera, se kterým je nutné hovořit o společné bezpečnosti a prosazoval Nové politické myšlení spolu s vytvořením tzv. Společného evropského domu, což SSSR posouvalo k integraci s Evropou. Nešlo však o to, aby SSSR přejal západní hodnoty za své a vzdal se sovětské cesty a vlastních zájmů, šlo spíše o možnost jak vytvořit partnerství, které pomůže uvolnit napětí v systému a posílit vzájemnou bezpečnost (Tsygankov 2010: 5-34).

Michail Gorbačov v Novém politickém myšlení uznával, že mezi společnostmi existují ideologické rozdíly, to však nepokládal za důvod k neustálé konfrontaci. Jaderná válka už nemohla být dále prostředek k dosažení politických, ekonomických, ideologických či jiných cílů, bylo potřeba přeformulovat myšlení a najít způsob komunikace, který by vedl k zajištění bezpečnosti (Gorbačov 1987: 122-124). Bezpečnost je nedělitelná a proto vyžaduje otevřený dialog, který by zajistil všem účastníkům rovný přístup (Gorbačov 1987: 140). Gorbačov kladl důraz na problematiku odzbrojování ve vztazích se Západem, které spolu s otevřenou diplomacií měly být základními prvky ke snížení napětí v mezinárodním systému.

Spor zapadnictví a slavjanofilství do jisté míry přetrvál v zahraničněpolitické debatě dodnes. Atlantismus v tomto sporu představuje

myšlenky zapadníků. Po rozpadu SSSR se atlantismus stal jedním z významných směrů, které se podílely na vytváření nové linie zahraniční politiky Ruska.

3.2 Atlantismus po rozpadu SSSR

Rozpad Sovětského svazu postavil Ruskou federaci do nové situace. Ruská federace se v počátcích své existence potřebovala vyrovnat s prohrou v bipolárním soupeření, s územním úbytkem, zničením velmocenského postavení, ztrátou sovětské identity či se vznikem nového mezinárodního uspořádání. Všechny tyto okolnosti vedly k poptávce po nových myšlenkách, které by zaplnily ideovou prázdnotu, překlenuly sovětskou minulost, reflektovaly změny po studené válce a umožnily Rusku zapojit se do mezinárodních vztahů jako důležitý aktér.

Jedním z těchto ideových proudů, který ovlivnil zahraničněpolitickou debatu v Rusku na počátku 90. let, byl právě atlantismus. Atlantisté ohajovali úzkou vazbu na Západ, a zejména na Spojené státy americké, západní Evropu a západní ekonomické, bezpečnostní a politické instituce. V jádru zapadnických myšlenek stojí liberální hodnoty a prvky, které kladou důraz na demokracii, lidská práva a volný trh (Tsygankov 2010: 5). Do velké míry atlantismus navazuje a čerpá z Gorbačovo Nového myšlení, které dále prohlubuje. Hlavním cílem již není déle pokoušet se o udržení ruské cesty a trvat na existenci specifického ruského poslání či mise, cílovými idejemi je adaptovat se na západní hodnoty, zajistit rychlé liberální reformy v politice a ekonomice, stát se normální velmocí, budovat dobré vztahy se Západem a zapojit se do civilizovaného světa (Jackson 2003: 34).

Vítězství Západu a západních hodnot předznamenalo i směřování zahraniční politiky Ruské federace. Západ se v očích Ruska stal novým vzorem, který je třeba následovat. Západ se po ukončení studené války stal jedinou civilizací, která udržela svou politickou jednotu. To bylo možné díky hodnotám, které zahrnovaly demokracii, svobodu a spravedlnost. Západní kurz zahraniční politiky Ruska definoval nové zájmy, na které se mělo Rusko soustředit. Andrei Tsygankov tyto zájmy definuje jako vytvoření partnerství se Západem skrze

rychlou integraci do ekonomických, bezpečnostní a politických západních institucí, ekonomickou reformu a izolaci bývalých sovětských republik (Tsygankov 2010: 56-58).

Izolace postsovětských republik, členů SNS, měla probíhat v oblasti politiky, ekonomiky, bezpečnosti a kultury. Rusko nemělo přebírat zodpovědnost za osud postsovětských republik, za stabilitu v regionu, vývoj ekonomik, za dobrou životní úroveň ruské diaspory. Cílem tak bylo dokončit dezintegraci SSSR, a posílit suverenitu jednotlivých států. Jen orientace na Západ a přijetí liberálních hodnot představovalo na počátku 90. let možnost jak překonat zaostalost Ruska a překážky na cestě k prosperitě.

Vítězství atlantismu a převaha liberálů v prvních letech po rozpadu SSSR, bylo vzhledem k aktuální situaci jasné vyústění. Na mezinárodní scéně, neexistoval jiný aktér, který by mohl ovlivňovat mezinárodní vztahy tak významně jako Západ, a zejména Spojené státy americké. Přesto, že Rusku hrozila ztráta geopolitických pozic, které Rusko získalo během staletí a díky nimž se stalo významným aktérem mezinárodních vztahů, na počátku 90. let se náhle objevila víra v ekonomický zázrak, která se stala hlavní zahraničněpolitickou ideologií. Měla Rusko dostat do civilizovaného společenství. Liberální globalizace, tak vystřídala ideu komunistickou (Naročnickaja 2006: 17)

Právě úspěch liberálně-kapitalistického modelu ekonomiky, západních hodnot a vidina rovného partnerství se Západem a zejména Spojenými státy americkými formovaly zahraniční politiku Ruska v letech 1991-1992. Toto období atlantismu v ruské zahraniční politice je přímo spojeno s prvním premiérem zahraničních věcí prezidenta Borise Jelcina, Andrejem Kozyrevem. Podle některých byl ruský ministr zahraničí přesvědčený atlantista a vztahy mezi Ruskem a USA pokládal za primární, všechny ostatní aspekty zahraniční politiky tak měly být vztahům se Spojenými státy podřízeny (Service 2006: 146). Ministr zahraničí Kozyrev považoval ruské vztahy se Západem za přirozené, podobnost mezi zeměmi podle něj převažovala rozdíly. Jednoznačným ruským cílem se proto stala integrace mezi civilizované státy Západu, které jsou ztělesněním

prosperity. Díky zapojení Ruska mezi západní demokratické země, mělo mít možnost aktivně spolupracovat na vytváření mezinárodního uspořádání (Lo 2002: 42-43).

Atlantismus v ruské zahraniční politice dominoval do roku 1992. Do této doby převládaly sdílené myšlenky o výhodnosti atlantismu a jeho idejí pro Rusko a jeho identitu. Postupně se Rusko přesvědčilo o tom, že Západ a zejména Spojené státy nevidí Rusko jako rovného partnera, nemají zájem projednávat a koordinovat své zájmy s těmi ruskými a také o tom, že Rusko není schopno a ani ochotno převzít západní rysy a hodnoty.

Okolo roku 1993 Rusko začíná měnit priority zahraniční politiky a reviduje celý zahraničněpolitický přístup. Vzhledem k parlamentnímu úspěchu nacionalistů se proměňují hodnoty, které jsou v rámci ruské společnosti přijímány jako určující. Zklamání z postupu Západu se odrazilo na ruské zahraniční politice, která vůči němu zaujala obezřetnější přístup. Rusko se posunulo k realistickému a geopolitickému přístupu v zahraniční politice, který se vyznačoval zejména potřebou vytvoření multipolárního světa.

I po nástupu prezidenta Putina atlantismus můžeme v ruské zahraniční politice sledovat rysy atlantismu, jeho ideje však postupně ustupují eurasianismu, který zdůrazňuje ruskou výjimečnost. Vladimir Putin zaujal pragmatický přístup k zahraniční politice, který se strategicky snaží budovat partnerství se Západem, avšak za nových podmínek. Rusko zaujímá asertivní přístup k zahraniční politice a mění se zájmy, které mají být naplněny. Západ je nahlížen jako prostředek, jak dosáhnout ekonomických a politických zájmů Ruska. Díky západnímu vektoru zahraniční politiky by Rusko mělo dosáhnout požadované úrovně rozvoje a v první řadě uspokojit své zájmy (Tsygankov⁴ 2009b: 13-14).

Západní liberální hodnoty nebyly Ruskem přejaty, přesto se objevuje specifická podoba adaptace západních idejí. Ideje atlantismu, přednost

⁴ Přesto, že se jedná o ruský text a převedení jména do českého jazyka z azbuky (Цыганков) by mělo mít podobu Cygankov, používáme anglický způsob převodu jména - Tsygankov, aby bylo zřejmé, že se jedná o stejného autora, jehož další texty a publikace jsou v práci uváděny.

ekonomiky či důraz na soft power, prezident Putin zakomponoval do ruské zahraniční politiky vedle idejí eurasianismu, avšak zdůraznil nadřazenost prosazování ruských zájmů (Kuchyňková 2006: 43). Na Putinovu politiku navázal jeho nástupce Dmitrij Medveděv. Dodnes můžeme v ruské zahraniční politice pozorovat v zahraniční politice atlantismus jako jeden z proudů usilujících o prosazení.

3.3 Znaky atlantismu v Koncepcích zahraniční politiky Ruské federace

Od vzniku Ruské federace byly vydány čtyři Koncepce zahraniční politiky Ruské federace. Každá z koncepcí reaguje na měnící se podmínky ve světě a mezinárodních vztazích. Koncepce zahraniční politiky přehodnocují roli, priority a zájmy Ruska. Koncepce zahraniční politiky Ruské federace byly vydány v letech 1993, 2000, 2008 a 2013, každá tedy představuje důležitý bod pro zahraničněpolitické směřování země a reflektuje významné události, které ovlivnily zahraničněpolitické smýšlení. My se budeme věnovat každé z nich a zaměříme se na znaky atlantismu jako ideového směru, který ovlivnil zahraničněpolitické myšlení Ruska, a vztahy Ruska se Západem což nám umožní připravit si podmínky pro aplikaci a srovnání koncepcí s praktickou zahraniční politikou Ruské federace. Postupovat budeme podle výše popsaného pracovního rámce, tedy zohledníme smýšlení Ruska o vlastním postavení, jeho priority a zájmy. V koncepcích se zaměříme na hledání znaků a společných rysů atlantismu, na snahu o zapojení do civilizovaného světa, o členství v západních finančních bezpečnostních a politických institucích, důraz na svobodný trh a liberalizaci ekonomiky, důraz na budování partnerství se Západem.

Koncepce 1993 reflektuje změny po skončení bipolárního konfliktu a prezentuje Rusko jako jednu z největších zemí světa, která nastupuje na cestu demokratického rozvoje, tedy mezi civilizované země. Rusko si v Koncepci 1993 zachovává sebevědomou tvář a deklaruje, že má zůstat velmocí (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 19). Rusko si však také uvědomuje svou oslabenou pozici⁵ a důležitost partnerství se Západem. Koncepce 1993 vyjadřuje

⁵ Oslabenou pozici zejména s přihlédnutím na nedokončenou reformu ekonomiky.

ruskou potřebu budování strategického partnerství či aliance se Spojenými státy americkými, které mají být jedním z jeho nejdůležitějších partnerů. Toto partnerství má Rusku usnadnit jeho ekonomickou reformu, získat uznání ohledně jeho výjimečného postavení v postsovětském regionu a podporu při stabilizaci Ruska. Cílem Ruska je zajistit si americkou podporu pro začlenění Ruska ke skupině G7, pokračovat v nastavené spolupráci v oblasti snižování počtu strategických zbraní a zajišťování kontroly zbraní hromadného ničení (Konceptce zahraniční politiky 1993 2002: 31-33).

Konceptce 1993 klade důraz na posílení Ruska jako demokratické země a zvýšení statusu v mezinárodních vztazích. Cílem Ruska je udržet si vliv ve světě a být zodpovědnou velmocí (Konceptce zahraniční politiky 1993: 20-23). V otázce světového rozvoje má Západ stále stejné priority (tržní ekonomika a občanská společnost), to západní země nutí vytvářet spolupráci v politické, ekonomické, vojenské i dalších oblastech, do této spolupráce má být přibráno také demokratické Rusko (Konceptce zahraniční politiky 1993 2002: 21).

Západ považuje Konceptce 1993 za důležité centrum světové ekonomiky a mezinárodních vztahů, přesto, že ztratil svůj význam v tradičním silovém pojetí moci. Západ je aktér, který rychle posiluje svou ekonomickou moc a politický vliv ve světě. Západ je také prostor, kde se uskutečňuje řada integračních projektů (Konceptce zahraniční politiky 1993 2002: 21). Význam Západu pro Ruskou federaci tedy zůstává důležitý jako potenciální zdroj nových technologií, finančních prostředků, uznání ruských zahraničněpolitických zájmů, institucí, do kterých je možné se zapojit a podílet se na vytváření agendy mezinárodních vztahů.

Konceptce 1993 také oceňuje důležitost spolupráci s Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou, ve kterých vidí zdroj půjček a technické podpory pro ruské společnosti při vstupu na trh. Rusko vyjadřuje potřebu spolupráce se skupinou G7, EU, OECD a dalšími uskupeními při získávání nových investic (Konceptce zahraniční politiky 1993 2002: 30). Reforma Ruska vyžadovala získání finanční podpory a Západ jako vlivný ekonomický aktér představoval jasnou volbu, kde potřebné zdroje získat.

Role Spojených států amerických jako vlivného aktéra mezinárodních vztahů však také vzbuzuje podezření. Rusko zdůrazňuje, že se mohou objevit imperiální politiky Spojených států amerických na získání pozice jediné světové velmoci, k čemuž Rusko zastává negativní postoj (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 32).

Západní Evropa je v Koncepti 1993 vnímána jako významný partner v zajištění ruské bezpečnosti. Rusko potvrzuje zájem o spolupráci s EU, ZEU a dalšími organizacemi, včetně NATO či OBSE. Dále definuje hlavní partnery ze Západní Evropy, které považuje za důležité pro ruský vývoj – Německo, Francii, Velkou Británii (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 34).

Koncepce zahraniční politiky z roku 2000 (dále jen Koncepce 2000) reflektuje změnu v mezinárodních vztazích. Rusko se na konci 90. let potýkalo s ekonomickou krizí, válkou v Čečensku, zkušeností s terorismem, zklamáním z přístupu Spojených států amerických a Západu vůči Rusku. Rusko v Koncepti 2000 utvrzuje své postavení jako velmoci, která je jedním z nejvlivnějších center světa. Cílem Ruska je vytvoření podmínek pro růst ekonomiky, provedení demokratické reformy, posílení konstitučního uspořádání a dodržování práva a svobody člověka (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 109-110).

Koncepce 2000 zmiňuje, že je posilována tendence k vytvoření unipolárního světa, přičemž ekonomicky i vojensky světu dominují Spojené státy americké. Rusko deklaruje, že se bude snažit o vytvoření multipolarity, která reflektuje uspořádání soudobého světa (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 111).

Koncepce 2000 zdůrazňuje důležitost posílení mezinárodních institucí, zejména MMF či skupiny G8, jejímž členem se Rusko stalo. Cílem pro Rusko je získání rovného přístupu v budování soudobého ekonomického systému (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 111).

Ve vztahu k Západu, a zejména k Spojeným státům americkým Rusko zaujímá nový postoj. Koncepce 2000 zmiňuje těžkosti a nesoulad ve vzájemných vztazích v posledních deseti letech. Vzájemné vztahy Rusko stále považuje za

důležité zejména v souvislosti se zajištěním globální strategické stability. Rusko proto deklaruje připravenost k překonání problémů v americko-ruských vztazích. Důležitým tématem také zůstává otázka vzájemného dialogu o snižování zásob strategických zbraní a kontrola nad šířením zbraní hromadného ničení (Konceptce zahraniční politiky 2000 2002: 118-119).

Ve vztahu k Západní Evropě Konceptce 2000 rozpracovává priority spojené s budováním partnerství s EU. Ve vztahu k Severoatlantické alianci Konceptce 2000 reflektuje neoprávněný zásah v Srbsku. Rusko vidí zájmy NATO jako neslučitelné s ruskými bezpečnostními zájmy, přičemž občas si zájmy NATO a Ruska protřečí. Negativně také Rusko pohlíží na rozšiřování Severoatlantické aliance. V otázce vztahu k Západu dále Rusko zmiňuje svůj nesouhlas s výstavbou systému protiraketové ochrany ve Střední Evropě a je připraveno bránit svou bezpečnost (Konceptce zahraniční politiky 2000 2002: 117-118).

Konceptce zahraniční politiky Ruské federace z roku 2008 (dále jen Konceptce 2008) rozšiřuje deklarované cíle z Konceptce 2000 a požaduje pragmatický přístup vůči Západu. Rusko definuje jako dostatečně silnou velmoc, která má mít možnost výrazně se podílet na formování mezinárodních vztahů. Cílem inovovat ruskou ekonomiku, posílit demokratické instituce, konsolidovat společnost, dodržovat lidská práva a svobody.⁶

Ve vztahu k Západu Konceptce 2008 konstatuje oslabení historického Západu jako monopolního vedoucího aktéra globalizačního procesu. Vzhledem k tomuto fenoménu je pro Rusko důležité nezaměřovat se pouze na dialog se Spojenými státy v otázce zajišťování strategické globální stability, ale je nutné přizvat i další významné aktéry. Konceptce 2008 hodnotí integrační procesy v euroatlantickém prostoru jako ty, které snižují roli suverenity států, přičemž hrozí podkopání světového právního pořádku.⁷

⁶ Konceptce zahraniční politiky Ruské federace 2008, článek I. Dostupné na: <http://kremlin.ru/acts/785> (10.3.2013).

⁷ Tamtéž, článek II.

Jako jeden z hlavních cílů Ruska Koncepce 2008 definuje je členství ve WTO a OECD a budování spravedlivé finanční architektury.⁸ Rusko je již dostatečně ekonomicky vyspělé a nepotřebuje finanční podporu, jak tomu bylo v 90. letech. Rusko prezentuje své nabyté svědomí a svou důležitost v rámci rozhodování zásadních mezinárodních záležitostí, ke kterému může získat přístup právě skrze začlenění do mezinárodních finančních institucí.

Koncepce 2008 klade důraz na ruské vztahy se Západem na základě rovnosti, vzájemné výhodnosti a cílem zajistit širokou bezpečnost. EU má nadále představovat jednoho z nejvýznamnějších partnerů, zejména v otázce ekonomiky. Rozšiřování NATO Rusko stále nahlíží jako nežádoucí, nicméně cílem vzájemných vztahů je zvýšit efektivnost spolupráce nad současnými bezpečnostními výzvami. Vztahy s USA představují další oblast, kde je nutné pracovat na partnerství a spolupráci na zajištění globální stability, ale také na řešení vzájemných neshod.⁹

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 2013 (dále jen Koncepce 2013) opět reaguje na proměnu mezinárodního prostředí a zejména vyzdvihuje vliv zrychlení globálních procesů. Rusko je v Koncepti 2013 definováno jako velmoc, která nese zodpovědnost za formování mezinárodních vztahů a mezinárodního systému. Ruským cílem je vytvořit podmínky pro trvalý a ekonomický růst, technologickou modernizaci, posílení právního státu a demokratických institucí, včetně dodržování a realizace lidských práv a svobod.¹⁰ Koncepce 2013 potvrzuje tendenci Ruska k universálním demokratickým hodnotám včetně zajištění práv a svobod člověka.¹¹

⁸ Tamtéž, článek III, oddíl 4.

⁹ Tamtéž, článek IV.

¹⁰ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2013, článek I., odstavec 3. Dostupné na: <http://mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument> (10.3.2013).

¹¹ Tamtéž, článek III., odstavec 39.

Koncepce 2013 znovu upomíná oslabování ekonomické a politické moci historického Západu a jeho schopnosti dominovat světové ekonomice a politice.¹² Jako problém Koncepce 2013 označuje negativní vliv nedořešené finanční krize eurozóny a dlouhodobý propad vyspělých zemí Západu na globální rozvoj. Upomíná proto důležitost vytvoření nové obchodního a finančního systému.¹³

Ruským cílem podle koncepce 2013 je zajistit vytvoření spravedlivého a demokratického mezinárodního systému, založeného na mezinárodním právu, pro řešení mezinárodních problémů.¹⁴ Rusko podle Koncepce 2013 se aktivně zapojí do formování spravedlivé a demokratické globální obchodně-ekonomického a finanční architektury, která povede k prohloubení ekonomické spolupráce.¹⁵ Ruská účast v mezinárodních ekonomických vztazích má být založena na rovném postavení v systému světových hospodářských vztahů, Rusko se má vyhnout rizikům při integraci do světové ekonomiky, zejména v kontextu vstupu do WTO a přičlenění k OECD.¹⁶

Ve vztazích Ruska s USA a EU Koncepce 2013 klade důraz na příslušnost k jedné evropské civilizaci, což jim umožňuje snadno vést dialog. Tento dialog mezi Ruskem, USA a Západní Evropou je klíčový pro zajištění bezpečnosti, která je nedělitelná. Koncepce 2013 znovu opakuje nesouhlas s postupem Západu v otázce rozšiřování NATO a budování obranného raketového systému ve Střední Evropě.¹⁷

¹² Tamtéž, článek II., odstavec 6.

¹³ Tamtéž, článek II., odstavec 11.

¹⁴ Tamtéž, článek I., odstavec 4v.

¹⁵ Tamtéž, článek III., odstavec 33.

¹⁶ Tamtéž, článek III., odstavec 34.

¹⁷ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2013, dostupné na: <http://mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument> (10.3.2013).

3.3.1 Shrnutí

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace představují náhled na měnící se podmínky mezinárodního systému a ruské zhodnocení ruských pozic a zájmů. Žádná z koncepcí není jednoznačné vyjádření pouze atlantistických zájmů.

Koncepce z roku 1993 vzniká v době, kdy důležitost atlantismu a snaha adaptovat se na západní model fungování již z ruské zahraniční politiky ustupuje, respektive je vytlačována dalšími ideovými proudy. Přesto však první Koncepce zahraniční politiky obsahuje prvky atlantismu. Setkáváme se s důrazem na přijetí Ruska jako demokratické země mezi západní, civilizované země světa. Důraz je také kladen na ekonomické reformy vedoucí k vytvoření tržního hospodářství a vstup Ruska na světový trh. Tyto cíle si má Rusko zajistit pomocí partnerství se Západem a západními finančními institucemi, které jsou schopné Rusku poskytnout půjčky a investice, ale také technickou podporu k rychlému provedení změn. Vztahy Ruska se Západem jsou v Koncepci 1993 definovány jako jedny z nejvýznamnějších. Západ je považován jako hlavní partner Ruska v ohledu na ekonomické a politické reformy, ale také v otázce zajištění světové bezpečnosti. Rusko se díky reformám a adaptaci na nové podmínky mezinárodního uspořádání má stát součástí západního civilizovaného světa.

Koncepce 2000 byla přijata na počátku prvního prezidentského období prezidenta Putina. Její znění však bylo připravováno již v posledním roce mandátu Borise Jelcina (Lo 2003: 52). Vzhledem k tomu, že atlantismus již v ruské zahraniční politice jako ideový proud nehrál primární roli, v Koncepci 2000 jsou rozeznatelné jiné ideové proudy. Některé rysy atlantismu se však v koncepci vyskytují i nadále. Důraz stále kladen na dokončení reform v oblasti politiky i ekonomiky. Rusko má posilovat své demokratické instituce, a také připravit podmínky pro přechod ruské ekonomiky na efektivní tržní model. Důležitost je kladena na posílení důležitosti ekonomických institucí, kterých se Rusko stalo členem a zajištění jejich vlivu na formování dalšího uspořádání. V otázce vztahů se Západem Rusko usiluje o posílení vzájemných vazeb a budování dalšího partnerství, které byly během 90. let oslabovány.

Také Koncepce 2008 potvrzuje cíle posilování demokracie a další ekonomický rozvoj. Členství v západních ekonomických institucích zůstává pro Rusko prioritou. Toto členství Rusko využívá jako zdroj pro posílení role Ruska na mezinárodní scéně a zajištění přístupu k rozhodovacím procesům v rámci důležitých událostí v otázkách finančního a ekonomického systému. Vztahy se Západem mají být formovány na základě pragmatického přístupu, cílem má být překonání vzájemných neshod a nastolení rovného partnerství, které bude efektivně nastaveno k budování stability ve světě.

Stejně jako v Konceptcích 2000 a 2008 je v Konceptci 2013 viditelný posun v definici ruského postavení. Rusko je zde považováno za významnou součást mezinárodního společenství, které má vliv na formování mezinárodních vztahů i ekonomického uspořádání. Koncepce 2013 potvrzuje důležitost univerzálních demokratických hodnot a posilování demokracie. Díky získání členství v WTO a přidružení k OECD Rusko dosáhlo požadovaného přijetí do západního ekonomického uspořádání, toto členství je proto považováno za prioritu, která má za cíl udržet významné ruské postavení a možnost rozhodování ve významných ekonomických záležitostech. Ve vztazích se Západem Rusko zdůrazňuje příslušnost k jedné civilizaci, vzájemné vztahy mají být proto budovány zejména s ohledem na nedělitelnost bezpečnosti a vzájemné výhody.

Všechny koncepce prezentují Rusko jako velmoc, přičemž s každou novou koncepcí sílí ruské sebevědomí díky ekonomickému rozvoji a vnitřním změnám, které Rusku umožnily stát se významným mezinárodním centrem. V koncepcích přetrvává velký důraz partnerství se Západem. Zatímco však v roce 1993 byla tato tendence do jisté míry nucená, vzhledem ke stavu, ve kterém se Rusko nacházelo, v dalších koncepcích již tyto instituce představují nástroj, jak si zajistit roli ve světě a posílit své možnosti rozhodovat a podílet se na významných událostech v mezinárodních vztazích.

Každá koncepce zahraniční politiky obsahuje rysy atlantismu, tak jak jsme si je stanovily. Určitá linie atlantického myšlení tak v koncepční zahraniční politice přetrvává po celou dobu ruské existence, nicméně musíme zdůraznit, že se v průběhu času proměnila interpretace atlantistických myšlenek. Koncepce

2000, 2008 a 2013 také ovlivnily další ideové proudy ruské zahraniční politiky, což atlantismus do velké míry oslabilo. Přetrvávající rysy atlantismu, jsou proto interpretovány s ohledem na slučitelnost s idejemi eurasianismu, který v ruské zahraniční politice dominuje od roku 2000.

3.4 Aplikace atlantismu v praktické zahraniční politice Ruska

Ukončením bipolárního konfliktu bylo Rusko postaveno do nové situace. V důsledku mírového ukončení studené války zavládl v mezinárodních vztazích optimismus, který mezi ruskými elitami vyústil v domněnku, že nejlepší možnou volbu v zahraniční politice představují ideje atlantismu. Ideje atlantismu zformovaly nové ruské zahraničněpolitické zájmy a tedy i návod k dosažení ruských cílů v chaotické době po rozpadu SSSR. Zájmy stanovené atlantismem čítaly rychlou politickou a ekonomickou reformu, vedoucí k demokratizaci a vybudování tržní ekonomiky, rovné partnerství se Západem, existenci Ruska jako normální velmoci či začlenění Ruska do civilizovaného světa. Myšlenky atlantismu jsou spojeny s prezidentem Jelcinem a ministrem zahraničí Kozyrevem, kteří atlantismus v zahraniční politice legitimizovali v prvních dvou letech samostatné ruské existence.

Atlantismus představuje myšlenkový proud, který do ruské zahraniční politiky přináší snahu o napodobení západních modelů fungování státu. Cílem Ruska podle atlantismu bylo vytvořit stát, uspořádaný na stejných politických, ekonomických a společenských principech. První roky ruské existence byly ovlivněny právě tímto smýšlením. Rusko se mělo stát normální velmocí, demokratickou zemí s plně funkční tržní ekonomikou. Díky spolupráci se Západem a postupným získáváním členství v nejrůznějších západních ekonomických, bezpečnostních a politických institucích se Rusko mělo stát právoplatným členem západního světa.

Rusko po rozpadu SSSR akceptovalo vítězství západních hodnot, politického, ekonomického a společenského modelu. Vzhledem k potřebě překlenout se přes socialistickou minulost, zavládla shoda nad uznáním liberálních atlantistických tendencí v ruské zahraniční politice.

Na začátku své existence se Rusko potýkalo s vnitropolitickými problémy, které byly způsobeny nedokončeným přechodem k demokracii, fungováním na sovětských principech, neexistencí ústavy, neblahými důsledky rychlé ekonomické reformy, která v Rusku způsobila ekonomickou krizi. Tato tíživá vnitřní situace přispěla k vítězství atlantistického modelu zahraniční politiky, což můžeme vysvětlit tím, že ideje atlantismu se staly návodem k tomu, kam má země směřovat a jak postupovat v nejisté době po rozpadu SSSR. Atlantismus tak čerpal z chaotické situace v domácí politice a nedostatku zkušeností, se kterým se Rusko potýkalo (Arbatov 1993: 10).

Vznikem Ruské federace bylo potvrzeno vítězství demokratů prezentovanými Borisem Jelcinem. Demokratické reformy, souvisí se snahou odpoutat se od sovětského modelu vládnutí a s uznáním vítězství modelu liberální demokracie. Ruský demokratický vývoj však zaznamenal jiný směr a ruská demokracie se tak stala spíše *předstíranou demokracií* (Sakwa 2008b: 40). Tento fakt dokazuje vnitropolitický vývoj do roku 1993, který měl podobu neustálého soupeření mezi prezidentem a parlamentem o moc, o podobu ruské ústavy či zahraniční politiky. Parlament představoval v letech 1992-1993 hlavní zdroj opozice Jelcinových a vládních reforem (Holzer 2001: 58). Napjatá situace ohledně formování politického uspořádání vyvrcholila krizí v roce 1993, která byla vyřešena vojenským zásahem na budovu parlamentu. Demokracie v ruském pojetí tedy neprezentovala model liberální demokracie v západním slova smyslu, ale velmi specifický, ruský model, který se stal neliberální imitací západního modelu.

Rusko se na počátku 90. let potýkalo s ekonomickou krizí, která měla být překonána rychlou ekonomickou reformou, tzv. šokovou terapií, kterou Rusku navrhli odborníci ze Západu (např. Jeffrey Sachs). Již na počátku ekonomické reformy se tedy Rusko potýkalo s nepříznivou situací. Ekonomická reforma přinesla do ruské společnosti řadu dalších nevíтанých faktorů, propad životní úrovně, vysokou inflaci, schodek ve státním rozpočtu či odliv kapitálu (Sakwa 2008b: 284). Příklon atlantismu byl vynucený ekonomickou situací země. Rusko

si uvědomovalo, Západ a západní ekonomické instituce jsou jediné, kdo může poskytnout finance na probíhající ruské reformy.

Chápání ruské identity v prvních letech po rozpadu SSSR naznačovalo, že Rusko přijalo ideje atlantismu jako primárního ideového proudu, který formuje zahraničněpolitická rozhodnutí. Ministr zahraničí Kozyrev definoval Rusko jako *...normální stát, bez jakéhokoliv zastřešujícího poslání, jehož budoucností je být moderním, liberálním státem koexistujícím v příznivém mezinárodním prostředí* (Kozyrev citováno dle Jackson 2003: 34). Rusko bylo ochotné vzdát se svých geopolitických ambic v prostoru bývalého SSSR a zajistit si přijetí do západního světa.

Zahraněční politika vůči Západu se do roku 1993 vyznačovala kooperativním přístupem. Mezinárodní prostředí se po rozpadu SSSR se posunulo od konfrontace ke spolupráci, která zaručovala vzájemnou bezpečnost. Optimismus a shoda o výhodnosti prozápadního směřování, která zavládla mezi ruskými elitami, předurčil dominanci atlantismu. Rusko déle neshledávalo Západ nepřitelem či bezprostřední bezpečnostní hrozbou, ale ze Západu a zejména USA stal potenciální partner či spojenec (Thorun 2009: 29). Rusko v této době obhajovalo získání členství v nejrůznějších západních institucích, včetně NATO, MMF či G7. Západ tedy v prvních letech ruské zahraniční politiky představoval nejdůležitějšího partnera, který Rusku pomůže s reformami a přijme ho jako rovného spoluhráče. Hlavními tématy spolupráce Ruska a Západu se stala kontrola strategických zbraní, řešení regionálních problémů, ruského postavení v OSN či OBSE a západních institucích.

V prvních letech tedy veškeré zahraničněpolitické zájmy Ruska byly podřízeny vztahům se Spojenými státy americkými. Během této doby, kdy v ruské zahraniční politice dominovaly ideje atlantismu, Západ uskutečnil rozhodnutí, která Rusko nutila reagovat. Rusko bylo zklamáno z nedostatečné finanční podpory, kterou Rusku navrhla skupina G7 a zejména podmínkami, které si Západ kladl k poskytování půjček a odpouštění dluhů. Dalším z problematičtějších bodů vztahů Ruska a Západu bylo řešení situace v Bosně a bombardování srbských cílů či otázka rozšiřování Severoatlantické aliance.

Jako odpověď na tyto aktivity Rusko neratifikovalo ratifikace smlouvy o snižování počtu strategických zbraní (START II)¹⁸ (Pushkov 1993/1994). Atlantistické myšlenky v zahraniční politice Ruska nepřinášely hmatatelné výsledky, což posílilo jejich kritiku ze strany ruské společnosti.

Od roku 1992 byl v ruské zahraniční politice viditelný ústup od atlantistického ideového proudu a narůstající vliv dalších ideových proudů. Změna, kterou přinesly první parlamentní volby v roce 1993, znovu vnesla do zahraniční politiky geopolitickou a nacionalistickou nótu, která vedla k přeformulování smýšlení o Rusku, o směřování zahraniční politiky. Rusko se zaměřilo zejména na podporu vlastních zájmů v tradičních sférách vlivu. Také ministr zahraničí Kozyrev, který představoval ztělesnění atlantismu, přizpůsobil rétoriku nové vlně v ruské zahraniční politice a uznal možnost konkurence ve vztazích se Západem, které mají být nově podřízeny ruským zájmům, zejména v oblasti zemí bývalého SSSR (Sakwa 2008b: 370-371).

Kritika myšlenek atlantismu nabírala na významu, elity nově hovořily o „*definitivní likvidaci ruských dějin – to je cena určená za domnělé místo Ruska ve světové oligarchii. Tedy cena za místo pro onu postperestrojkovou elitu, která dosud bere jako cosi necivilizovaného i vznášení slabých námitek proti likvidaci nejen velmocenských pozic Ruska, nýbrž i ruské historické osobitosti ve všech geopolitických a duchovních rovinách*“ (Naročnickaja 2006: 196).

Marginalizaci idejí atlantismu potvrdil nástup ministra zahraničních věcí Primakova, který zastával pragmatický přístup k zahraniční politice, vyznačující se kritickým postojem vůči Západu. Nastavená zahraničněpolitická linie vedla ke zmínění vlivu rozdílných přístupů a sjednocení mínění ruských elit i veřejnosti, které upřednostňuje nezávislou a diversifikovanou zahraniční politiku, která Rusku pomůže upevnit postavení v mezinárodním systému.

Problém pro zahraniční politiku 90. let představovalo ruské vnímání sebe sama ve srovnání s realitou, přesto, že se Rusko definovalo jako velmoc, jeho

¹⁸ START II byla ratifikována až v roce 2000. V roce 2002 od ní Rusko ustoupilo v reakci na odstoupení USA od smlouvy ABM. Smlouva STARTT II byla v roce 2002 nahrazena smlouvou SORT.

reálná moc byla oslabena. Od poloviny 90. let je ruské velmocenství chápáno jako možnost vyrovnávat unipolární dominanci USA (Kuchins – Zevelev 2012: 153). Neschopnost Ruska podnikat efektivní kroky v otázce válek v bývalé Jugoslávii, rozšiřování NATO a také závislost Ruska na západní finanční pomoci však utlumila vnímání ruského velmocenství na Západě. Tento přístup Západu a neefektivní adaptace západních modelů v ruském prostředí utlumily vliv atlantismu jako nejvýraznějšího ideového proudu zahraniční politiky.

Nástup Putina k moci byl doprovázen Čečenskou válkou, zhoršováním vztahů se Západem, zejména v souvislosti s rozšiřováním NATO, doznívající ekonomickou krizí¹⁹. Vstup prezidenta Putina přinesl do ruské zahraniční politiky nový pohled na samotné vnímání Ruska jako aktéra mezinárodních vztahů. Putin se snažil z Ruska vytvořit normální velmoc²⁰, která se zařadí mezi ostatní velmoci a bude se soustředit na vlastní zájmy (Oliker – Crane – Schwartz – Yusupov 2009: 87). V roce 2001 se Rusko stalo tržní ekonomikou (Sakwa 2008b: 287). Nový postoj v mezinárodních vztazích si Rusko vybudovalo na základě ekonomického růstu a využití nerostného bohatství, což zlepšilo pozici Ruska na mezinárodní scéně a napomohlo prosazení pragmatického pojetí zahraniční politiky.

Teroristické útoky na USA z 11. září 2001 představovaly pro Rusko možnost přeformulování zahraničněpolitického přístupu. Příklon na stranu Západu v boji proti terorismu a ochota poskytnout své zdroje a přístup do prostoru Střední Asie, představoval v ruské zahraniční politice specifickou situaci a strategický krok. V kooperativním jednání Rusko vidělo možnost získat uznání Ruska jako velmoci v očích Západu a získání rovného postavení, který umožní vzájemně výhodné partnerství pro Rusko i Západ. Rusko také doufalo ve

¹⁹ Špatná ekonomická situace Ruska vyvrcholila v roce 1998 finančním krachem (Kolektiv autorů 2001: 273).

²⁰ Normálností v Putinově pojetí je myšleno v tom smyslu, že Rusko zakládá formování politiky na konstitucionálním základě, ekonomika již nemá podléhat státnímu dohledu. Tržní ekonomika má být založena na soukromém vlastnictví a má být začleněna do mezinárodního ekonomického systému (Sakwa 2008a: 68).

změnu pojmání Čečenského konfliktu a jeho začlenění jako součást války proti terorismu či změnu přístupu v ekonomických vztazích (Thorun 2009: 129-130).

Ruská změna v zahraniční politice ve prospěch vztahů se Západem po 11. září 2001 představovala posun od konfrontace zpět ke spolupráci. V rámci snahy o proměnu ruských vztahů se Západem se Rusko snažilo o obnovu partnerství s NATO, se kterým obnovilo dialog pomocí nově vzniklé Rady NATO-Rusko.²¹ Rusko se také zaměřilo na posilování bezpečnostních a ekonomických vztahů s EU, která pro Rusko dlouhodobě představuje významného obchodního a investičního partnera. Po zkušenosti se vztahy s USA po roce 2001 Putin přesunul těžiště Západu z USA na Západní Evropu a prohlásil Rusko za nedílnou součást Evropy (Lo 2003: 17-20). V prvním volebním období prezidenta Putina se ruská zahraniční politika významně obrátila k Evropě a EU, která představovala partnera sdílejícího zájmy a priority a byla tak schůdnější verzi Západu než USA (Pravda 2003: 52). Zintenzivnila také snaha o začlenění do západních ekonomických institucí, OECD a WTO. Ruská ekonomická situace se během Putinovy vlády zlepšila. Rusko získalo nové nástroje k posílení vlastní pozice, ropu a zemní plyn, které nahradily důležitost vlastnictví jaderných zbraní (Trenin 2011: 413).

Atlantismus jako ideový proud ovlivňující zahraniční politiku Ruska lze sledovat maximálně ještě v prvním prezidentském období Vladimira Putina. S prezidentem Putinem je proto spojen proces centralizace země a posílení role státu. Díky vnitropolitickým reformám týkající se centralizace ruských regionů, posílením role prezidenta či státní kontroly nad ekonomickou sférou, Putin do politického systému Ruska zakomponoval prvky autoritářské politiky (Sakwa 2008a: 141). Putin zdůrazňoval, že budování ruské demokracie bude probíhat podle takových podmínek a v takovém tempu, které si Rusko samo určí, čímž odmítl kopírovat západní vzor demokracie a zcela se odklonil od myšlenek atlantismu jako hlavního zahraničněpolitického směru. Tento přístup je spojen

²¹ Rada NATO-Rusko vzniká v roce 2002 jako náhrada za nefungující stálý výbor, který byl poznamenán roztržkou Ruska a NATO v otázce krize v Kosovu v roce 1999.

s pojetím Ruska jako *suverénní demokracie* od roku 2004, která potvrzuje odlišnou cestu demokracie s ruskými charakteristikami (Sakwa 2010: 21-22).

Odklon od atlantismu a zejména od Západu jako primárního partnera souvisí s následujícími událostmi: jednostranné odstoupení USA od smlouvy ABM o omezení výstavby protiraketových systémů z roku 1972, snaha USA vybudovat protiraketový systém ve Střední Evropě se u Ruska setkala s vlnou nevole a výhrůžkou rozmístění ruských raket v Kaliningradu (de Haas 2010: 63). Americká invaze do Iráku v roce 2003 Ruskem nebyla podporována a euforie ze znovuobnovených vztahů na základě sdílené hrozby terorismu z roku 2001 se rozplynula. Ruské získání členství ve WTO bylo oddalováno. Roku 2004 bylo NATO rozšířeno v druhé vlně, přičemž členy se staly i země Pobaltí, tento akt Rusko vnímalo jako využití jeho slabosti. V relativně proruský orientovaných zemích na Ukrajině, v Gruzii a v Kyrgyzstánu proběhly tzv. barevné revoluce (2003-2005), které předznamenaly obrat k prozápadnímu směřování jejich zahraniční politiky, přičemž Rusko začalo shledávat americkou přítomnost ve Střední Asii jako nadbytečnou a upozorňovalo na časovou omezenost přítomnosti. Všechny tyto události postupně ochlazovaly vztahy Ruska a Západu (Kuchins 2011: 335-336).

Druhé volební období prezidenta Putina je spojováno s odklonem od Západu, a to nejpozději v roce 2005 po barevných revolucích (Mankoff 2009: 19). Ruské vztahy se Západem se zhoršily také v důsledku ruského odstoupení od Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE)²², které Rusko ohlásilo v roce 2007 jako vyústění dlouhodobých neshod mezi Ruskem a NATO (de Haas 2010: 64). Další vlnu vzájemného nepochopení přinesla do ruských

²² Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE) byla podepsána v roce 1990 mezi SSSR, spojenci z Organizace Varšavské smlouvy a NATO. Smlouva byla považována za základní kámen postudenoválečného bezpečnostního uspořádání v Evropě. Během 90. let byly v rámci CFE vyjednávány nové podmínky, které přizpůsobovaly otázku o konvenčních zbraních v nové bezpečnostní situaci, která již není otázkou dvou proti sobě stojících bloků. Rusko přijalo v rámci CFE závazek stáhnout vojenské síly z území Moldávie a Gruzie do roku 2008. Tento termín se Rusko pokusilo posunout, Spojené státy však tento dodatek odmítaly přijmout. Neshoda mezi členy vyústila v ruské odstoupení od smlouvy (de Haas 2010: 64-65).

vztahů se Západem válka v Gruzii v roce 2008, po nástupu prezidenta Medveděva do funkce.

Medveděvova éra zahraniční politiky se vyznačovala postupným návratem určité míry liberálních myšlenek. Atlantismus zůstával i nadále upozaděným zahraničněpolitickým směrem. Po ukončení gruzínské války se prezident Medveděv snažil o zlepšení vztahů se Západem. V otázce kontroly zbraní tato tendence vyústila v podepsání nové dohody o snižování počtu strategických zbraní, jako pokračovatele smlouvy START. Vztahy Ruska a USA byly zmírněny díky zavrnutí výstavby protiraketové obrany v České republice a Polsku, kterou Rusko vnímalo jako přímé ohrožení vlastní bezpečnosti. V důsledku války v Gruzii také do velké míry opadla hrozba přijetí Gruzie a Moldávie do NATO (Kuchins 2011: 339-334).

V současné době Rusko samo sebe chápe z hlediska Západu, jako aktéra, který dává smysl tomu, co se Rusku přihodilo a jakým prošel vývojem. Západ nastavuje Rusku zrcadlo, které odráží jeho chování. Západ tedy představuje významného druhého, vůči komu si Rusko vytváří vlastní identitu (Jakunin 2011: 433). Tento postoj k Západu však nepramení z myšlenek atlantismu. Západ není nahlížen jako vzor, jehož modely mají být přebírány, ale představuje protipól, podle kterého Rusko vytváří vlastní tvář na mezinárodní scéně. Ruským cílem není orientovat se na Západ jako zdroj inspirace, ale jako protivníka, vůči kterému je potřeba se vymezovat.

Tento přístup v ruské zahraniční politice přetrvává i po nástupu prezidenta Putina do třetího volebního období. Ve vztazích se Západem pokračuje snaha o vytváření partnerství. Díky přijetí Ruska do WTO a přičlenění k OECD Rusko potvrdilo přijetí do západního ekonomického světa. Vnitropolitický vývoj pokračuje v nastavené ruské cestě, která nesměruje ke kopírování západních vzorů.

3.4.1 Srovnání zahraničněpolitických koncepcí s ruskou praktickou politikou s ohledem na atlantismus

Ruská zahraniční politika byla viditelně ovlivněna atlantismem na začátku své existence. Rusko započalo reformy k vybudování demokracie a tržní ekonomiky, usilovalo o přijetí do západních ekonomických a bezpečnostních institucí. Vztahy se Západem tvořily primární vektor zahraniční politiky. Ideje atlantismu, prezentované prezidentem Jelcinem a ministrem zahraničí Kozyrevem se tak staly jak v koncepční, tak praktické zahraniční politice dominantním proudem.

Koncepce 1993 představuje Rusko jako demokratickou zemi. Ruská vnitropolitická situace v této době však vykazovala nestabilitu, prezentovanou bojem o moc. Demokratické instituce byly v této době ve vývoji a Rusko tak nebylo demokratickou zemí. Koncepce 1993 klade důraz na partnerství se Západem a západními ekonomickými institucemi, v souvislosti s provedením ekonomických reforem. Západ představoval jediného možného partnera, na kterého je možné se obrátit v otázce získání finanční podpory. Tato finanční podpora však nebyla tak vysoká, jak si Rusko představovalo. Spolu s postupem NATO a Západu na Balkáně Rusko postupně ustupovalo od snahy začlenit se do Severoatlantické aliance.

Znaky atlantismu v zahraničněpolitických koncepcích přetrvávají po vydání Koncepce 2000, 2008 a 2013 důraz na demokracii a tržní ekonomiku, snahu Ruska o přijetí jako rovného aktéra do mezinárodního společenství, snaha získat členství v mezinárodních ekonomických institucích či vytvářet strategické partnerství se Západem. V tomto období v Rusku byla dotvořena tržní ekonomika. Zároveň však v tomto období došlo k posílení autoritářských znaků v ruské politice. Další vnitropolitický vývoj prokázal, že Rusko již dále neusiluje o napodobení demokracie v západním pojetí, ale prosazuje odlišnou ruskou cestu.

Deklarované cíle ve vztazích Ruska se Západem v zahraničněpolitických koncepcích se týkají zejména zajištění vzájemné bezpečnosti či finančních

zájmů. Tyto zájmy a priority koncepční zahraniční politiky jsou efektivně naplňovány ve chvílích, kdy neexistuje situace, která pro Rusko představuje problém nebo kdy považuje reciproční akty Západu za dostatečné. Odchylky od dohod a oficiálních deklarácí je tak možné sledovat v okamžicích, které Rusko vnímá jako hrozbu vlastním zájmům či snahu o oslabení pozice (rozšiřování NATO a EU, přítomnost USA v prostoru Střední Asie i přes změnu vnímání spolupráce, odstoupení USA od smlouvy ABM, apod.). V takových chvílích se Rusko uchyluje k reakcím, které mohou narušovat deklarované cíle a zájmy (výhrůžky ve vzájemných vztazích, odstupování od dohod apod.).

V ruské zahraniční politice se tedy ideje atlantismu jeví jako překonané, vzhledem ke vnímání Západu v ruské společnosti jako oslabujícího, což poukazuje na to, že západní model není podle Ruska tím nejlepším. Orientace na Západ a zejména účast Ruska ve významných západních ekonomických institucích představuje pro Rusko možnost posílení vlastních pozic a možnost účasti při závažných otázkách v mezinárodních vztazích. Přesto, že Západ představuje pro Ruskou zahraniční politiku významný směr, nelze toto směřování chápat jako výsledek působení ideového proudu atlantismu.

4 SLAVJANOFILSTVÍ

Kapitola se bude věnovat dalšímu ideovému proudu, slavjanofilství, které v ruské filosofii představuje oponenta zapadnictví. Zaměříme se na historickou tradici slavjanofilství, která se promítla do zahraničněpolitického smýšlení Ruska po rozpadu SSSR. Následovat bude analýza Konceptů zahraniční politiky Ruské federace v ohledu na slavjanofilské prvky. Poslední část kapitoly se zaměří na praktickou zahraniční politiku Ruska ve vztahu k sousedním slovanským zemím – Bělorusku a Ukrajině, a jejich srovnání s oficiální koncepční zahraniční politikou.

4.1 Tradice slavjanofilství

Slavjanofilství jako filosofický proud v Rusku vzniká ve 30. a 40. letech 19. století jako oponentský tábor zapadníků. Hlavním cílem slavjanofilství je obhajoba ruské výjimečnosti. Na rozdíl od zapadníků slavjanofilové vyzdvihují ruskou unikátnost, která pramení z rozdílů mezi Ruskem a Západem. Hlavním zdrojem této odlišnosti je náboženství, pravoslaví, které si zachovalo věnost křesťanským ideálům. Pravoslaví v 19. století čerpalo z kolektivní víry, která byla založena na *sobornosti*, tedy duchovním společenství lidí, spolupracujících v rámci *obščiny*. *Obščina* představovala hlavní rys ruského národa, který byl založen na kolektivním přístupu a pravoslavných hodnotách, čímž vytvářel protipól západnímu individualismu (Pipes 2004: 324-325).

Slavjanofilové na rozdíl od zapadníků odmítali adaptaci na západní kulturu a zapomenutí kultury ruské. Vyzdvihovali ruskou kulturu, založenou na starých ruských tradicích, které představovaly nejlepší model vývoje společnosti. Jeden z nejvýznamnějších slavjanofilů Alexej Chomjakov stavěl ruskou kulturu na vyšší stupeň než kulturu evropskou, která začala ztrácet svou atraktivitu a význam. V budoucnosti tak měl být svět zachráněn Ruskem nebo východním Slovanstvem, které nepodlehlo evropeizaci. Nejlepší možné zřízení tedy nemá být západní konstitucionalismus, ale samoděržaví podle ruského vzoru (Beneš 1947: 67-68).

Rusko bylo podle slavjanofilů založeno na třech základních prvcích, pravoslaví, samoděržaví a národu, přičemž tím nejdůležitějším prvkem mělo být pravoslaví, které mělo být nadřazeno všemu ostatnímu, a které bylo zdrojem oné ruské specifičnosti. Výjimečnost ruské kultury podle slavjanofilů ohrožovaly zapadnické tendence evropeizovat Rusko. Přesto, že slavjanofilové Západ nezavrhovali úplně, Ruskou cestu viděli jako zcela odlišnou od západní. Slavjanofilové předpokládali, že Rusko nepotřebuje opakovat cestu Západu, která by jen oslabovala ruskou výjimečnost. Ruská cesta má díky své odlišnosti zajistit rusko-slovanskému světu vytvoření nejdůležitějšího světového centra. Jako nejlepší představitel národa s nejlepší formou zřízení je Rusko předurčené k velmocenskému postavení a mesianistickému údělu (Berďajev 2003: 41-50).

Tato mesianistická role, kterou slavjanofilové Rusku přiřítali (např. Chomjakov, Kirjejevskij), spočívá v tom, že ruská kultura a náboženství mělo zachránit lidstvo od škodlivých západních vzorů. Rusko existující na základě pravoslavného náboženství je představitelem ruského nacionalismu, ze kterého mohou čerpat a učit se ostatní slovanské národy, které nepřijaly katolictví či západní myšlenky. Díky důrazu na výhradně ruskou roli změnit svět a nekritickému přijímání ruské kultury a náboženství se postupně slavjanofilství proměnilo v panslavismus či panrusismus, jenž odrážely ruské velmocenské ambice a kulturně-civilizační úděl Ruska (Beneš 1947:72-77). Díky tomuto přístupu k Rusku a samoděržaví byla ze slavjanofilských myšlenek postupně vytvořena první ideologie ruského nacionalismu (Pipes 2001: 325).

Podle slavjanofilů se Rusové výrazně podobají západním Slovanům, což vyzdvihuje slovanský charakter Ruska a představuje Rusko jako vůdce všech Slovanů. Rusko jako největší slovanský národ má potenciál sjednotit i ostatní slovanské národy, se kterými je kulturně a civilizačně spjato. Tyto slavjanofilské myšlenky byly dále rozpracovány do koncepce panslavismu, jehož zástupcem je např. Nikolaj Danilevskij (Voráček 2004: 57-58).

Slavjanofilské myšlenky se objevily v době SSSR jako opozice vůči Gorbačovovu Novému myšlení, jejich cílem bylo pokračovat v odporu vůči Západu a navrhovaly posilování moci pomocí ekonomického a technologického rozvoje

(Tsygankov 2010: 39). Západní myšlenky a hodnoty byly odmítány a důraz byl kladen na samostatnou cestu Ruska, která se bude držet ruských či sovětských hodnot.

4.2 Slavjanofilství po rozpadu SSSR

Ruské prostředí, které bylo po rozpadu SSSR otevřené k debatě mezi různými ideovými proudy, zaznamenalo také návrat k myšlenkám slavjanofilství a obnovení sporu mezi zapadniky a slavjanofily. Myšlenky slavjanofilství se promítly v debatě o formování ruské zahraniční politiky. Tábor slavjanofilů v ruské zahraničněpolitické debatě na počátku 90. let reprezentovala zejména pravicová scéna Vladimir Žirinovskij a Lidově demokratická strana Ruska či komunisti, Gennadij Zjuganov a Komunistická strana. Tito aktéři se stali hlavními nositeli myšlenek slavjanofilství. Slavjanofilské myšlenky souzněly s imperiálními nároky a kladly důraz zejména na rozvoj národní identity jako slovanské. Cílem bylo vyrovnat moc Západu a najít specifickou cestu ruského rozvoje (Sakwa 2008a: 269).

Jako oponenti atlantismu v ruské zahraniční politice slavjanofilové nesouhlasili s tendencí přejímat západní vzory a odsuzovali pokusy vytvořit z Ruska součást západní civilizace. Pokusy importovat západní ideály demokracie a ekonomického tržního systému vnímali noví slavjanofilové jako škodlivé (Ambrosio 2005: 32). Znovu také upozornili na pravoslavnou podstatu ruského lidu, která byla v důsledku zapadnických politických a ekonomických reforem ohrožena. Noví slavjanofilové se zaměřili na podporu ruské svébytnosti a výjimečnosti, která odlišuje Rusko od okolního světa a předurčuje ho k velmocenskému postavení. Pro záchranu ruské svébytnosti a specifičnosti upřednostňovali zahraničněpolitický směr, který posílí důležitost Ruska a vyrovná vliv Západu. Zahraniční politika se tak nemá orientovat výhradně na Západ, ale má směřovat také na Východ, zejména do prostoru bývalého SSSR.

Ideje slavjanofilství se vázaly zejména na zájmy Jelcinovy opozice. Slavjanofilství je v 90. letech spojeno s nacionalismem, imperialismem či otázkou etnicity (Kuchins – Zevelev 2012: 151). Ruští komunisté a pravicová

skupina nacionalistů se ve svých programech zaměřovali na otázku obnovy ruského impéria a velmocenství. Vyznačovaly se velkoruským nacionalismem, fundamentalistickou verzí pravoslaví a protizápadní politikou. Jejich hlavním cílem bylo obnovit SSSR pomocí vojenské moci, zastávat tvrdou politiku vůči Ukrajině a otevřené intervence, které posílí ruské ambice v postsovětském prostoru. Podporu čerpaly od Ministerstva obrany, Ministerstva bezpečnosti a Ministerstva zahraničních věcí, což přirozeně posilovalo jejich možnosti (Arbatov 1994: 13-14).

Od roku 1992 postupně sílil vliv slavjanofilských myšlenek v ruské zahraniční politice, které reagovaly na neúspěšnost atlantismu, jeho pokusů pozvednout ruské postavení na mezinárodní scéně pomocí zařazení Ruska mezi demokratické, vyspělé země západní civilizace a napodobením západních vzorů. Slavjanofilské myšlenky se objevily v programech, které se věnovaly tématům ruské výjimečnosti, odmítáním marginalizace Ruska v mezinárodních záležitostech, otázkám ruské diaspory v postsovětských republikách, sjednocení slovanských národů, odmítání rozšiřování NATO či zajištění ruské svébytnosti.

Na počátku 90. let noví slavjanofilové hlásali návrat Ruska k tradicím, a aniž by odmítali demokracii či liberalismus, soustředili se na pozvednutí Ruska jako svébytné země, která leží na vlastních historicko-kulturních základech. Do roku 1993 se však relativně liberální přístup nových slavjanofilů proměnil v netolerantní a revanšistický směr, jehož požadavky u nejradikálnějších představitelů čítaly návrat k tradici carství či svržení demokratického režimu (Devlin 1999: 65).

Jeden z hlavních zastánců nového slavjanofilství, Alexandr Solženicyn viděl Rusko jako území skládající se z ruského, běloruského a ukrajinského teritoria, včetně severních částí Kazachstánu, které byly většinou obydleny Rusy. V polovině 90. let se jeho myšlenky ztotožňovaly s návrhy ruských nacionalistů. Hrubě kritizoval vlády v Bělorusku, na Ukrajině i v Kazachstánu a obhajoval ruské právo na znovuoživení jednotného státu. Solženicyn znovu upozornil na význam pravoslaví a pravoslavné církve, která má v lidech obnovit morálku a spiritualitu (Devlin 1999: 69-70). Solženicynovy myšlenky se objevily

u ruských nacionalistů, zejména u těch, kteří kladli důraz na ruské imperiální zájmy a etnicitu²³. Jejich program se soustředil na sjednocení Ruska s komunitami v blízkém zahraničí a vytvoření státu, který bude obydlen etnickými Rusy a ostatními východními Slovy.

Od roku 1993 se Rusko začalo stylizovat do role obhájce slovanského prostoru, přičemž primárním podnětem byl nesouhlas s postupem Západu na Balkáně. Rusko proto rétoricky odmítalo případné vojenské akce NATO (Holzer 2004: 128). Ruské politické elity potřebovaly upevnit vlastní zájmy, proto přešly od snahy inkorporovat Rusko do západní civilizace k ospravedlňování ruské výjimečnosti a specifičnosti tak, aby posílily vlastní postavení a image na mezinárodní scéně. Kritika Západu se také vztahovala k problémům, kterými Rusko v průběhu 90. let procházelo a které se týkaly zejména ekonomické reformy, na kterou do velké míry doplácelo obyvatelstvo. Kritika podepřená slavjanofilskými myšlenkami probudila nacionalistickou nótu, která postupně sílila a ovlivňovala zahraniční politiku Ruska. Nejvýznamnější vliv nově obnovených slavjanofilských myšlenek je možné pozorovat od roku 1993, kdy v parlamentních volbách vyhrála Žirinovského LDPR. V roce 1995 a v roce 1999 vyhrála parlamentní volby KPRF (Holzer 2004: 214-216). Tyto výsledky poukazují na trvalý vliv slavjanofilských myšlenek v ruské zahraniční politice.

Slavjanofilské myšlenky postupně tvůrci ruské zahraniční politiky začali obohacovat také myšlenkovou tradicí 20. let 20. století. Na slavjanofilské myšlenky byly postupně nabalovány myšlenky eurasianistů, které rozvíjely a obohacovaly slavjanofilské ideje o nová témata. V tomto ohledu proběhl významný posun v ruské zahraniční politice od roku 1996, kdy byl na post ministra zahraničí zvolen Jevgenij Primakov, který začal stabilizovat ruskou zahraniční politiku díky kombinaci myšlenek eurasianismu a slavjanofilství. Richard Sakwa spojuje také prezidenta Putina s modifikovanou formou umírněného nového slavjanofilství, které se již déle neorientuje na budování slovanské identity, ale soustředí se na autonomní vývoj i partnerství se Západem, přičemž klade hlavní roli na chápání Ruska jako velmoci (Sakwa 2008a: 269).

²³ Hlavním představitelem těchto nároků byl Vladimir Žirinovskij.

Výraznější vliv slavjanofilství jako samostatného ideového proudu lze pozorovat ještě po nástupu prezidenta Putina. Některé myšlenky slavjanofilů přetrvávají dodnes, spíše však jako součást ideového proudu eurasianismu. Samotné slavjanofilské myšlenky byly postupně upozadřovány a ztrácely na významu, vzhledem k nedostatečné politické podpoře. Slavjanofilství v ruské zahraniční politice bylo postupně prohloubeno o eurasijské rysy, které dokázaly lépe interpretovat ruské postavení ve světě i vnitropolitickou situaci země.

4.3 Znaky slavjanofilství v Koncepcích zahraniční politiky Ruské federace

V koncepcích zahraniční politiky Ruské federace se zaměříme na rysy slavjanofilství, které jsme si vytyčili. Těmito rysy jsou orientace na sousední slovanské země, důraz na silné svébytné Rusko, role Ruska a jeho úloha v postsovětském prostoru a v jeho slovanských částech.

Koncepce 1993 definuje Rusko jako velmoc, která vstupuje na demokratickou cestu rozvoje, vyznačuje se výhodnou geopolitickou polohou a staletou historií. Jeho posláním je garantovat vytvoření demokracie a tržního hospodářství v zemích bývalého sovětského svazu a významně se v tomto prostoru prosadit jako aktér řešení konfliktů (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 19). Tato ruská zvláštní role v postsovětském prostoru má být uznána a podporována vyspělými zeměmi demokratického světa, proto aby byla zajištěna stabilita na území bývalého SSSR (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 33).

Koncepce 1993 se soustředí na země bývalého SSSR jako na oblast svého primárního zájmu, ve které nese zodpovědnost za stabilitu. Vzhledem k probíhajícím konfliktům v postsovětském prostoru, který přímo sousedí s Ruskem, představuje oblast zájmu zejména v ohledu na ruskou bezpečnost (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 24).

Koncepce 1993 klade hlavní důraz na SNS, které má být efektivním a hlavním mechanismem pro urovnání sporů, vytváření spolupráce v různých oblastech či nástroj ke koordinaci politických kurzů a zájmů jednotlivých členů.

Zvláštní pozornost a důležitost mezi členy SNS Koncepce 1993 přičítá Bělorusku, Ukrajině a Kazachstánu a jejich vztahům s Ruskem. Právě tyto země jsou klíčové pro vytvoření základních dohod k další spolupráci, ekonomické, bezpečnostní či kulturní (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 25-26). Rusko se v této oblasti má stát hybatelem tržních reforem a garantem demokratického rozvoje (Koncepce zahraniční politiky 1993: 33).

Ukrajina, Bělorusko a Kazachstán jsou pro Rusko důležitými zeměmi z hlediska kontroly jaderných zbraní, které zůstaly na jejich území v důsledku rozpadu SSSR. Rusko se podle Koncepce 1993 bude snažit o to, aby se všechny tři země připojily k Dohodě o nešíření jaderných zbraní a v rámci SNS vytvořily systém kontroly. Význam Ukrajiny a Běloruska je pro Rusko důležitý také v ohledu na vztahy s Východní Evropou²⁴, které jsou tyto země součástí (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 28-35).

Koncepce 2000 považuje Rusko za velmoc, jedno z vlivných center soudobého světa, které se zaměřuje na zabezpečení svých zájmů, tak aby ochránila svůj politický, ekonomický, intelektuální i duchovní potenciál. Přičemž jeho zahraniční politika musí být založena na zájmech, které mají být naplňovány (Koncepce zahraniční politiky 2000: 109-110).

Hlavní sférou vlivu nadále zůstávají země SNS, jako jeden z nejdůležitějších elementů pro zajištění ruské bezpečnosti. Rusko se má dle Koncepce 2000 zaměřit jak na budování partnerství v SNS jako celku, tak s jednotlivými členy. Primárním zájmem Ruska je posílit integraci Svazu Ruska a Běloruska na vyšší úroveň (Koncepce zahraniční politiky 2000: 116).

Koncepce 2008 pokračuje v nastavené linii z Koncepce roku 2000, SNS zůstává prioritou ruských regionálních zájmů. Rusko se v rámci SNS má soustředit na bezpečnostní, ekonomickou i humanitární sféru. V rámci SNS je

²⁴ Východní Evropu Koncepce 1993 definuje jako Ukrajinu, Bělorusko, Moldávii, Litvu, Lotyšsko a Estonsko. Pro účely naší analýzy se zaměřujeme pouze na Ukrajinu a Bělorusko.

důležité soustředit se na uchování kulturně-civilizačního dědictví, které je v rámci globalizace ohroženo.²⁵

Koncepce 2008 znovu potvrzuje ruský zájem na budování Svazového státu Ruska a Běloruska, který má vznikat postupně pomocí prohlubování tržních principů a budování jednotného hospodářského prostoru. Další prioritou představuje spolupráce v rámci EurAsEC s Běloruskem a Kazachstánem, která má vést k vytvoření celní unie a jednotného hospodářského prostoru.²⁶

Koncepce 2013 klade důraz, aby Rusko, jako velmoc se světovým dosahem a vlivem na mezinárodní vztahy a podobu mezinárodního systému.²⁷ Koncepce 2013 klade vyjadřuje zájem zachovat vazbu na ruskou diasporu a zajistit další rozvoj ruského jazyka a kultury. Důležitým prvkem, je také rozvíjet mezistátní kulturní a humanitární vztahy slovanských národů v ohledu na práva a svobody člověka.²⁸

Stejně tak jako předchozí koncepce i Koncepce 2013 určuje jako prioritu vztahy se státy SNS. Ve vztahu k Bělorusku Koncepce 2013 vytyčuje prioritu rozšířit vzájemnou spolupráci v rámci Svazového státu do všech úrovní integrace. Rusko dále podporuje proces ekonomické integrace v rámci EurAsEC s Běloruskem a Kazachstánem. Cílem je přetvořit Eurasijské hospodářské společenství v Eurasijský hospodářský svaz. Koncepce 2013 klade za cíl vytvářet vztahy s Ukrajinou jako prioritním partnerem v rámci SNS a prohloubit začlenění Ukrajiny do SNS.²⁹

²⁵ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2008, článek IV. Dostupné na: <http://kremlin.ru/acts/785> (10.3.2013).

²⁶ Tamtéž, článek IV.

²⁷ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2013, článek I., odstavec 3. Dostupné na: <http://mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument> (10.3.2013).

²⁸ Tamtéž, článek III., odstavce 39g-39ž.

²⁹ Tamtéž, článek IV, odstavce 48v-48d.

4.3.1 Shrnutí

Koncepce 1993 vyzdvihuje Rusko jako velmoc, jejíž hlavním úkolem je urovnat situaci a zajistit stabilitu v oblasti bývalých sovětských republik, přičemž Rusko se má stát hlavním aktérem, který poskytne pomoc a bude motorem ekonomických a politických změn, ale také hybatelem a iniciátorem integrace v postsovětském prostoru. Rusko se tedy má stát jakýmsi garantem, který bude řídit přechodné období v postsovětském prostoru, což představuje jeho výjimečné postavení a specifickou úlohu.

V rámci této role ruské role hybatele se Rusko má soustředit i na slovanské země, tedy Bělorusko a Ukrajinu, které spolu s Kazachstánem považuje za nejvýznamnější partnery v rámci SNS. Bělorusko s Ukrajinou mají v rámci SNS významný status jakožto země zakládající toto společenství.³⁰

Ruské ambice, které se primárně soustředí na postsovětský prostor, můžeme do určité míry vnímat jako zobrazení slavjanofilských ambic prosadit se v jeho slovanských částech. Slovanské části postsovětského prostoru, Bělorusko, Ukrajina, ale také Kazachstán, jehož severní část je většinou obydlena Rusy, jsou ruskými primárními partnery v tomto regionu, přičemž tuto vazbu můžeme vysvětlit myšlenkami slavjanofilů. Bělorusko i Ukrajina jsou zeměmi slovanskými a pravoslavnými, s Ruskem tak sdílí společné hodnoty a přesvědčení. V Koncepci 1993 tak můžeme vidět odraz programu ruských nacionalistů znovusjednotit Rusko se slovanskými zeměmi, Běloruskem a Ukrajinou a severními částmi Kazachstánu. Rusko proto klade důraz na Bělorusko, Ukrajinu a Kazachstán jako hlavních aktérů integrace v rámci SNS.

V době vzniku Koncepce 1993 byly slavjanofilské myšlenky jedním z nejvýznamnějších principů formující ruskou zahraniční politiku. V ohledu na kritický postoj k možnému rozšíření NATO a intenzivnější zdůrazňování problémů ruské menšiny se Rusko logicky obrací k prostoru postsovětskému. Posílení ruské role v tomto prostoru nesloužila pouze jako zvýhodnění regionální

³⁰ SNS vzniká s podepsáním Bělověžských dohod v prosinci roku 1991, tedy souběžně s rozpadem SSSR.

pozice, ale také jako zvýhodnění ruské pozice na globální scéně (Kuchyňková 2006: 34).

Navazující Koncepce 2000 definuje Rusko jako velmoc, která je postavena do role jednoho z důležitých center světa. Oblastí primárního zájmů zůstává oblast SNS jako místo specifických ruských zájmů, které se nyní soustředí zejména na oblast ekonomické spolupráce. Integrace v rámci tohoto prostoru v 90. letech zpomalila, Koncepce 2000 proto znovu apeluje na její prohloubení a zefektivnění.

Koncepce 2000 definuje otázku budování Svazového státu mezi Ruskem a Běloruskem³¹. Tento ruský zájem vyjadřuje ruské vnímání Běloruska jako významného partnera. Vznik Svazového státu má být startovním bodem znovusjednocení východních Slovanů.

Koncepce 2008 dále zdůrazňuje priority již nastaveného zahraničněpolitického kurzu. Spolupráce se státy SNS má být nadále zintenzivňována zejména v otázce ekonomické. Svazový stát Ruska a Běloruska se má orientovat na prohlubování integrace, zejména v hospodářské sféře. Postupně je však také kladen důraz na upevňování vazeb v rámci EurAsEC, kterého je Bělorusko součástí, nicméně představuje spíše vyjádření eurasianistických idejí, vzhledem k tomu, že nezdůrazňuje slovanskou povahu společenství a akceptuje členství dalších postsovětských republik.

Nejnovější Koncepce 2013 zobrazuje Rusko jako sebevědomé centrum mezinárodního systému, jehož úkolem je vytvářet program mezinárodních vztahů. Z této pozice také vyplývá větší důraz na posilování ruského postavení ve světě. Rusko se má mimo jiné oblasti zaměřit také na slovanské sousední země, které jsou významné z hlediska zajištění ekonomických a bezpečnostních zájmů. Znovu od Koncepce 1993 Koncepce 2013 explicitně zmiňuje důležitost budování vztahů s Ukrajinou. Také prohlubování integrace Svazového státu má být prioritou.

³¹ Dohoda o vytvoření Svazového státu mezi Ruskem a Běloruskem byla podepsána v roce 1999.

Všechny zahraničněpolitické koncepce Ruska odkazují na význam postsovětského prostoru, zobrazují důležitost budování vztahů se slovanskými zeměmi a prohlubování vzájemné spolupráce. Rusko je v každé koncepci označováno jako velmoc, která si má zachovat své postavení. Koncepce však explicitně neukazují na existenci ruské mise a sjednocení slovanských národům, se kterými je spojuje kulturní a historická vazba.

Každá koncepce zahraniční politiky v sobě skrývá rysy, které je možné považovat za prvky slavjanofilství, důraz na oblast SNS, spolupráci se slovanskými zeměmi či prohlubování integrace s Běloruskem. Tyto rysy zůstávají do jisté míry aktuální dodnes, avšak je možné je spojit s eurasianistickým pojetím ruské zahraniční politiky, které se nemusí nutně vázat ke slovanství.

4.4 Aplikace slavjanofilství v praktické zahraniční politice Ruska – Vztahy Ruska s Běloruskem a Ukrajinou

Slavjanofilské myšlenky se vážou k důrazu na ruské vztahy s menšími slovanskými národy, které se nacházejí v jeho sousedství. V návaznosti na tuto tradici budeme slavjanofilství aplikovat na příklad vztahů Ruské federace s Běloruskem a Ukrajinou. Tyto dva slovanské národy ležící na západě od Ruska představují oblast zájmů, o které se Rusko v rámci své mise, kterou mu slavjanofilství určuje, má postarat a zajistit další rozvoj společného kulturního dědictví, stejně jako udržení primátu pravoslaví, které v Bělorusku i na Ukrajině představují nejrozšířenější formu vyznání.

Ruská zahraniční politika vytvářená po rozpadu SSSR se snažila v otázce vztahů s Běloruskem a Ukrajinou navázat na specifické vztahy, které s nimi Rusko historicky sdílelo. Rozpuštění SSSR proběhlo podepsáním Bělověžských dohod, jejichž signatáři se stalo právě Rusko spolu s Běloruskem a Ukrajinou. Tato dohoda zároveň zakládala nové integrační uskupení, které mělo navázat na partnerství slovanských zemí ze sovětských dob. Bělověžské dohody odsouhlasily vznik Společenství nezávislých států, v rámci kterých mělo být Bělorusko, Ukrajina a Rusko jádrem pro integraci všech postsovětských republik.

Cíle stanovené v rámci SNS však byly velmi idealistické a jejich realizace selhala zejména na proměně přístupu, který postsovětské země zaujaly vůči ruské integrační snaze. Právě Ukrajina se stala jednou ze zemí, která postupně ustupovala ze snahy prohloubit integrační tendence s Ruskem. Naopak Bělorusko, ve kterém je dodnes citelně vnímán problém absence národní identity, vnímá Rusko od rozpadu SSSR jako aktéra, na kterého je výhodné a vlastně přirozené obracet svou pozornost.

Rusko se po rozpadu SSSR a krátké éře, kdy v zahraniční politice dominoval atlantismus,³² postupně obrátil ke slavjanofilským myšlenkám, které se soustředí na snahu budovat pevnější vazbu mezi slovanskými zeměmi, které spolu sdílí historicko-kulturní tradici. Rusko vnímá Bělorusko a Ukrajinu jako území, která jsou s ním neodmyslitelně spjata a mají význam pro ruskou identitu. Ukrajinu Rusko vždy považovalo za svou významnou součást v odkazu na historický kontext, který se váže k ruské státnosti. Běloruská společnost byla úspěšně rusifikována, což vysvětluje výrazně proruské tendence i v současnosti. Obě země zůstaly v ruské zahraniční politice po rozpadu SSSR významnými aktéry, na které se Rusko obrací nejen z důvodu slovanství, ale také z geopolitických, ekonomických či bezpečnostních.

4.4.1 Vztahy Ruska a Běloruska

Vztahy Ruska s Běloruskem rozpad SSSR příliš nenarušil. S nástupem prezidenta Lukašenka se proruská zahraniční politika potvrdila. Zájem o Bělorusko vzhledem k jeho geografické pozici a běloruské orientaci na Rusko zůstal v ruských zahraničněpolitických zájmech. Rusko vnímá Bělorusko jako nárazníkový stát proti rozšiřování NATO (Nygren 2008: 67). Vzhledem k pozitivním vzájemným vztahům Rusko na Bělorusko nahlíželo jako primárního partnera v otázce integrace postsovětského prostoru. Bělorusko se tak spolu s Ruskem mělo stát jádrem vzájemné kooperace zemí bývalého SSSR.

³² V rámci atlantismu byly vztahy s postsovětskými republikami do velké míry upozaděny. Rusko se v zájmu naplnění atlantistických myšlenek izolovalo od budování partnerství se zeměmi bývalého SSSR.

Úspěšnost rusko-běloruských vztahů byla potvrzena zejména vytvořením Svazového státu Ruska a Běloruska. Toto úsilí začalo v polovině 90. let a je výsledkem zejména osobních vazeb prezidentů Lukašenka a Jelcina. Dohoda o vzniku Společenství Běloruska a Ruska byla podepsána v roce 1996, o rok později byla podepsána Dohoda o vzniku Svazu Běloruska a Ruska. Dohody o spolupráci a integraci slovanských národů v různých oblastech vznikaly relativně snadno, ale docházelo k jejich odlišnému výkladu. Plnění dohod tak probíhalo jen velmi obtížně.³³ Tento rozpor se týkal zejména otázky hloubky integrace a přenesení pravomocí na nadnárodní orgány. Rusko nemělo v úmyslu přijmout Bělorusko jako rovného partnera a oslabit vlastní moc supranacionálními orgány. Dohoda o vytvoření Svazového státu Běloruska a Ruska byla podepsána v roce 1999 a jejím cílem bylo do budoucna vybudovat hlubokou integraci zejména z geostrategických, ekonomických a politických důvodů. Pro Bělorusko vytvoření Svazového státu znamenalo uznání a získání spolehlivého partnera, což je nezbytné vzhledem k izolovanému postavení, ve kterém se Bělorusko nachází (Hedenskog 2005: 134).

Otázka další integrace Běloruska a Ruska byla v průběhu Putinova prvního volebního období přeformulována. Nesoulad vnímání Svazového státu se prohloubil, Bělorusko usilovalo o zrovnoprávnění s Ruskem a vytvoření supranacionálních orgánů, které by řídily integraci dvou zcela nezávislých zemí, Putin tento návrh odmítl a navrhl dva možné scénáře. První možnost Putin definoval jako plné začlenění Běloruska do Ruské federace, druhou možností bylo spojení zemí podle modelu EU (Hedenskog 2005: 135). Tímto krokem Putin v podstatě odmítl dosavadní vývoj Svazového státu a navrhl jeho radikální proměnu. V následujících letech se společná řeč Běloruska a Ruska postupně rozcházela a integrace byla do velké míry zastavena v důsledku rozdílného vnímání podoby Svazového státu, ani jeden z Putinových modelů nebyl

³³ DRAKOCHRUST, J. – FURMAN, D. (1998): Peripetii integracii: Razvitije procesa bělorussko-rossijskogo objediněnija. In. Furman, D. (ed.) *Bělorussija i Rossija: Obščestva i gosudarstva*. Moskva: Prava čelověka. Dostupné na: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-24.html> (15.3.2013).

aplikován, což ze Svazu vytvořilo jen deklarovaný rámec spolupráce, který však zůstává bez funkčních výstupů (Nygren 2008: 74).

V době kdy se začíná objevovat nesoulad mezi běloruskými a ruskými vizemi společné integrace, začíná Rusko spolu s Běloruskem, Ukrajinou a Kazachstánem řešit otázku vytvoření jednotného hospodářského prostoru. Rusko-běloruská ekonomická spolupráce měla být základem tohoto procesu, nicméně neshody mezi zeměmi celý proces zpomalily (Nygren 2008: 73-74). Vytvoření jednotného hospodářského prostoru se tak zakonzervovalo a jeho vznik byl oddálen až do roku 2012, přičemž vznikl bez účasti Ukrajiny. Dalším krokem ekonomické integrace, na kterém Rusko spolupracuje s Běloruskem, je budování Eurasijského hospodářského svazu, který by měl vzniknout do roku 2015 (Nikolskij 2012: nestrákováno).

Bělorusko pro Rusko představuje také geostrategický prostor, který se váže k otázce ruského energetického primátu v Evropě. Běloruské území je pro Rusko důležitou tranzitní oblastí. Rusko dodávalo Bělorusku plyn i ropu až za třikrát nižší cenu zbytku Evropy jako odměnu za zpřístupnění běloruských produktovodů a tranzitních cest. Od roku 2003 Gazprom usiloval o získání produktovodů na běloruském území. Ruská snaha o kontrolu běloruských produktovodů zhoršovala vzájemné vztahy obou zemí. Rusko zvyšovalo ceny plynu, zatímco Bělorusko odmítalo Gazpromu odprodat podíl na své tranzitní cesty. Plynový spor se rozhořel v roce 2006, kdy Rusko získalo významný podíl v běloruském státním podniku Beltransgaz a znovu zvýšilo cenu plynu, přičemž požadovalo přechod k tržním cenám plynu, což se významně promítlo na cenách za běloruské dodávky plynu (Trenin 2012: 226). Do otázky vzájemných vztahů promítl i obchod s ropou, kdy Rusko usilovalo o přerušování další redistribuce ruské ropy z běloruského území do Evropy (Tsygankov 2010: 192). Ceny plynu i ropy, neschopnost Běloruska včas splácet a ruská snaha o získání většího přístupu na běloruský trh poskytla Rusku důvod kritiku běloruského režimu. Od posledních prezidentských voleb, kdy mandát opět obhájil Lukašenko, jsou vztahy Ruska a Běloruska napjaté (Trenin 2011: 105).

Významná ruská spolupráce s Běloruskem také v oblasti vojenské či kulturní. Kulturní vazby na Rusko jsou dány především úspěšnou rusifikací a sovětizací běloruské společnosti. Běloruské národní uvědomění je i v současnosti velmi slabé, přičemž je vidět silná tendence ke kultuře ruské. Stejně tak postavení ruského jazyka je v Bělorusku na vysoké úrovni díky politice prezidenta Lukašenka. V Bělorusku existují státní ruskojazyčné televizní kanály, radiové vysílání i tisk. Spolu s pravoslavným vyznáním většiny obyvatel a neexistenci běloruského patriarchátu³⁴ je Bělorusko ideálním partnerem pro Rusko, které zde má skrze kulturní sféru možnost dále šířit svůj vliv.

4.4.2 Vztahy Ruska a Ukrajiny

Vztahy Ruska a Ukrajiny navazují na dlouholetou ruskou tradici. Rusko vnímá Ukrajinu jako primárního slovanského partnera, zejména v ohledu na historii, která se váže ke vzniku ruské státnosti. Po rozpadu SSSR se Ukrajina soustředila na vlastní postavení a na zapomenutí ruské a sovětské minulosti. Pro Rusko však Ukrajina zůstává důležitým spojencem na západní hranici, který je ruskými nacionalisty, ovlivněnými slavjanofilskými myšlenkami, vnímán jako součást Ruska. Důležitost si Ukrajina v ruské zahraniční politice 90. let získala také díky otázce jaderných zbraní, které na jejím území zůstaly po rozpadu SSSR, či ruského přístavu na Krymu.

Dle závazků z ruské zahraničněpolitické koncepce z roku 1993 Ukrajina přestavovala i v praktické politice primárního aktéra, na kterého Rusko obracelo svou pozornost. Ukrajina se však začala orientovat prozápadně a Ruskem tolik vytoužená role Ukrajiny, jako hlavního slovanského spojence v rámci integračního projektu postsovětského prostoru, selhala. Ukrajina se velmi brzy přestala aktivně podílet na integraci v rámci SNS. Místo toho se soustředila na budování západního vektoru ukrajinské zahraniční politiky a své úsilí investovala do snahy získat členství v NATO a EU.

³⁴ Běloruská pravoslavná církev spadá do kompetencí Moskevského patriarchátu.

Rusko-ukrajinské vztahy v průběhu 90. let byly spíše sporadické, i přes deklarované cíle se vztahy obou zemí spíše zhoršovaly, což pramenilo ze vzájemně nepochopených zájmů. V roce 1997 byla podepsána Smlouva o přátelství, spolupráci a partnerství, zároveň byly upraveny podmínky ekonomické spolupráce. Přičemž Ukrajina do velké míry zůstávala na Rusku ekonomicky závislá. Posun ve vzájemných vztazích směrem k lepšímu se však nekonal, ještě téhož roku Ukrajina vstoupila do GUUAM, do regionálního uskupení, které je namířeno proti Rusku a přerušila svou spolupráci v rámci SNS. Zároveň se Ukrajina zaměřila na prohlubování vztahů s NATO. V roce 1998 Ukrajina také přistoupila na strategii integrace do EU a souhlasila s přijetím speciálních vládních opatření, které jí měly zajistit přistoupení k EU do roku 2007 (White-McAllister-Light-Löwenhardt 2002: 188).

Obrat v rusko-ukrajinských vztazích je možné pozorovat s příchodem prezidenta Putina do funkce. Ukrajina se v Putinově reformátorské vizi integrace v rámci SNS stala klíčovou zemí. Ukrajina s Ruskem uzavřela řadu dohod, přesto, že smlouvy často byly jen symbolické, zobrazovaly ukrajinský příklon k Rusku, který plynul zejména z přechodu ruské zahraniční politiky na pragmatické a srozumitelné cíle. Jako pozitivní prvek je v rusko-ukrajinských vztazích považován ruský příklon na stranu USA po 11. září 2001, kdy Rusko i Ukrajina jako dvě slovanské země směřovaly ke stejnému cíli (Nygren 2008: 51-52). Do roku 2004 Ukrajina s Ruskem zlepšila vztahy, což vyústilo do podepsání smlouvy o vzniku jednotného hospodářského prostoru v roce 2003, od realizace smlouvy však později, po Oranžové revoluci v roce 2004 odstoupila. Oranžová revoluce přinesla zlom do rusko-ukrajinských vztahů a přesměrovala ukrajinskou zahraniční politiku znovu na Západ, kde se Ukrajina znovu více orientovala na přijetí do západoevropských integračních struktur, zejména usilovala o členství v NATO (Trenin 2012: 54).

Významným odvětvím spolupráce Ruska a Ukrajiny je energetický sektor. Ukrajinská závislost na ruské ropě a význam Ukrajiny jako tranzitního území přinesly do vztahů těchto dvou zemí problematické otázky. O cenu energetických zdrojů a tras proběhlo několik sporů, které významně ovlivnily vývoj

vzájemných vztahů. První spor mezi Ruskem a Ukrajinou vyvrcholil v roce 2006. Šlo zejména o cenu plynu, podobu splátek a obavu Ruska o ukrajinskou redistribuci ruského plynu. Druhý spor se vyhroutil v roce 2009, kdy se znovu jednalo o ceně za dodávky. V obou případech došlo k přerušení pravidelných dodávek, což se přímo dotklo i zemí Evropy (Trenin 2012: 222-225). Po roce 2009 se Putin s Tymošenkovou dohodly na dodávkách a cenách zemního plynu, tato dohoda ovšem nepředstavuje pro prezidenta Janukoviče výhodu a nadále usiluje o její revizi (Shumylo-Tapiola 2012: nestránkováno). Otázka cen plynu je však stále palčivým problémem, který způsobuje napětí ve vzájemných vztazích.

Pro Rusko je v souvislosti s Ukrajinou důležitá otázka námořní flotily v Sevastopolu na Krymu. V současné době je pobyt ruské námořní flotily zaručen smlouvou, která má vypršet v roce 2017 (Sakwa 2008b: 431). Rusku se podařilo v roce 2010 vyjednat prodloužení termínu odchodu o dalších 25 let, s možností dalšího odkladu o pět let. Tato dohoda Ukrajině na oplátku garantovala zvýhodněnou cenu dodávaného zemního plynu (Varfolomeyev 2013: nestránkováno).

Budování partnerství s Ukrajinou je pro Rusko obtížnější než s Běloruskem. Ukrajina, zejména její západní část nebyla tak efektivně rusifikována, proto po rozpadu SSSR existovala tradice, na které vybudovala svou národní identitu. Také rozkol v pravoslavné církvi v roce 1992, symbolizoval, že část věřících odmítá trvající nadřazenost Moskevského patriarchátu, a dává přednost pravoslaví pod Kyjevským patriarchátem. Pokus vytvořit nezávislou ukrajinskou pravoslavnou církev do roku 2008 se však nepodařil a Rusko se tak dále snaží prosadit svůj vliv skrze věřící, kteří se hlásí k Moskevskému patriarchátu (Trenin 2011: 299-300).

4.4.3 Srovnání zahraničněpolitických koncepcí s ruskou praktickou politikou s ohledem na slavjanofilství

Ruská zahraniční politika ve své koncepční podobě vykazuje znaky slavjanofilství. V každé koncepci se setkáme s kontinuálními prioritami, které se vztahují k postsovětskému prostoru, a v něm na významné slovanské partnery.

Obě země, Bělorusko a zejména Ukrajinu, Rusko podle slavjanofilských myšlenek vnímá jako svou přirozenou součást, se kterou mají být budovány specifické vztahy. Slovanské bratrství či slovanská vzájemnost zůstává v Rusku, Bělorusku i na Ukrajině v rétorické rovině velmi používanou metaforou. Každá země však myšlenky slovanství definuje jinak a nesdílí tak jeden (ruský) pohled na slovanskou sounáležitost. Přináležitost k východním Slovanům představuje důležitý zdroj identity Ruska, Běloruska a Ukrajiny, nicméně v praktických výstupech nejsou pokusy o propojenost těchto zemí viditelné (Wilson 2004: 43-44).

Přesto, že tedy v koncepční zahraniční politice Ruské federace představují Bělorusko i Ukrajina priority v praktické zahraniční politice nedošlo od rozpadu SSSR ke vzniku žádných výrazných či efektivně fungujících struktur či integračních procesů. Bělorusko i Ukrajina měly představovat jádro integrace v postsovětském prostoru. Ukrajina však přerušila svou účast na integraci v rámci SNS, zapojila se do protiruského uskupení GUUAM a soustředila se na získání členství v NATO a EU. Bělorusko s Ruskem vytvořilo Svazový stát, jehož integrace zpomalila a neproniká do dalších sfér, ač koncepce zahraniční politiky tuto prioritu stále opakují. Svazový stát Ruska a Běloruska funguje jako mechanismus, skrze který Rusko může demonstrovat schopnost ovlivňovat okolní země a Bělorusko může dokázat partnerství s významným aktérem mezinárodních vztahů. Úspěšné prohloubení ekonomické spolupráce s Běloruskem a Kazachstánem, ve formě vytvoření jednotného hospodářského prostoru představuje posun, avšak nezahrnuje pouze slovanský element, tak jak slavjanofilové předpokládali. Koncepční závazek integrovat slovanské země a zbytek postsovětského prostoru tak dodnes zůstává nenaplněn.

Ruská zahraniční politika vůči Bělorusku a Ukrajině je obhajována slovanskou spřízněností, ze které slavjanofilství vychází, v reálné zahraniční politice jde spíše o zabezpečení bezpečnostních, ekonomických či geopolitických zájmů. Důraz na spřízněnost slovanských a pravoslavných zemí představuje rétorický nástroj, jak podpořit a ospravedlnit ruskou snahu o co nejintenzivnější angažmá v Bělorusku a na Ukrajině.

Rusko se vnímá jako výjimečný aktér ve vztahu s Běloruskem i Ukrajinou, který má zajistit stabilitu a vytvořit rámec pro spolupráci a zachování historicko-kulturního dědictví. V praktické zahraniční politice Bělorusko a Ukrajina pro Rusko představuje prostor, ve kterém je důležité uchovat si vliv, tak aby Rusko posílilo svou roli na mezinárodní scéně.

Významnou oblastí spolupráce pro Rusko ve vztahu k Bělorusku a Ukrajině je energetický sektor. Rusko má zájem uchovat závislost Běloruska a Ukrajiny na ruském zemním plynu a ropě. Díky této závislosti má Rusko účinný nástroj, jak ovlivňovat obě země. Právě energetická závislost a ruská energetická politika představuje mechanismus, který Rusku pomáhá získávat určité ústupky ze strany Běloruska a Ukrajiny. Díky cenovému zvýhodnění energetických dodávek si Rusko zajišťuje přístup k tranzitním cestám na území Běloruska či možnost dalšího pronájmu krymského Sevastopolu pro ruskou Černomořskou flotilu. Výhodné ceny surovin Rusko také používá jako odměnu za vstřícnou politiku Běloruska a Ukrajiny vůči Rusku.

Bělorusko i Ukrajina představují v koncepcích zahraniční politiky významné aktéry, které se vztahují k ruskému chápání sebe sama. Identita Ruska je založena na speciálním poslání, které Rusko, podle slavjanofilů, zavazuje být vzorem pro ostatní slovanské země a strůjcem sjednocení slovanských zemí. Rusko se po rozpadu SSSR pokusilo tyto slavjanofilské myšlenky naplnit, nicméně v praktické politice byl úspěch omezený.

Myšlenky ovlivněné slavjanofilstvím měly největší dopad na ruskou zahraniční politiku okolo roku 1993. Zástupci slavjanofilských myšlenek, pravicový nacionalisté či komunisté, měli v tomto období parlamentní podporu. Liberálně-demokratická strana Ruska vyhrála parlamentní volby v roce 1993, Komunistická strana v letech 1995 a 1999. Po zvolení Vladimira Putina prezidentem se úspěch těchto dvou stran propadl. Slavjanofilskou rétoriku využívají právě pravicoví nacionalisté či komunisté, ti však dnes nejsou hybateli ruské zahraniční politiky. Slavjanofilské myšlenky zůstávají v zahraniční politice Ruska nástrojem pro obhajobu ruské role ve slovanských částech bývalého SSSR a jako zdroj posilování vlastního významného postavení na

mezinárodní scéně. Koncepční zahraniční politika dodnes vykazuje určité slavjanofilské prvky, zejména s ohledem na snahu posílit své postavení, prohloubit spolupráci se slovanskými sousedy. V praktické zahraniční politice se však neseťkáváme s úspěšnou realizací slavjanofilských vizí. Téma sjednocení slovanských zemí je postupně revidováno s myšlenkami eurasianismu, kterému bude věnována následující kapitola.

5 EURASIANISMUS

Následující kapitola se věnuje poslednímu ze zkoumaných ideových proudů, eurasianismu. V první části se zaměříme na jeho kořeny a tradici v ruském zahraničněpolitickém myšlení a jeho využití v ruské zahraniční politice po rozpadu Sovětského svazu. Následovat bude analýza zahraničněpolitických koncepcí Ruské federace s ohledem na eurasianistické prvky. Poslední část bude věnována praktické zahraniční politice Ruska, konkrétně se zaměříme na koncept multivektorové politiky.

5.1 Tradice eurasianismu

Eurasianismus se jako myšlenkový proud vzniká ve 20. letech 20. století mezi ruskými emigranty v Sofii, Praze, Berlíně a Paříži. Eurasianismus se vyznačuje odmítnutím Evropy, její kultury, liberální ideologie a individualismu. Eurasianismus tedy počítá s existencí unikátního Ruska a jeho zvláštním posláním (Voráček 2004: 97). Eurasianismus se považuje za nástupce slavjanofilství, nicméně jeho myšlenky nepřejímá doslovně.

Eurasianismus na slavjanofilské myšlenky navazuje a dále rozpracovává. Stejně jako slavjanofilové eurasianisté mají kritický přístup k Evropě a eurocentrismu, který může ohrožovat ruskou výjimečnost. Právě myšlenka ruské výjimečnosti, zvláštní kultury a jeho údělu eurasianismus spojuje se slavjanofily. Eurasianismus se však se slavjanofilstvím rozchází v přístupu k Asii (Senderov 2009: 25-26). Eurasianisté vyzdvihují důležitost asijského vlivu na Rusko. Eurasianisté proto odmítají slovanský charakter Ruska, a naopak zdůrazňují asijské kořeny v ruské kultuře. Ruská kultura představuje ve výsledku zcela specifický typ, ani evropský ani asijský, ale eurasijský (Voráček 2004: 119).

Hlavní eurasijská myšlenka spočívá v tom, že Rusko považuje za unikátní kulturní jednotku, která zahrnuje jak slovanské, tak neslovanské obyvatele. Tato unikátnost však pramení z jiných prvků, než unikátnost, kterou definují slavjanofilové. Za důležitý prvek eurasianisté pro Rusko považují minulost spojenou s Asií, která definovala jeho kulturu, model státnosti i etnické složení

země. Zatímco znakem evropské civilizace je materialismus, znakem asijské civilizace spiritualita, kterou Rusko do velké míry přebírá (Shlapentokh 1997: 129-135).

Eurasianismus zdůrazňuje geografickou a geopolitickou situaci Ruska. Rusko se rozkládá na pomezí Evropy a Asie. Díky této pozici má Rusko možnost čerpat z obou směrů, převzít a sjednotit to nejlepší, co nabízí Západ i Východ (Lo 2002: 19). Převzetí západních a východních myšlenek neohrožuje ruskou specifičnost, naopak posiluje to jeho postavení ve světě. Ruská zvláštní cesta není definována pouze duchovní nadřazeností nad Západem, jak tvrdí slavjanofilové, ale je určena také geografii, která Rusko významně formuje (Laruelle 2008: 32).

Eurasianismus čerpá z Nikolaje Danilevského, který jako první definoval Eurasii jako geografickou jednotku oddělenou od Evropy i Asie. Euroasie představuje nepřerušenu plochu země, kterou ohraničují Himaláje, Kavkaz, Alpy a velké vodní plochy Severního ledového oceánu, Tichého oceánu, Atlantického oceánu, Černého, Středozemního a Kaspického moře. Toto území je propojeno nejen geograficky, ale i národy, které zde žijí a sdílí identitu, která se váže ke společné historické zkušenosti. Rusko jako představitel mírumilovného, spravedlivého a svobodného národa, který nemá násilnou koloniální minulost, má potenciál sjednotit toto území.³⁵ Danilevský se stal pro eurasianisty vzorem, odmítán však byl jeho panslovanský přístup a pojetí Ruska jako nejvýznamnějšího významného slovanského národa.

Eurasianismus byl také významně ovlivněn pracemi Petra Savického, který považoval Rusko za významnou část Evropy, její trup, který ji spojuje s Asií. Bez Ruska by starý kontinent byl rozdělen, Rusko je v tomto prostoru integrující aktér. Rusko v sobě obsahuje jak evropské, tak asijské prvky kultury, které umožnily Rusku vymezit se jako unikátní aktér. Rusko tedy není ani součástí Evropy, ani Asie, ale Euroasie, která představuje specifický svět v otázce

³⁵ Danilevskij, N. Rossija i Evropa. Kniha dostupná online: http://dugward.ru/library/danilevskiy_n_ya/danilevskiy_n_rossiya_i_evropa.html (20.3.2013).

kultury i geografie. Vyskytují se zde lesy na severu a stepi na jihu. Savický předpokládal, že obě tyto oblasti jsou předurčené ke spolupráci, tak aby život na ruském území byl plnohodnotný. Stejně tak Savický věřil, že nelze zcela oddělit Západ od Východu, tak jak navrhuje zapadnictví. Definitivní oddělení obou kultur by ohrozilo podstatu Eurasie.³⁶

Unikátnost Ruska podle eurasianistů pramení také z mongolské éry jeho dějin. Právě tato éra významně ovlivnila Rusko i pro jeho další směřování, Rusko přijalo mongolský model fungování státu. Eurasijská unikátnost se tedy oproti té, kterou definují slavjanofilové, liší, zejména pak v tom, že vznikající eurasianismus neklade primární důraz na důležitost pravoslavy jako elementu, který stojí ve středu ruské odlišnosti a specifčnosti (Senderov 2009: 31-32).

V 70. letech se k myšlenkám eurasianismu vrátil Lev Gumilev, který se zaměřil zejména na aspekty eurasianismu spojené s otázkou etnicity. Dle Gumileva geografie determinuje vývoj etnik, eurasijská etnika jsou proto odlišná od ostatních. Eurasianismus tak představuje Eurasii jako unikátní civilizaci, která se izoluje od Západu a předpokládá, že nebudou směřována evropská a eurasijská etnika.³⁷ Gumilev kladl důraz na vytvoření nové eurasijské komunity, která bude vytvořena z ruských, turkických a dalších etnik (Tsygankov 1998: 320).

Rusko jako největší část Eurasie je důležitým aktérem, jehož hlavní funkcí je integrovat eurasijský prostor. Tato mise je spojena s ruskou unikátností, která je založena na ruské spravedlivosti, mírumilovnosti a specifickém mongolsko-ruském původu státnosti. Myšlenky eurasianismu povyšují Rusko do role významného aktéra, který je zodpovědný za propojenost Evropy s Asií. Eurasijská vize ruské identity se projevila jako žádoucí po rozpadu carského

³⁶ SAVICKÝ, P. (2000): Geografičeskije i gepolitičeskije osnovy evrazijstva. In. Dugin, A. *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskije buduščee Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část 7, Dostupná na: <http://arctogeia.com/public/osnovygeo/geop14.htm#2> (15.3.2013).

³⁷ Gorbačův návrh na vytvoření Společného evropského domu tedy Gumilev považoval za chybu. Vytvoření takovéto instituce by bylo zbytečné vzhledem k absurditě mísení evropských a eurasijských etnik (Tsygankov 1998: 320).

i sovětského impéria, přičemž jejím hlavním záměrem bylo a je povýšit status Ruska na mezinárodní scéně a potvrdit jeho velmocenské postavení, zvýšit sebevědomí Ruska a založit jeho identitu na unikátnosti a odlišnosti od Západu.

5.2 Eurasianismus po rozpadu SSSR

Eurasianismus se v nové podobě formoval již během 80. let 20. století. Po rozpadu SSSR se stal dalším z ideových proudů, které se snažily prosadit a jeho vize měly formovat zahraniční politiku a novou ruskou identitu. Nový eurasianismus vznikl jako reakce na Gorbačovovu koncepci Nového myšlení a události, které vedly k rozpadu SSSR (Tsygankov 1998: 329). Vzhledem k tomu, že eurasianismus byl nástupcem slavjanofilství, vyzdvihuje některá společná témata, která zahrnují ruskou výjimečnost, důraz na oblast bývalého SSSR a specifickou misi Ruska.

Soudobý eurasianismus do jisté míry navazuje na tradiční eurasianismus 20. let 20. století, také se odvolává k ruské náboženské filosofii, která si Rusko představuje jako velmoc s unikátní geopolitickou polohou a unikátním složením obyvatelstva, které předurčují Rusko k vykonání unikátní geopolitické mise a zajištění mediátorské role v konfliktech, odehrávajících se na ruské periferii. Noví eurasianisté navazují na odmítání západního vlivu. Eurasii noví eurasianisté nahlíží jako most mezi kulturami a civilizacemi. Roli tohoto mostu má sehrát Rusko a to v jakékoliv formě, která zajišťuje velmocenské postavení (Tsygankov 1998: 319-320).

Ideje eurasianismu se do zahraniční politiky pronikly z akademického prostředí. Akademičtí vědci se stávají těmi, kdo vedou legitimní politickou diskuzi a vytváří kulturní model, který intenzivně ovlivňuje veřejné mínění (Sokolov 2009: 67). Zdrojem legitimizace myšlenek eurasianismu jsou vědecké práce Alexandra Panarina, či Alexandra Dugina, který je nejvýznamnějším představitelem soudobého ruského eurasianismu. Eurasianistické myšlenky jsou v souvislosti s ruskou zahraniční politikou rozděleny do několika táborů, jsou přičítány ruské pravici i levici. Pravému křídlu vévodí eurasianistický tábor vedený Alexandrem Duginem a Liberálnědemokratickou stranou Ruska, levé

křídlo vede Komunistická strana Ruské federace (O'Loughlin-Ó Tuathail-Kolossov 2005: 332). U obou stran, LDPR i KPRF je tedy vidět posun a rozšíření myšlenek slavjanofilství o eurasianistické komponenty.

Eurasianismus je neodmyslitelně spjat s geopolitikou, která se po prvotní éře atlantismu znovu stala interpretačním rámcem ruské zahraniční politiky a do velké míry jím zůstává dodnes. Geopolitická témata používala po rozpadu SSSR zejména Jelcinova opozice, orientující se nacionalismus. Po roce 1992 se Jelcin přeorientoval na tuto geopolitickou linii a snažil se využít ji ve svůj prospěch, tak aby oslabil argumentační prostor opozice. Hlavním tématem se tak stala otázka zajištění hranic a ruské odpovědnosti řešení sporů a zajištění stability v postsovětském prostoru, který je pro Rusko klíčový. Geopolitické pojetí zahraniční politiky je spojeno s pragmatizací a diversifikací zahraničněpolitických zájmů Ruska. Zejména po roce 1993 je viditelný posun ke geopolitice v zahraniční politice, stává se nástrojem pro vysvětlení vztahů k ostatním a určuje ruskou roli ve světě, být mediátorem mezi západními institucemi a východní neuspořádaností v postsovětském prostoru, který má být stabilizován a integrován pomocí ruského vlivu (Morozova 2009: 669-671)

Prvním obhájcem eurasianismu se stal ministr zahraničí Jevgenij Primakov, který využil jeho myšlenek a výrazně tak obnovil vliv geopolitického pojetí ruské zahraniční politiky. Primakovým hlavním nástrojem zahraniční politiky byl pragmatismus (Sakwa 2003: 167). Primakov kladl důraz ruské velmocnosti a na odklonění se od prozápadního směřování, obhajoval důležitost Východu, jako významného partnera, který Rusku umožní vyvažovat zahraničněpolitický kurz a snáze realizovat jeho zájmy. Primakov usiloval o dosažení multipolarity světového systému, která spočívá v hledání nových spojenců, bez ohledu na jejich vnitropolitické uspořádání, zejména mezi bývalými zeměmi SSSR. Toto spojení je založeno na vnímání americké globální dominance a na snaze ji zvrátit (Headley 2008: 286). K dosažení multipolarity Rusko mělo posílit svou pozici velmoci a efektivně využívat zahraničněpolitických partnerství k vyvažování sil v mezinárodním systému.

Prezident Putin pokračoval v Primakovově směru zahraniční politiky. Hluběji však zakotvil myšlenky eurasianismu díky vlivu Alexandra Dugina. Duginův geopolitický koncept navazuje na Mackinderovu geopolitickou teorii *Heartlandu*³⁸. Rusko považuje za obrovský kontinent, který se po pohlcení Sibíře stává zobrazením *heartlandu*. Rusko představuje unikátní civilizaci, která kulturně, duchovně ani identitně nepatří k ani k Západu ani k Východu. Rusko má pronikat do okolních regionů³⁹, kde má vytvářet spojení a iniciovat integraci *eurasijského impéria* a naplnit tak své unikátní poslání (civilizační misi).⁴⁰

Duginovým cílem je udržet vliv v oblasti postsovětských republik, včetně Východní Evropy. Vytvoření impéria zaručí Rusku nezávislost. K zajištění tohoto cíle je důležité aktivně využívat geopolitiku.⁴¹ Rusko je nositelem eurasijské civilizace a má mesiášskou úlohu uchránit jednotu Eurasie (jak severní části, tedy Ruska, tak té jižní, Střední Asie a Kavkazu), její specifickou, zajistit existenci multietnického celku.⁴² Vykonání civilizační mise Rusy je klíčové pro jejich identitu a také přežití, její nenaplnění by mohlo vést k dezintegraci Ruska.⁴³ Cílem ruské civilizační mise má být vytvoření eurasijského, kontinentálního

³⁸ Heartland Mackinder definoval jako oblast zahrnující Střední Asii, Sibíř, Rusko, východní Evropu včetně Černého a Baltského moře.

³⁹ Pronikat má do regionů ležících v Rimlandu, který zahrnuje oblasti ležící na západních, východních a jižních okrajích Eurasie, tedy ty, jenž obklopují Heartland. Rimland byl vymezen Mackinderovým kritikem Nicolasem Spycmanem.

⁴⁰ DUGIN, A. (2000): *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskoje buduščee Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část III, hlava 1 a 2. Dostupné na: <http://arctogaia.com/public/osnovygeo/geopol3.htm> (30.3.2013).

⁴¹ DUGIN, A. (2000): *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskoje buduščee Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část III., hlava 2. Dostupné na: <http://arctogaia.com/public/osnovygeo/geopol3.htm#2> (30.3.2013).

⁴² DUGIN, A. (2000): *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskoje buduščee Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část IV., hlava 2 (2.2). Dostupné na: <http://arctogaia.com/public/osnovygeo/geop4-7.htm> (30.3.2013).

⁴³ DUGIN, A. (2000): *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskoje buduščee Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část IV., hlava 3 (3.4). Dostupné na: <http://arctogaia.com/public/osnovygeo/geop4-7.htm> (30.3.2013).

a světového impéria, které se poučí z modelu carského a sovětského, aniž by je kopíroval.⁴⁴

Dugin klade ve své teorii důraz na udržení územní integrity, ekonomickou sílu, budování vztahů s okolními zeměmi a regiony. Dugin prezentuje návod na vytvoření strategických partnerství s nejrůznějšími oblastmi. Oblast SNS představuje ruskou sféru dominance, důležitou oblastí je také Balkán a islámský svět, Střední Evropa v čele s Německem, Japonsko, Indie či Latinská Amerika. Partnerství má zaručit nejen vytvoření eurasijské civilizace, ale také má Rusku umožnit přístup k teplým mořím, získat nové technologie a vytvořit opoziční blok atlantickému světu, v čele s USA. Existence společného nepřítele Rusku umožňuje spojit partnery v eurasijské oblasti, ti se mají pokusit prolomit unipolaritu soudobého mezinárodního uspořádání.⁴⁵ Při budování kontinentálního impéria se Rusko musí soustředit hlavně na spolupráci s Evropou a Japonskem, která zajistí geopolitickou stabilitu Ruska.⁴⁶ Cílem je spojit síly tří zón – Ruska, Evropy a Tichooceánského prostoru v čele s Japonskem k vyvážení atlantického světa a zejména USA.

Prezident Putin nepřejal Duginův geopolitický model v plné verzi, je však zřejmé, že jeho zahraniční politika je eurasianismem ovlivněna nejvíce ze všech ideových proudů. Také prezident Medveděv využil idejí eurasianismu k posílení role Ruska v mezinárodních záležitostech. Důraz je v rámci eurasianismu kladen zejména na ruské velmocenství.

5.3 Znaky eurasianismu v Konceptích zahraniční politiky Ruské federace

V konceptích zahraniční politiky Ruska se budeme věnovat rysům eurasianismu. Konkrétně se zaměříme na ruské velmocenství a ruskou roli ve

⁴⁴ DUGIN, A. (2000): *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskoje buduščeeje Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část IV., hlava 3 (3.6). Dostupné na: <http://arctogaia.com/public/osnovygeo/geop4-7.htm> (30.3.2013).

⁴⁵ DUGIN, A. (2000): *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskoje buduščeeje Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část IV., hlava 4 (4.1). Dostupné na: <http://arctogaia.com/public/osnovygeo/geop4-7.htm> (30.3.2013).

⁴⁶ DUGIN, A. (2000): *Osnovy geopolitiki: Geopolitičeskoje buduščeeje Rossiji*. Moskva: Arktogeia-centr. Část IV., hlava 4 (4.3). Dostupné na: <http://arctogaia.com/public/osnovygeo/geop4-7.htm> (30.3.2013).

světě, důraz na multipolaritu, integraci v postsovětském prostoru a postavení Ruska v postsovětském prostoru, který je pojímán jako sféra ruské dominance.

Koncepce 1993 definuje vzniklé demokratické Rusko jako zemi, která v mírovém společenství má zaujímat velmocenskou pozici. Pro roli velmoci je Rusko vybaveno unikátním geopolitickým umístěním či mnoholetou historií, vojenskou silou, technologickou, intelektuální a morální kapacitou (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 19).

Rusko se dle Koncepce 1993 považuje za zemi, která přechází k demokratickému zřízení, jeho historické, geopolitické či ekonomické zájmy mají být akceptovány na základě civilizovanosti v mezinárodních vztazích. (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002:20).

Prioritou zahraniční politiky Ruska dle Koncepce 1993 je zajištění územní celistvosti, suverenity a nezávislosti, včetně stabilizace ruských hranic. Rusko má upevnit vztahy s účastníky SNS a dále je prohloubit. Další prioritou je zajistit Rusku vliv na mezinárodní hospodářské záležitosti a mezinárodní vztahy, který odpovídá velmocenskému postavení (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 23).

Koncepce 1993 se zaměřuje primárně na země postsovětského prostoru, s jejichž vývojem je spojen úspěch či neúspěch ruských reforem. Hlavním úkolem, který si Rusko stanovuje je zajištění stability v okolí ruských hranic. Rusko vnímá svou zodpovědnost za vytvoření a udržení stability v prostoru bývalého SSSR, přičemž hlavním mechanismem má být SNS. Roli Ruska jako hlavního vůdce stabilizace postsovětského prostoru mají potvrdit významní aktéři mezinárodních vztahů a legitimizovat tak poslání, za které se cítí být Rusko odpovědné (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 24-28).

Koncepce 1993 potvrzuje potřebu provést ekonomické reformy, které Rusku mají umožnit vstup do mezinárodního ekonomického systému a mezi světové velmoci. Cílem Ruska je také zajistit si přístup k novým technologiím, investicím a k vyjednání výhodných podmínek mezinárodního obchodu, tak aby reflektovaly zájmy Ruska. Důležitou oblastí je vytvoření jednotného

hospodářského prostoru mezi členy SNS. Koncepce 1993 stanovuje zájmy Ruska v oblasti budování partnerství se zeměmi Evropy, Asie, Afriky, Severní a Latinské Ameriky, což má vést k diversifikaci ruské zahraniční politiky a vytvoření širšího prostoru pro realizaci ruských zájmů (Koncepce zahraniční politiky 1993 2002: 30).

Koncepce 2000 stanovuje jako hlavní cíl zahraniční politiky posílení suverenity, zajištění teritoriální celistvosti a takového postavení ve světě, které odpovídá zájmům Ruské federace jako velmoci a jednoho z vlivných center soudobého světa. Rusko čerpá ze svých ekonomických, intelektuálních, politických i dalších schopností, které mají být oporou pro vytvoření stabilního a spravedlivého světového uspořádání (Koncepce zahraniční politiky 2000: 110).

Koncepce 2000 reaguje na proměnu soudobého světa, která se přímo dotýká Ruska jako aktivního aktéra těchto změn. Rusko je definováno jako velmoc, která má značný potenciál k ovlivňování mezinárodního života, udržuje intenzivní vztahy s nejdůležitějšími státy světa a významně ovlivňuje formování nového uspořádání světa.

Koncepce 2000 upozorňuje na existenci nových hrozeb, které mohou mít dopad na ruské zájmy. Koncepce 2000 považuje Rusko zodpovědné za budování bezpečného světa, jeho úkolem je podílet se na snižování bezpečnostních hrozeb (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 113). Dalším důležitým zájmem Ruska je posílit národní ekonomiku skrze angažmá v mezinárodním ekonomickém systému, kde mají být zajištěny výhodné podmínky existence a zajistit podmínky pro další růst ruské ekonomiky (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 115).

Koncepce 2000 zdůrazňuje dominanci USA v ekonomických záležitostech. Tato situace ohrožuje vývoj mezinárodního systému, proto se Rusko bude snažit budovat multipolární systém mezinárodních vztahů, který odráží různorodost soudobého světa. Kromě budování partnerství po celém světě se Rusko bude snažit prohloubit spolupráci ve významných mezinárodních

institucích, které ovlivňují podobu světového uspořádání (G8, Mezinárodní měnový fond či Světová banka) (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 111).

Rusko má podle Koncepce 2000 potenciál zajistit si důstojné místo ve světě, což souvisí s důležitostí posilovat ruský stát a docílit rychlého přechodu na trvalý ekonomický růst. Ruská zahraniční politika je založená na pragmatických zájmech a jejím nejdůležitějším znakem je vyrovnanost. Vyrovnanost zahraniční politiky je pro Rusko podmínkou, vzhledem k jeho geopolitickému postavení, které Rusko staví do role největší eurasijské velmoci. Pro takovou velmoc je určující věnovat se všem zahraničněpolitickým směrům (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 116).

Prioritu Koncepce 2000 přičítá prostoru SNS. Členi SNS jsou klíčoví aktéři pro zajištění ruské bezpečnosti, cílem je proto posílit vztahy v rámci Celní unie či OSKB. Primárním zájmem Ruska v prostoru bývalého SSSR je ukončit konflikty, povzbudit ekonomickou spolupráci, vybudovat zónu volného obchodu, zajistit vzájemně výhodný status Kaspického moře a prohlubovat kulturní vazby se členy SNS. Rusko má v prostoru SNS zajistit takové partnerství, které povede k efektivitě a prohlubování integrace (Koncepce zahraniční politiky 2000 2002: 116-117).

Koncepce 2008 definuje Rusko jako zemi, která v mezinárodních vztazích posiluje svou roli, vzrůstá tak odpovědnost Ruska za realizaci mezinárodněvztahových aktivit, ale také za jejich vytváření.⁴⁷ Ruským zájmem je zajistit si bezpečnost, vytvořit podmínky pro další ekonomický růst země. Podílet se na celosvětových aktivitách je ruskou prioritou, přičemž se chce aktivně účastnit kolektivního řešení mezinárodních problémů.

Rusko má vliv na formování nové architektury mezinárodních vztahů⁴⁸, díky členství ve významných mezinárodních organizacích a integraci do světové ekonomiky. Rusko má zájem na budování takové architektury mezinárodních

⁴⁷ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2008, článek I. Dostupné na: <http://kremlin.ru/acts/785> (10.3.2013).

⁴⁸ Tamtéž, článek II.

vztahů, která bude založena na nedělitelnosti bezpečnosti ve světě. Toho má být dosaženo budováním vztahů se všemi zeměmi světa, zajištěním vlivu v bezpečnostních, politických či ekonomických zahraničních otázkách. Důležitým znakem ruské zahraniční politiky je dle Koncepce 2008 její vyrovnanost a multivektorovost, která zajistí pro největší eurasijskou velmoc status jedné z vůdčích zemí světa.⁴⁹ Také v otázce mezinárodní bezpečnosti Koncepce 2008 považuje Rusko za významného aktéra, který se podílí na zajištění stability. Rusko se soustředí na budování multipolárního světa, ve kterém jsou hrozby efektivně diversifikovány a problémy řešeny aktivně.⁵⁰

Společenství nezávislých států zůstává i podle Koncepce 2008 hlavní oblastí ruských zájmů. Ekonomické vztahy mají být prohlubovány na základě existujících forem integrace. Rusko také od integrace v SNS očekává budování partnerství v humanitární i dalších sférách. Bezpečnostní sféra je jednou z hlavních priorit, přičemž Rusko se má soustředit na aktuální hrozby, které jsou spojené s mezinárodním terorismem, nelegální migrací apod. Ruským cílem je proto zefektivňovat spolupráci v rámci SNS. Budovat partnerství v rámci dalších integračních uskupení – EurAsEC, OSKB, ŠOS či dalšími zeměmi – Čínou a Indií v rámci trojstranné spolupráce, zeměmi Blízkého Východu, Latinské Ameriky, KLDR a Jižní Koreou, kde se má Rusko účastnit zprostředkování dialogu mezi zeměmi a řešení nestabilní situace.⁵¹

Koncepce 2013 znovu reflektuje situaci měnícího se světa a mezinárodního systému, který se proměňuje na multipolární. Hlavní prioritou je zajistit Rusku, jako jednomu z vlivných a konkurenceschopných center světa, bezpečnost. Rusko má budovat partnerské vztahy na základě pragmatičnosti,

⁴⁹ Tamtéž, článek II.

⁵⁰ Tamtéž, článek III, oddíl 3.

⁵¹ Tamtéž, článek IV.

rovnosti a transparentnosti zcela v souladu s myšlenkou multivektorovosti zahraniční politiky.⁵²

Koncepce 2013 upomíná rychlé geopolitické proměny, posilování Východu a oslabení Západu, v důsledku čehož země Západu budou usilovat o udržení svých pozic, může tedy docházet k růstu nestability v mezinárodních vztazích.⁵³ Rusko se má dle Koncepce 2013 aktivně podílet na udržování konstruktivního dialogu mezi civilizacemi, který má zajistit stabilitu a harmonii světového rozvoje.⁵⁴

Ruská zahraniční politika má zajistit trvalou konkurenceschopnost země. Budování mezinárodního dialogu a spolupráce po celém světě na základě multipolárního uspořádání, dalšího začleňování do světové ekonomiky, realizování politiky, ve které Rusko hraje konstruktivního člena mezinárodního společenství, vytváří pozitivní, vyrovnaný a jednotný program mezinárodních vztahů.⁵⁵

Ruský ekonomický růst vyžaduje stabilizaci globálního finančního systému, přičemž nová ekonomická architektura má být spravedlivá, demokratická a rovná pro všechny její členy. Hlavním cílem Ruska podle Koncepce 2013 je zajistit si rovnou pozici v rámci současných hospodářských vazeb, které mají být založeny na členství v WTO a OECD. V rámci naplnění tohoto zájmu Rusko bude budovat další strategická partnerství.⁵⁶

Regionální prioritou zůstávají země SNS, se kterými má Rusko prohlubovat vzájemné vazby a posilovat integrační procesy na tomto území.

⁵² Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2013, článek I., odstavce 4a-4d. dostupné na: <http://mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument> (10.3.2013).

⁵³ Tamtéž, článek II., odstavec 6.

⁵⁴ Tamtéž, článek II, odstavec 14.

⁵⁵ Tamtéž, článek II, odstavec 23.

⁵⁶ Tamtéž, článek II, odstavce 33-34.

Hlavní důraz je kladen na podporu budování Eurasijského ekonomického svazu či přetvoření OSKB v univerzální mezinárodní organizaci, která bude způsobilá reagovat na soudobé bezpečnostní hrozby. Rusko si klade za cíl ukončit veškeré konflikty na území SNS. Prioritou Rusko v SNS je posílit dialog, prohloubit veškeré oblasti spolupráce a zajistit stabilní prostředí, které povede ke vzájemně výhodným aktivitám. SNS se má stát mechanismem pro boj s výzvami měnícího se světa.⁵⁷

5.3.1 Shrnutí

Rusko se ve všech koncepcích zahraniční politiky definuje jako velmoc, mění se však kontext, ve kterém ruská velmoc existuje a také pojetí Ruska samotného, jak své velmocenství chápe. Všechny koncepce ruské zahraniční politiky odvozují ruské velmocenství od jeho dlouholeté historie, ekonomického potenciálu, či unikátního geopolitického postavení, morálních či intelektuálních kapacit.

Koncepce 1993 klade důraz na dokončení ruských reforem, zapojení do mezinárodního společenství a zejména zajištění stability v oblasti postsovětského prostoru. Postsovětský prostor je klíčový pro ruskou bezpečnost, ale také dokončení reforem. Svou pozici má Rusko podpořit partnerstvím s nejrůznějšími aktéry. Oblastí životních zájmů je oblast bývalého Sovětského svazu, kde je kladen důraz na vytvoření mechanismu, který by umožnil zajištění stability a efektivní spolupráce. Rusko zde má dosáhnout stabilizace a přechodu postsovětských zemí na demokratickou a tržněekonomickou cestu. Toto Ruské poslání má odsouhlasit mezinárodní společenství a zejména Spojené státy americké.

Koncepce 1993 vyzdvihuje podobná témata jako koncepce další, obsahuje však také ideje atlantismu. V oblasti SNS má mezinárodní společenství přiznat specifické postavení Ruska jako aktéra zajišťující stabilizaci oblasti. Důraz je kladen na schválení jeho pozic v oblasti SNS ze strany Západu. Koncepce 1993

⁵⁷ Tamtéž, článek IV, odstavce 42-48d.

také postrádá rysy eurasianismu, které se vážou k důležitosti multipolarity mezinárodního systému, či multivektorovosti zahraniční politiky, upomínán také není eurasijský charakter Ruska.

Koncepce 2000 Rusko již definuje jako velmoc, která je významným centrem soudobého světa. Velmocenské postavení se v Koncepci 2000 opírá o nastartovaný ekonomický růst, který Rusku umožnil upevnit velmocenské postavení. Koncepce 2000 již Rusko definuje jako velmoc, která má potenciál, ale také vliv na formování mezinárodního uspořádání, které má být budováno jako multipolární. Ruskou rolí ve světě je aktivně se podílet na formování mezinárodního uspořádání, efektivně se zapojit do mezinárodního ekonomického uspořádání. Prioritním regionem zůstává prostor bývalého SSSR, který představuje strategickou oblast zájmu. Cílem Ruska je prohlubování integrace, zajištění zájmů v oblasti Kaspického moře či zajištění stability v prostoru SNS.

Od Koncepce 2000 se setkáváme se zanesením eurasianistických prvků do zahraniční politiky Ruska. Každá Koncepce zahraniční politiky od roku 2000 zdůrazňuje nutnost vytvoření multipolarity či viditelný přechod mezinárodního systému k multipolaritě. Dále zdůrazňují zájem v oblasti SNS, která představuje strategickou eurasijskou oblast, ve které se Rusko má významně angažovat, aby zajistilo své životní zájmy, bezpečnost a upevňovalo své postavení v rámci tohoto prostoru. Důraz je proto kladen na prohlubování spolupráce v rámci EurAsEC či popřípadě Eurasijského svazu, což již podle názvu odkazuje na Eurasii jako významnou oblast ruského zájmu.

Koncepce 2008 považuje Rusko za velmoc a jednu z vůdčích zemí světa, která se významně podílí na formování mezinárodních vztahů. Ruské postavení je podle Koncepce 2008 závislé na vyrovnanosti zahraniční politiky a její multivektorovosti. Rusko se ve světě má podílet na vytvoření stabilního systému mezinárodních vztahů a systému finančního upořádání. Důraz je v koncepci kladen zejména na ekonomické zájmy Ruska. Díky ekonomickému růstu Rusko upevnilo své postavení v mezinárodních vztazích, Koncepce 2008 proto intenzivně zmiňuje potřebu vytvoření nového finančního systému, který bude reflektovat ruské zájmy. I nadále zůstává oblastí prioritních zájmů oblast SNS,

v rámci které se Rusko snaží posílit spolupráci prostřednictvím prohlubování integrace v ekonomické, bezpečnostní, humanitární oblasti.

Koncepce 2013 označuje Rusko za vlivné a konkurenceschopné centrum v mezinárodním systému, který se proměňuje v multipolární. Své postavení si udržuje díky vlivu v ekonomickém systému a systému mezinárodních vztahů. Cílem Ruska aktivně se podílet na vytváření témat v mezinárodních vztazích, čehož má dosáhnout pomocí multivektorové politiky. Ruské ekonomické zájmy mají být uspokojovány skrze členství ve významných finančních institucích, kterých je Rusko členem, a které formují podobu ekonomického systému. Stejně jako v předchozích koncepcích zůstává oblast SNS prioritou, kde má Rusko usilovat o stabilitu, prohlubování integračních procesů a soustředit se na budování partnerského dialogu v nejrůznějších oblastech spolupráce.

Koncepce 2000, 2008 a 2013 se také soustředí na primát ekonomicky, integraci Ruska do mezinárodního ekonomického systému, prosazování nesilového řešení mezinárodních záležitostí a nadřazenost mezinárodních norem a práva, které má Rusku zajistit rovný přístup v mezinárodních vztazích a dobré jméno. Důraz je také kladen na diversifikaci partnerských zemí, což má být zajištěno multivektorovou zahraniční politikou, která je klíčovým nástrojem pro naplnění ruských zájmů a vyjádřením eurasianistického cíle být velmocí propojenou s celým světem, mostem mezi civilizacemi. Tyto vazby v různých částech světa mají Rusku zajistit významné postavení a posílit jeho vliv na mezinárodní scéně.

5.4 Aplikace eurasianismu v praktické zahraniční politice Ruska – Koncept multivektorové zahraniční politiky

Následující část se bude věnovat multivektorové zahraniční politice Ruska. Zaměříme se na ruskou multivektorovou politiku jako koncept, dále se budeme zabývat důvody, proč ji Rusko ve své zahraniční politice využívá a jakých cílů chce prostřednictvím tohoto konceptu dosáhnout. Cílem kapitoly je poukázat na multivektorovou politiku jako koncept vztahující se k myšlenkám

eurasianismu, nebudeme se proto detailně věnovat veškerým vektorům ruské zahraniční politiky.

Koncept multivektorové politiky je v ruské zahraniční politice spojován s myšlenkami eurasianismu a také s pragmatickou zahraniční politikou. Po zjištění, že atlantická verze rychlého zapojení Ruska do mezinárodního společenství jako rovného partnera není reálná, Rusko začalo od roku 1993 prosazovat zahraniční politiku na založenou realističtějších základech. Tato realistická tendence je spojována zejména s ruským důrazem na národní zájem a potřebu jeho sledování (Kuchyňková 2006: 25-26). Se zapojením multivektorovosti do praktické zahraniční politiky je spojen Jevgenij Primakov, přičemž multivektorová zahraniční politika představuje ruský nástroj pro vybudování multipolárního světa (Mankoff 2009: 103).

Velký rozvoj multivektorová zahraniční politika Ruska zaznamenala s nástupem Vladimira Putina do ruské politiky. Již od Koncepce 2000 vyplývá jako hlavní rys ruské zahraniční politiky její mnohostrannost, která odpovídá konceptu multivektorové zahraniční politiky (Lavrov 2006: 69). Koncepce 2008 a 2013 již multivektorovost zmiňují explicitně a považují ji za základní princip ruské zahraniční politiky. Vladimir Putin v roce 2004 deklaroval, že *...Rusko bude vytvářet multivektorovou zahraniční politiku, spolupracovat bude se Spojenými státy, s Evropskou unií a dalšími státy Evropy. Spolupracovat budeme s našimi asijskými partnery, Čínou, Indií a zeměmi asijsko-pacifického regionu* (citováno v Kerr 2005: 416).

Vladimir Putin navázal na Jevgenije Primakova. V období vlády prezidenta Putina se rozvinul pragmatický přístup k zahraniční politice. Tento přístup Richar Sakwa označuje jako *nový realismus*. Nový realismus v zahraniční politice Ruska se vyznačuje následujícími znaky ekonomizací, evropeizací, sekuritizací, autonomií, bilateralitou, přiměřeným důrazem na ruské velmocensství a normalizací (Sakwa 2008a: 275-278). Ekonomizace zahraniční politiky Ruska je spojena s Putinovým pojetím zahraniční politiky, která má sloužit vnitřním ekonomickým zájmům země. Prioritou se tedy stala podpora ruských ekonomických zájmů ve světě. Zejména díky růstu ceny ropy Rusko

posílilo svou pozici na cestě k integraci do nevýznamnějších finančních organizací (Lo 2003:54-55). Putin vstupoval do prezidentské funkce s výrokem, že *“Rusko je součástí evropské civilizace“* (citováno v Stent 2008: 1097). Putinovo pojetí Ruska jako evropské země se soustředilo na budování pevných vztahů s EU, která má být hlavním partnerem v ekonomické oblasti a zejména v oblasti energetiky. Cílem těsných vazeb mělo být podpora přijetí Ruska do WTO. Sekuritizace v zahraniční politice se vztahuje k novým globálním hrozbám, které mohou být zásadní pro ruskou bezpečnost. Autonomie Ruska souvisí s postavením Ruska jako jednoho z multipolárních center světového uspořádání. Putin upřednostňoval bilaterální spolupráci zejména ve vztahu k členům SNS, ale také k EU. Bilaterální přístup má zajistit, výhodné vyjednávací stanovisko a vytvořit podmínky pro zajištění ruských zájmů. Putin si uvědomuje nutnost spolupráce se Západem, který může Rusko přijmout jako relevantního aktéra mezinárodních vztahů. Ruské velmocensství má být umocněno vstřícnými kroky vůči Západu, které Putin praktikoval v prvním volebním období. Posledním znakem nového realismu je normalizace vztahů se Západem a prolomit tak vlastní izolaci (Sakwa 2008a: 276-278).

Myšlenky, které Prezident Putin zapojil do svého zahraničněpolitického kurzu, chápání Ruska jako velmoci, ekonomický růst, efektivní energetická politika, udržování vlivu v zemích SNS země, geopolitické chápání ruské zahraniční politiky, snaha o autonomní postavení, souvisí s ideovým proudem eurasianismu. Putin však ve své zahraniční politice zdůrazňoval taková témata jako důležitost vyvázání Ruska z izolace a jeho zapojení do mezinárodního společenství jako demokracie, zejména prostřednictvím členství v západních finančních institucích. S těmito myšlenkami je možné setkat se již u atlantistů. Putin díky využití eurasianismu a atlantismu dokázal překonat propast mezi ruskou zahraničněpolitickou rétorikou a praxí a propojit eurasianistický a atlantický proud ruské zahraniční politiky (Kuchyňková 2006: 43).

Asertivní přístup Ruska jako velmoci, s vlivem na mezinárodní záležitosti podpořila multivektorová zahraniční politika, která Rusku umožňuje zapojit se do aktuálních mezinárodních událostí, aktivně se podílet na řešení sporů

a konfliktů po celém světě a tímto způsobem balancovat mezi Západem a Východem, tak aby toto jednání nejefektivněji naplnilo zájmy Ruska jako unikátní eurasijské velmoci.

Cílem multivektorové zahraniční politiky je vytvářet partnerství se všemi regiony obklopující Rusko a vybudovat tak dobré vztahy s nejvýznamnějšími aktéry světa a mezinárodních vztahů. Dalším cílem multivektorové politiky je zajištění výhodných podmínek pro ruské zahraničněpolitické zájmy a pro ruský rozvoj. Multivektorová zahraniční politika je pro Rusko důležitá, z hlediska upevnění velmocenství a postavení ve světě. Díky udržování partnerství s nejrůznějšími státy má Rusko možnost balancovat mezi jednotlivými aktéry (Tsygankov 2009a: 55). Díky tomuto balancování má Rusko možnost přiklánět se k různým stranám v okamžiku, kdy je to pro Rusko nejvýhodnější a kdy má jistotu, že budou naplněny jeho zájmy. Multivektorová zahraniční politika pro Rusko představuje pragmatický nástroj, který Rusku umožňuje posílit a upevnit vlastní postavení a zájmy, diversifikovat zahraniční politiku a balancovat mezi různými partnery, tématy a směry zahraniční politiky. Rusko tímto vzbuzuje v rámci mezinárodních vztahů dojem, že je významným a vlivným centrem, které se aktivně angažuje po celém světě a spolupracuje na všech důležitých otázkách.

Multivektorová politika umožňuje dělat ústupky v zahraniční politice. Díky existenci vazeb na různé aktéry, různých směrů zahraniční politiky a různých témat je možné balancovat a vyjednávat co nejvýhodnější podmínky pro prosazování zahraničněpolitických zájmů. Jednotlivé vektory zahraniční politiky představují potenciální cíle, na které se země může orientovat a prosazovat je v ohledu na situaci na mezinárodní scéně. Multivektorová politika není ideologickým konceptem, představuje koncept instrumentální, v rámci kterého je možné vytvářet aliance, plánovat zahraničněpolitické možnosti země, přičemž hlavní motivací je zajišťování vlastních zájmů (Gleason 200: 244).

Multivektorová politika představuje přístup, skrze který Rusko upevňuje své velmocenské postavení a naplňuje zahraničněpolitické zájmy.

Multivektorovost ruské zahraniční politiky se vztahuje ke geopolitickému postavení Ruska. Rusko se nachází v centru Eurasie, unikátní civilizace, která je vybavena unikátní kulturou, sdružuje specifickou kombinaci národů, sdílející historicky stejný osud. Rusko představuje specifickou a svébytnou velmoc, která nepatří ani k Západu ani k Východu, ale kombinuje jeho nejlepší prvky. Multivektorovost zahraniční politiky je spojena s pragmatickým pojetím eurasianismu, které odpovídá zejména období prezidenta Putina (Sakwa 2008a: 269). Rusko zaujímá centrální pozici mezi evropskou, islámskou a asijskou civilizací, což předurčuje ruskou tendenci k multivektorové zahraniční politice, která má zajistit komunikaci mezi jednotlivými civilizacemi.⁵⁸ Tento multivektorový přístup je spojen s ekonomickou situací země. Díky ekonomickému růstu, který Rusko zaznamenalo během Putinovi vlády, se z Ruska stala země, která si může dovolit být aktivní ve všech světových regionech a dále tak posilovat vlastní postavení.

V rámci multivektorové zahraniční politiky se má Rusko zaměřit na země, regiony či vektory, které představují strategické oblasti. Vektory zahraniční politiky zahrnují oblast SNS, Evropu, USA, Tichooceánský region, Indii a Čínu, KLDK, Japonsko, Mongolsko, islámský svět a Latinskou Ameriku.⁵⁹ Dále pak nejrůznější mezinárodní organizace EU, NATO, SNS, ŠOS, OSN, WTO, OECD, MMF, BRICS apod.

Multivektorovou zahraniční politiku Rusko začalo viditelně využívat zejména po roce 2005, po odstoupení USA od smlouvy ABM, barevných revolucích ve Střední Asii a silné kritice Ruska, kdy se Putin rozhodl více apelovat na vznik multipolárního světového uspořádání (Katz 2006: 144-147). Snaha o diversifikování zahraničněpolitických priorit dokazuje ruskou snahu o pružnou a efektivní zahraniční politiku, která je schopna reagovat na

⁵⁸ Přehled zahraniční politiky Ruské federace (2007): Dialog mezi civilizacemi. Dostupné na: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/89a30b3a6b65b4f2c32572d700292f74?OpenDocument (30.3.2013).

⁵⁹ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2013, článek IV. Dostupné na: <http://mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument> (10.3.2013).

nejrůznější situace, čímž Rusko dokazuje své schopnosti v nestabilním mezinárodním prostředí a posiluje tak svou pozici.

Také úřadování prezidenta Medveděva je spojen se zájmem o diversifikaci zahraniční politiky Ruska. Rusko zdůrazňovalo důležitost multivektorové zahraniční politiky, která umožňuje balancovat mezi jednotlivými aktéry v závislosti na dané situaci. Ruským záměrem tak zůstává vyrovňovat své postavení na mezinárodní úrovni.

I dnes je vidět Ruská snaha angažovat v nejrůznějších záležitostech po celém světě. V ohledu na geopolitickou pozici mezi Západem a Východem Rusko chápe sebe sama jako významného aktéra, který má zprostředkovávat dialog, být mediátorem sporů v nejrůznějších oblastech světa a působit jako sebevědomí aktér, který má prostředky a možnosti aktivně vytvářet mezinárodní vztahy.

5.4.1 Srovnání multivektorové politiky a zahraničněpolitických koncepcí s ohledem na eurasianismus

Multivektorová zahraniční politika byla v Rusku rozvinuta s přijetím eurasianistických myšlenek. Rusko se stalo sebevědomou velmocí, která cítí zodpovědnost za situaci a stabilitu v mezinárodním systému. Ekonomický růst a nově nabyté sebevědomí Rusku umožnilo orientaci na mezinárodní scénu, a zároveň si vyžádalo diversifikaci zahraniční politiky. Pojetí Ruska jako eurasijské velmoci, tedy zejména jeho geografická poloha, potřebuje v zahraniční politice koncept multivektorovosti.

Multivektorovost jako základní princip ruské zahraniční politiky je od roku 2000 zmiňován v každé Koncepci zahraniční politiky ruské federace. Multivektorová zahraniční politika reflektuje soudobou podobu mezinárodních vztahů a umožňuje flexibilní přístup k aktuálním situacím a řešení nastalých problémů. Jejím cílem je ochrana ruských zájmů, posilování ruského postavení na mezinárodní scéně, diversifikace zahraničněpolitických partnerů či budování multipolárního světového uspořádání.

V praktické zahraniční politice Ruska můžeme vidět projevy multivektorové zahraniční politiky již od druhé poloviny 90. let. Rusko je členem řady mezinárodních organizací, vztahy navazuje s nejrůznějšími regiony, vytváří spojenecké aliance, vstupuje do dalších mezinárodních organizací, témata, která na mezinárodní scéně řeší a do kterých se Rusko zapojuje, se týkají nejrůznějších oblastí, je tedy zřejmé že se Rusko zaměřuje na různé vektory. Multivektorovým přístupem si Rusko udržuje roli aktivního hráče v mezinárodních vztazích, což pomáhá zvyšovat jeho prestiž.

Multivektorová zahraniční politika představuje pragmatický nástroj k vytvoření podmínek pro efektivní naplňování zahraničněpolitických priorit a zájmů. Koncepce multivektorové politiky je spojena s eurasianistickou rétorikou, která staví Rusko do role významného aktéra, který je schopen naplňovat svou misi a zároveň nést zodpovědnost, která plyne z jeho velmocenského postavení.

V ruské koncepční zahraniční politice je možné pozorovat kontinuální důraz na využívání konceptu multivektorové zahraniční politiky, která je upomínána od Koncepce 2000, čemuž odpovídají i regionální priority v rámci zahraničněpolitických koncepcí. V praktické zahraniční politice můžeme sledovat projevy, které deklarovanou multivektorovost naplňují. Obecně můžeme říci, že Rusko v koncepcích vyžaduje a zároveň v praxi naplňuje multivektorovou zahraniční politiku, přičemž ji využívá jako nástroj k dosažení vlastních zájmů, prokázání schopnosti adaptovat se na nejrůznější témata a situace či k potvrzení své role v mezinárodních vztazích.

6 ZÁVĚR

Cílem práce bylo poskytnout přehled o ideových základech ruské zahraniční politiky, atlantismu, slavjanofilství a eurasianismu, nastínit jejich charakteristiku a identifikovat jejich vliv na současnou podobu ruské zahraniční politiky a to jak v koncepční podobě, tak v podobě praktické. Časově jsme zkoumané období práce omezily rozpadem Sovětského svazu, tedy rokem 1991, a vydáním poslední Koncepce zahraniční politiky Ruské federace v únoru roku 2013.

Analýza jednotlivých ideových proudů (kapitoly 3, 4 a 5) nám poskytla přehled o historickém kontextu, který se váže k jednotlivým ideovým proudům, o roli ideových proudů v období po rozpadu SSSR a tedy jejich vlivu na formování postsovětské zahraniční politiky Ruské federace. Dále jsme v rámci těchto kapitol (3.3, 4.3 a 5.3) nahlédli do zahraničněpolitických koncepcí Ruské federace jako výchozího zdroje idejí a zájmů ruské zahraniční politiky. V rámci Koncepcí zahraniční politiky Ruské federace z let 1993, 2000, 2008 2013 jsme ověřovali přítomnost ideových proudů. V následujících částech kapitol (3.4, 4.4 a 5.4) jsme se pak věnovali dopadu ideových proudů v praktické zahraniční politice Ruska.

V práci jsme sledovali linii, která měla poskytnout základ k potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz. První hypotézu *zda je současná zahraniční politika Ruska syntézou všech tří analyzovaných ideových proudů* i druhou hypotézu, *zda zůstávají zájmy Ruska v koncepcích zahraniční politiky stejné i přes fakt, že se ideové proudy jako dominantní interpretace ruské zahraniční politiky měnily*, nám mají pomoci potvrdit či vyvrátit pomocné výzkumné otázky, na které se zaměříme v následujících odstavcích.

První výzkumnou otázkou bylo, *zda je možné v zahraničněpolitických koncepcích a praktické zahraniční politice najít prvky všech tří myšlenkových proudů*.

Jak prokázala analýza atlantistických myšlenek v zahraničněpolitických koncepcích, všechna vydání vykazují jeho znaky. Nejvýrazněji je atlantismem

ovlivněna Koncepcí z roku 1993. Následující koncepce také kladou důraz na demokratické uspořádání Ruska, tržní ekonomiku, přijetí Ruska do západních finančních institucí a mezinárodního ekonomického systému, neprosazování síly jako nástroje zajištění zájmů či partnerskou spolupráci se Západem. Oproti Koncepci 1993 však další Koncepce reflektují upevnění ruského postavení a jeho vliv na mezinárodní záležitosti, Západ proto déle není nahlížen jako aktér, který má legitimizovat ruskou roli v postsovětském prostoru a na kterém Rusko do velké míry závisí jako na zdroji financí. Také v praktické zahraniční politice je možné sledovat snahu o naplnění myšlenek atlantismu, a to i přesto, že od roku 1993 byl zaznamenán viditelný odklon od atlantistických idejí. Atlantistické prvky jsou viditelné v ruské praxi zejména v důrazu na tržní ekonomiku a snaze o prosazování nesilových prvků v zahraniční politice.

Znaky slavjanofilství jsou v souvislosti s koncepční zahraniční politikou Ruska zřejmě zejména v Koncepci 1993, kde Rusko určuje oblast SNS za oblast, kde má splnit roli garanta demokratických a ekonomických reforem. Důraz na spolupráci slovanských zemí, Ruska, Běloruska, Ukrajiny, je kladen zejména v ohledu na integraci v postsovětském prostoru, které mají být, jako zakládající země SNS, hlavním jádrem tohoto procesu. Koncepce 2000, 2008 a 2013 upevňují rysy zdůrazňující ruskou unikátnost vycházející z historie či morální autority. V koncepcích se také setkáváme s důrazem na ochranu ruské diaspory v zahraničí. Každá Koncepcí od roku 2000 také zdůrazňuje nutnost prohlubování integrace v rámci Svazového státu s Běloruskem. V praktické zahraniční politice můžeme pozorovat v průběhu 90. let snahu o propojení slovanských částí postsovětského prostoru pomocí Svazového státu s Běloruskem či prostřednictvím SNS. V souvislosti s Ukrajinou se snahy o integraci nezdařily, vzhledem k tomu, že Ukrajina velmi brzy odstoupila od integračních snah v rámci SNS. Vytvoření Svazového státu s Běloruskem mělo nastartovat efektivní spolupráci dvou slovanských zemí, nicméně ani tento integrační rámec není vzorem efektivně fungující struktury. Přesto existence těchto integračních snah v ruské zahraniční politice demonstruje přítomnost slavjanofilských myšlenek. V ruské zahraniční politice zůstávají ideje slavjanofilů, nicméně jsou

často využívány jako pouhý rétorický nástroj či jsou rozšířeny o prvky eurasianismu.

Eurasianismus v zahraničněpolitických koncepcích sehrává významnou roli od roku 2000. Koncepce 2000, 2008 označují Rusko jako největší eurasijskou velmoc, která se má praktikovat multivektorovou zahraniční politikou. Primární zájmy Ruska se vztahují k oblasti SNS, kde má být prohlubována vzájemná spolupráce. Důraz je však kladen na řadu dalších vektorů, které mají být předmětem ruských zahraničněpolitických aktivit. Koncepce 2008 a 2013 se soustředí na další spolupráci v rámci eurasijských integračních iniciativ. Od Koncepce 2000 v koncepcích upomínána nutnost ekonomického růstu Ruska, který ospravedlňuje ruský velmocenský status. Upomínán je v koncepcích také vzrůstající vliv na mezinárodní záležitosti. V praktické zahraniční politice je eurasianismus vyjádřen multivektorovou zahraniční politikou, v rámci které se Rusko orientuje na regiony po celém světě a diverzifikuje tak zahraničněpolitické zájmy. Rusko je členem řady mezinárodních organizací, vytváří aliance zeměmi po celém světě a snaží se udržet roli Ruska jako významného aktéra, který se zajímá o dění po celém světě a aktivně se podílí na řešení mezinárodních záležitostí. V rámci Eurasie se pak snaží o zintenzivnění eurasijských integračních procesů, ať už v rámci EurAsEC, OSKB, SNS či ŠOS.

Z výše uvedeného je zřejmé, že ruská zahraniční politika, jak v koncepční podobě, tak v praktické podobě vykazuje znaky všech tří zkoumaných ideových proudů.

Další výzkumnou otázkou bylo, *zda zahraniční politika deklarovaná v oficiálních dokumentech a její praxe vykazuje výraznou tendenci k jednomu ze zkoumaných ideových směrů.*

Analýza Koncepcí zahraniční politiky Ruské federace z let 1993, 2000, 2008 a 2013 prokázala, že od Koncepce 2000 ruská koncepční politika inklinuje k rysům vztahující se k ideovému proudu eurasianismu. Koncepce kladou důraz na ruské velmocensství, multivektorovou a vyrovnanou zahraniční politiku Ruska, která povede k vytvoření multipolárního mezinárodního uspořádání, upomínají

význam ruského velmocenství a unikátnosti, která se vztahuje k jeho geopolitické poloze, zdůrazňují tedy, že Rusko je součástí Eurasie, kde má usilovat a podporovat eurasijskou integraci. Prioritním regionem ve všech koncepcích zůstává oblast postsovětského prostoru.

Praktická zahraniční politika Ruska naplňuje převážně znaky eurasianismu. Rusko se svým zahraničněpolitickým jednáním snaží obhájit svou roli jako země s unikátní eurasijskou polohou, která má nárok plnit roli mediátora a aktivně se účastnit řešení mezinárodních záležitostí. Rusko využívá důležitosti plynoucí ze stálého členství v Radě bezpečnosti OSN, členství v řadě mezinárodních organizací či účasti na dialogu uskutečňovaném v řadě mezinárodních platform. V rámci praktické zahraniční politiky Rusko využívá všech vektorů, které se mu nabízí, což dokazují např. ruské integrační iniciativy v nejrůznějších regionech světa. Multivektorová zahraniční politika představuje v praxi základní nástroj k obhájení velmocenského postavení a výjimečnosti plynoucí z eurasijské podstaty. Význam eurasijské povahy Ruska a jeho zahraniční politiky je také často upomínán prezidentem či ministrem zahraničních věcí. Myšlenky eurasianismu v praktické zahraniční politice Ruska poskytují efektivní zdůvodnění zahraničněpolitických kroků, což dokládá jeho význam a vliv jako dominantního ideového produktu.

Eurasianismus je efektivně využíván jako zdroj ruské národní identity. Díky eurasianismu je snadno ospravedlňována multietničnost Ruska, jeho unikátnost jako světového centra, které díky specifické poloze v Eurasii spojuje jako most všechny ostatní části světa. Tyto prvky výrazně zvyšují důležitost Ruska v mezinárodním prostředí. Eurasijská identita je svázána s potřebou vymezit se vůči ostatním důležitým aktérům a jejich jednání.

Následující výzkumná otázka se zaměřuje na to, *zda je možné v praktické zahraniční politice Ruska najít odchylky od oficiální (konceptní) linie a jak se tyto odchylky projevují.*

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace představují základní návod k realizování praktických zahraničněpolitických zájmů. Obsahuje tak ruské

priority, které jsou v praktické zahraniční politice naplňovány dlouhodobě. Vzhledem k této obecnosti zahraničněpolitických koncepcí není možné v praxi identifikovat výrazné výkyvy od zájmů definovaných v zahraničněpolitických koncepcích.

Poslední výzkumnou otázkou bylo, *zda se proměňují zájmy Ruska deklarované v zahraničněpolitických koncepcích s ohledem na jednotlivé ideové proudy.*

Základní zájmy Ruska obsažené v zahraničněpolitických koncepcích Ruské federace zůstávají téměř stejné po celou dobu od vzniku zahraniční politiky Ruska. Každá koncepce zahraniční politiky klade důraz na zajištění celistvosti státu a jeho bezpečnosti. Koncepce také kontinuálně potvrzují ruský zájem posilovat demokratické instituce, zajišťovat Rusku výhodné podmínky pro rozvoj ekonomiky či rovný přístup k rozhodování o mezinárodních záležitostech. Zájmy Ruska deklarované v zahraničněpolitických koncepcích vykazují kontinuitu v oblasti obhajoby velmocenské role Ruska, snahy o členství ve významných mezinárodních finančních institucích, budování rovného a vzájemně výhodného partnerství se všemi regiony světa či zajištění vzniku demokratické a rovné podoby mezinárodního ekonomického systému.

Trvalost můžeme sledovat v otázce ruského velmocství. Již od Koncepce 1993 se Rusko definuje jako velmoc, která má mít vliv na mezinárodní záležitosti. Za zdroj svého velmocství Rusko považuje geopolitickou polohu, staletou historii, intelektuální, technický, duchovní potenciál, ekonomickou sílu či kulturní vliv. Každá další koncepce reflektuje posílení ruského sebevědomí, z čehož vyplývá zájem na potvrzování role Ruska jako velmoci.

Permanentnost je možné najít v zájmu o začlenění Ruska do mezinárodního ekonomického systému. Přesto, že motivy pro dosažení tohoto cíle se mohou pod vlivem jednotlivých ideových proudů měnit, zájem o podíl na určování podmínek mezinárodního obchodu přetrvává. Zatímco pod vlivem atlantismu Rusko mohlo pojímat toto začlenění jako výraz jeho přijetí mezi civilizované státy Západu na základě podobnosti, z hlediska dalších proudů může

zájem o začlenění do ekonomického systému považovat za potvrzení jeho výjimečnosti a důležitosti.

Ve všech koncepcích přetrvávají podobné regionální priority Ruska, snaha o prohlubování existujících integračních procesů, o vytváření strategických partnerství či rozvíjení nových způsobů spolupráce.

Přesto, že se ideové proudy střídaly v roli dominantního způsobu interpretace ruské zahraniční politiky, můžeme potvrdit, že zájmy deklarované v zahraničněpolitických koncepcích Ruska zůstávají do velké míry stejné. To co se mění, jsou zejména motivy pro dosahování těchto cílů, což je způsobeno proměnou ideových proudů v roli hlavního interpretačního rámce a změnami v mezinárodním uspořádání. Mění se také prostředky pro naplnění těchto zájmů. Ruská zahraniční politika se vyznačuje kontinuitou stanovených zájmů i přes proměny ideových interpretací.

První hypotéza práce, tedy zda je současná zahraniční politika Ruska (koncepční i praktická) syntézou všech tří analyzovaných ideových proudů, může být na základě výstupů z kapitol týkajících se jednotlivých ideových proudů a zodpovězených výzkumných otázek označena jako pravdivá. Současná ruská zahraniční politika, koncepční i praktická, vykazuje znaky všech tří ideových proudů. Ideje jednotlivých ideových proudů jsou rozeznatelné v koncepcích zahraniční politiky i v její praxi. Jako důkaz atlantistických myšlenek můžeme zmínit důraz na demokracii, dodržování lidských práv, zájem začlenění do západních ekonomických institucí, strategické a rovné partnerství se Západem, důraz na nepoužívání silových prostředků v mezinárodních vztazích či nadřazenost mezinárodního práva. Slavjanofilské myšlenky jsou zastoupeny zmínkami o ruské výjimečnosti, snahou o realizaci integrace Slovanů či důrazem a podporou ruských tradic. Eurasianistické myšlenky jsou v ruské zahraniční politice vyjádřeny důrazem na geopolitickou polohu Ruska v Eurasii, obhajobou jeho specifického poslání, realizací integrace v eurasijském prostoru, upřednostňováním konceptu multivektorové zahraniční politiky či snahou o vytvoření multipolárního světového uspořádání.

Nemůžeme říci, že by ruská zahraniční politika byla výrazem pouze jednoho ideového proudu. Vzhledem k tomu, že zkoumané ideové proudy jsou zakořeněny v ruském politickém myšlení a po rozpadu SSSR se podílely na formování zahraniční politiky, představují nedílnou součást její současné podoby. Současná ruská zahraniční politika tak představuje syntézu těchto ideových proudů. Jednotlivé zájmy vyplývající z ideových proudů jsou kombinovány tak, aby Rusku zajistily co nejpríznivější podmínky pro jeho existenci v mezinárodním prostředí.

Také ruská identita je v Rusku vnímána jako – evropská, slovanská a eurasijská (Lo 2002: 19). Tento fakt odkazuje k důležitosti všech tří ideových proudů. Již v úvodu práce jsme zmínily, že ruská národní identita je stále v procesu utváření se. Její formování je i dnes ovlivněno atlantistickým, slavjanofilským i eurasianistickým ideovým proudem, které ospravedlňují jednotlivé podoby ruské národní identity.

Druhou hypotézu práce, zda zůstávají zájmy Ruska v koncepcích zahraniční politiky stejné i přes fakt, že se ideové proudy jako dominantní interpretace ruské zahraniční politiky měnily, můžeme na základě odpovědí na výzkumné otázky potvrdit. Základní ruské zahraničněpolitické zájmy Ruska zůstávají stejné od počátku jejího vzniku. Zájmy definované ideovými proudy přetrvávají v ruské koncepční zahraniční politice, mění se však motivy pro jejich vysvětlení a ospravedlnění, dále se také mění nástroje, kterými mají být ruské zájmy dosahovány.

Ideové proudy v ruské zahraniční politice představují návody na realizaci ruských zájmů. Role a vliv ideových proudů je odvozován od toho, jak Rusko sebe sama pojímá. Na základě tohoto pojetí a situace na mezinárodní scéně Rusko upřednostňuje ideje jednotlivých ideových proudů. Současná zahraniční politika Ruska je tedy dominantně ovlivňována eurasianismem, což ovšem neznamená definitivní zavržení atlantismu či slavjanofilství. Rusko efektivně využívá kombinaci idejí těchto ideových proudů k obhájení velmocenství a významného postavení na mezinárodní scéně. Vzhledem poslední vydané Koncepci zahraniční politiky Ruské federace je zřejmé, že tento nastavený trend

bude v ruské zahraniční politice i nadále pokračovat.

7 SEZNAM ZKRATEK

ABM = smlouva ABM (Anti-Ballistic Missile Treaty)

BRICS = hospodářské společenství Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Jižní Afriky

CFE = Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe)

EU = Evropská unie

EurAsEC = Euroasijské hospodářské společenství (Евразийское экономическое сообщество)

GUAM / GUUAM = Organizace pro demokracii a hospodářský rozvoj (Gruzie, Uzbekistán, Ázerbájdžán, Moldávie/Gruzie, Ukrajina, Uzbekistán, Ázerbájdžán, Moldávie)

G7 / G8 = Skupina sedmi / Skupina osmi; Sdružení nejvyspělejších států světa

Koncepce 1993 = Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 1993

Koncepce 2000 = Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 2000

Koncepce 2008 = Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 2008

Koncepce 2013 = Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 2013

KPRF = Komunistická strana Ruské federace (Коммунистическая партия Российской Федерации)

LDPR = Liberálně-demokratická strana Ruska (Либерально-Демократическая Партия России)

MMF = Mezinárodní měnový fond

NATO = Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization)

OECD = Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (The Organisation for Economic Co-operation and Development)

OBSE = Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

OSKB = Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti

OSN = Organizace spojených národů

SNS = Společenství nezávislých států

SORT = Dohoda o omezení strategických ofenzivních zbraní (Strategic Offensive Reductions Treaty)

SSSR = Svaz sovětských socialistických republik

START = Dohoda o snížení počtu strategických zbraní (Strategic Arms Reduction Treaty)

ŠOS = Šanghajská organizace pro spolupráci

USA = Spojené státy americké

WTO = Světová obchodní organizace (World Trade Organization)

ZEU = Západoevropská unie

8 LITERATURA

AMBROSIO, T. (2005): *Challenging America's Global Preeminence: Russia's Quest for Multipolarity*. Hampshire: Ashgate.

ARBATOV, A. G. (1993): Russia's Foreign Policy Alternatives. *International Security*, Vol. 18, No. 2, Autumn 1993. pp. 5-43.

BENEŠ, E. (1947): *Úvahy o slovanství: Hlavní problémy slovanské politiky*. Praha: Čin.

BERĎAJEV, N. A. (2003): *Ruská idea: Základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*. Praha. Oikoymenh.

MILOV, L. – CIMBAJEV N. (2006): *Istoriya Rossiji XVIII.-XIX. věkov*. Eksmo. Dostupné na: http://www.e-reading-lib.org/bookreader.php/1004900/Cimbaev_Nikolay_-_Istoriya_Rossii_XVIII-XIX_vekov.html (10.3.2013)

DE HAAS, M.(2010): *Russia Foreign Security Policy in 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond*. New York and Oxon: Routledge.

DEVLIN, J. (1999): *Slavophiles and Commissars: Enemies of Democracy in Modern Russia*. London: Palgrave Macmillan.

DRULÁKOVÁ, R. - DRULÁK P. (2007): *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha: Oeconomica.

GLEASON, G. (2010): Russia and Central Asia's Multivector Foreign Policies. In. Wegren, S. K. – Herspring, D. R. (eds.): *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*. Maryland: Rowman & Littlefield, Inc. pp. 243-264.

GOLDSTEIN, J. – KEOHANE, R. O. (1993): Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework. In. Goldstein, J. – Keohane R. O. (eds.): *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Ithaca: Cornell University Press. pp. 3-30.

GORBAČOV, M. S. (1987): *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Praha: Svoboda.

HEADLEY, J. (2008): *Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*. New York: Columbia University Press.

HEDENSKOG, J. (2005): Filing the Gap: Russian Security Policy towards Belarus, Ukraine and Moldova under Putin. In. Hedenskog, J. – Konnander, V. – Nygren, B. – Oldberg, I. – Pursiainen, C. (eds). *Russia as a Great Power: Dimensions of Security under Putin*. London and New York: Routledge. pp. 130-155.

HOLZER, J. (2001): *Politický systém Ruska: Hledání státu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

JACKSON, N. J. (2003): *Russian Foreign Policy and the CIS: Theories, debates and actions*. London and New York: Routledge.

JAKUNIN, V. I. (2011): Russia and the West: Toward Understanding. In. Dutkiewicz, P. – Trenin, D. *Russia: the Challenges of Transformation*. New York and London: New York University Press, Social Science Research Council. pp. 433-458.

KATZ, M. N. (2006): Primakov Redux? Putin's Pursuit of „Multipolarism in Asia. *Demokratizatsiya*, Vol. 14, No. 1, Winter 2006. pp. 144-152.

KERR, D. (2005): The Sino-Russian Partnership and U. S. Policy Toward North Korea: From Hegemony to Concert in Northeast Asia. *International Studies Quarterly*, Vol. 49, No. 3. pp. 411-438.

KOLEKTIV AUTORŮ (2001): *Jelcinova epocha 1988-2000: Od Gorbačeva k Putinovi, obrazy z moderních dějin Ruska*. Praha: Knižní klub.

KONCEPCE ZAHRANIČNÍ POLITIKY RUSKÉ FEDERACE 1993. In. Vněšňaja politika i bezopasnosť sovremenoj Rossiji 1991-2002 (2002). Moskevský státní institut mezinárodních vztahů, Ruská asociace mezinárodních studií, ISE-Centrum. Vol. 4. s. 19-50.

KONCEPCE ZAHRANIČNÍ POLITIKY RUSKÉ FEDERACE 2000. In. Vněšňaja politika i bezopasnosť sovremennoj Rossiji 1991-2002 (2002). Moskevský státní institut mezinárodních vztahů, Ruská asociace mezinárodních studií, ISE-Centrum. Vol. 4. s. 110-121.

KUCHINS, A. C. (2011): *The Obama Administration's „Reset Button“ for Russia*. In. Dutkiewicz, P. – Trenin, D. *Russia: the Challenges of Transformation*. New York and London. New York University Press, Social Science Research Council. pp. 327-352.

KUCHINS, A. C. – ZEVELEV, I. A. (2012): Russian Foreign Policy: Continuity in Change. *The Washington Quarterly*, Vol. 35, No. 1, Winter 2012. pp. 147-161.

KUCHYŇKOVÁ, P. (2006): Utváření ruské zahraniční politiky po roce 1991 v postsovětském prostoru. In. Kuchyňková, P. – Šmíd, T. (eds.). *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. s. 14-50.

LARUELLE, M. (2008): *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*. Washington: Woodrow Wilson Center Press, John Hopkins University Press.

LAVROV, S. (2006): The Rise of Asia, and the Eastern Vector of Russia's Foreign Policy. *Russia in Global Affairs*, Vol. 4, No. 3., July – September 2006. pp. 68-80.

LO, B. (2002): *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*. New York: Palgrave Macmillan.

LO. B. (2003): *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*. London: The Royal Institut of International Affairs.

MANKOFF, J. (2009): *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

MOROZOVA, N. (2009): Geopolitics, Eurasianism and Russian Foreign Policy. *Geopolitics*, Vol. 14, No. 4. September 2009. pp. 667-686.

NAROČNICKAJA, N. (2006): *Rusko a jeho místo ve světě: za co a s kým jsme bojovali*. Praha: Ottovo nakladatelství.

NIKOLSKIJ, A. (2012): Russia, Belarus, Kazakhstan are launching common economic space Jan. 1. *Ria Novosti*, 1.1.2012. Dostupné na: <http://en.rian.ru/russia/20120101/170583110.html> (15.3.2013).

NYGREN, B. (2008): *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards CIS Countries*. New York and Oxon: Routledge.

OLIKER, O. – CRANE, K. – SCHWARTZ, L. H. – YUSUPOV, C. (2009): *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*. Santa Monika: RAND Corporation.

O'LOUGHLIN, J. – Ó TUATHAIL, G. – KOLOSSOV, V. (2005): Russian Geopolitical Culture and Public Opinion: the Masks of Proteus revisited. *Transactions of the Intitute of British Geographers*, Vol. 30, Issue 3, September 2005. pp. 322-335.

PECKA, E. (2000): *Sociologie politiky*. Praha: Grada.

PIPES, R. (2003): *Rusko za starého režimu*. Praha: Argo.

PRAVDA, A. (2003): Putin's Foreign Policy after 11 September: Radical or Revolutionary? In. Gorodetsky, G. *Russia between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*. London: Frank Cass Publishers. pp. 37-54.

PUSHKOV, A. K. (1993/1994) Letter from Eurasia: Russia and America: The Honeymoon's Over. *Foreing Policy*, Issue 93, Winter 1993/1994. Nestránkováná
Html verze dostupná na:
<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=8&sid=e974a7a1-15d1-4350-b856-fbdcad9b8059%40sessionmgr14&hid=14&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=bth&AN=9312147656> (nahlédnuto 30.4.2013).

SAKWA, R. (2003): Putin's Foreign Policy: Transforming the East. In. Gorodetsky, G.: *Russia between East and West: Russian Foreign Policy on the Treshold of the Twenty-First Century*. London: Frank Cass Publishers. pp. 166-186.

SAKWA, R. (2008a): *Putin: Russia's Choice*. New York and Oxon: Routledge, 2. vydání.

SAKWA, R. (2008b): *Russian Politics and Society*. New York and Oxon: Routledge, 4. vydání.

SAKWA, R. (2010): Political Leadership. In: Wegren, S. K. – Herspring, D. R. (eds.): *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*. Maryland: Rowman & Littlefield, Inc. pp. 17-38.

SENDEROV, V. (2009): Neo-Eurasianism: Realities, Dangers, Prospects. *Russian Politics and Law*, Vol. 47, No. 1, January – February 2009. pp. 24-46.

SERVICE, R. (2006): *Rusko experiment s jedním národem od roku 1991 do současnosti*. Plzeň a Praha: Beta-Dobrovský Ševčík.

SHUMYLO-TAPIOLA, O. (2012): Ukraine and Russia: Another Gas War? Q & A, Carnegie Endowment for International Peace, 21.12.2012. Dostupné na: <http://carnegieendowment.org/2012/02/21/ukraine-and-russia-another-gas-war/9roh> (15.3.2013).

SCHMIDT, M. (2005): Is Putin Pursuing a Policy of Eurasianism? *Demokratizatsiya*, Vol. 13, No. 1, Winter 2005. pp. 87-99.

SHLAPENTOKH, D. V. (1997): Eurasianism: Past and Present. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 30, No. 2. pp. 129-151.

SOKOLOV, M. (2009): New Right-Wing Intellectuals in Russia: Strategies of Legitimization. *Russian Politics and Law*, Vol. 47, No. 1. pp. 47-75.

STENT, A. E. (2008): Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 6, August 2008. pp. 1089-1106.

TANNENWALD, N. (2005): Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda. *Journal of Cold War Studies*, Vol. 7, No. 2, Spring 2005. pp. 13-42.

THORUN, C. (2009): *Explaining Change in Russian Foreign Policy: the Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West*. New York: Palgrave Macmillan.

TRENIN, D. (2011): Of Power and Greatness. In: Dutkiewicz, P. – Trenin, D. *Russia: the Challenges of Transformation*. New York and London: New York University Press, Social Science Research Council. pp. 407-431.

TRENIN, D. (2012): *Post-imperium: Jevrazijskaja istorija*. Moskva: Moskovskij centr Karnegi – Rossijskaja političeskaja encyklopedija.

TRENIN, D. (2011): Vněšněpolitické perspektivy Rossiji. *Pro et Contra*, Vol. 15, No. 1-2. Janvar-April 2011. s. 101-116.

TSYGANKOV, A. P. (1998): Hard-line Eurasianism and Russia's Contending Geopolitical Perspectives. *East European Quarterly*, Vol. 32, No. 3. pp. 315-334.

TSYGANKOV, A. P. (2009a): Russia in Global Governance: Multipolarity or Multilateralism? In: Lesage, D. – Vercauteren, P. (eds.): *Contemporary Global Governance: Multipolarity vs. New Discourses on Global Governance*. Brussels: P. I. E. Peter Lang. pp. 51-62.

TSYGANKOV, A. P. (2009b): Zapadniki i sinofili vo vněšněj politike Rossiji. *Russie.Nei.Visions*, No. 45, Dekabr 2009. Ifri, Centr Rossija/NNG. Dostupné na: http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=5697&id_provenance=97 (30.3.2013).

TSYGANKOV, A. P. (2010): *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2. vydání.

VARFOLOMEYEV, O. (2013): Russia, Ukraine Reportedly Close to Agreement on Black Sea Fleet Movement. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 10, Issue 46, 12.3.2013. Dostupné na: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=40585&tx_ttnews%5BbackPid%5D=7&cHash=483de41f695e1f7614cd3d515a738de7 (15.3.2013).

VORÁČEK, E. (2004): *Eurasijství v ruském politickém myšlení*. Praha: Set Out.

WILSON, A. (2004): Rival Version of the East Slavic Idea in Russia, Ukraine and Belarus. In: Slater, W. – Wilson, A. (eds.). *The Legacy of the Soviet Union*. New York: Palgrave Macmillan Ltd. pp. 39-60.

WHITE, S. – MCALLISTER, I. – LIGHT, M. – LÖWENHARDT, J. A (2002): European or a Slavic Choice? Foreign Policy and Public Attitudes in Post-Soviet Europe. *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, Nr. 2, March 2002. pp. 181-202.

8.1 Použité elektronické prameny⁶⁰

ARCTOGAIA, dostupné na: <http://arctogaia.com/>.

LITERATURA I ŽIZŇ, dostupné na: <http://dugward.ru/>.

MINISTERSTVO ZAHRANIČÍ RUSKÉ FEDERACE, dostupné na: <http://www.mid.ru/bdomp/sitemap.nsf>.

PREZIDENT RUSKA, dostupné na: <http://kremlin.ru/>.

RUSKÁ SJEDNOCENÁ DEMOKRATICKÁ STRANA JABLOKO, dostupné na: <http://www.yabloko.ru/>.

⁶⁰ Veškeré internetové zdroje, jsou vyznačeny a odkázány v poznámkovém aparátu textu.

9 RESUMÉ

This master's thesis is focused on ideological foundations of Russian foreign policy, atlantism, slavophilism and eurasianism, and their impact on practical foreign policy since dissolution of the Union of Soviet Socialist Republic in 1991 till publishing the Concept of foreign policy of Russian federation in 2013. Its main goal is, firstly to provide characteristics and historical context of particular ideological streams in Russian foreign policy, secondly to analyze features of atlantism, slavophilism and eurasianism in the Foreign Policy Concepts of Russian Federation 1993, 2000, 2008 and 2013, eventually master's thesis analyze impact of these ideological streams in practice. Analysis of foreign policy concepts and practice of Russian foreign policy is then to used for test hypotheses of this thesis. First, *Contemporary foreign policy of Russia is synthesis of these three ideological streams*; second *In spite of changes of ideological interpretating Russian foreign policy, interests in Foreign policy concepts remains consistent*. The autor concludes that the Russian foreign policy is influenced by all three ideological sources and that foreign policy interest of Russia remains consistent in most cases.